

régi(j)óvilág

REGIONÁLIS HONISMERETI SZEMLE

II. ÉVFOLYAM 4. SZÁM • 2007. DECEMBER • TEMESVÁR

SZEGED – Különszám

A TARTALOMBÓL:

(2) BODÓ BARNA: Szeged és Temesvár

(3) BOTKA LÁSZLÓ: Együtt ezen a tájon

EMBERKÖZELBEN

(6) TANDI LAJOS: Szeged és Csongrád

(12) PAPP KATALIN: Reök-palota

ARCÉL

(17) VENETIANER PÁL: Szent-Györgyi élete és öröksége

JELENLÉT

(20) Juhász Gyula versei
FENYVESI OTTÓ: Tele van a memória

KÁRMENTŐ

(26) TANDI LAJOS: A források tiszták

TANODA

(36) GYŐRI FERENC: Mire jó a régió?

HÍDVERŐ

(42) PETRUSAN GYÖRGY: Felsőoktatás románul

BATYU

(44) BODÓ BARNA: A DKMT-történet

RÉGI(J)ÓÍZEK

(47) BODÓ MÁRIA: Szegedi halfesztivál

KILÁTÓ

(49) TANDI LAJOS: Értékek tárháza

„A magyar Alföld legszebb délibábja
Te vagy, szülötte városom, Szeged”
(Juhász Gyula)

BODÓ BARNA: Szeged és Temesvár

A költő jó kétszáz éve írta le a sokat emlegetett sorokat: *Vigyázó szemetek Párizsra vessétek!* Batsányi Jánosnak az 1789-es francia forradalom adta az okot és indokot figyelmeztetése megfogalmazására.

Pedig azt mondhatjuk, tájainkon – és akkor a szűken vett Bánság helyett egész Dél-Kelet-Európára gondolok – mióta világ a (modern) világ, mindegyre csak Nyugatra tekintünk. Így volt ez a középkori németalföldi egyetemjáró elődeink esetében éppúgy, mint a mai fiatalság Nyugat-függőségéről szólva.

Társadalmi folyamatok elemzői és gazdasági szakemberek egyaránt úgy szokták az összeurópai folyamatok bemutatását kezdeni, hogy Európa nyugatról keletre „lejt”. Vagyis a teljesítmény, a demokrácia, az emberi jogok, a gazdaság, ésatöbbi mind-mind magasabb értékekkel jellemezhető amott Párizsban, mint mifelénk. És onnan indul egy sor kihívás – szóval a fontos dolgok ott történnek.

Ne gondolja a Kedves Olvasó, hogy eltértem a tárgytól.

Amikor lapunk *Szeged-számát* indítjuk, az újdonság mellett a szükségszerűség jegyében kívánok megszólalni.

Amikor egy temesvári/bánsági Párizsra kíván figyelni, szükségszerűen figyel arra, mi történik azokon a helyeken, amelyek Párizs előttiék, Párizsba menendő útba esnek. Számunkra mindig, a jövőben is meghatározóak lesznek ezek a helyek, éppen a nyugat-keleti sodrás okán. Fontos nekünk, miként él és milyen értékeket hoz létre Szeged, miként strukturál Budapest, miként virul a „gemütliche” Bécs – és így tovább, egészen a célvárosig. Szeged.

Volt idő, amikor a térség nagyvárosainak konkurenciát jelentett.

Volt idő, amikor a peremhelyzet fogságát élte.

Volt idő, amikor az együvé tartozás látszatán túl nekünk semmit nem jelentett.

Ma – a partnerség a kulcsszó.

Aki gyanakszik, hogy engem is elbódít a lózung – téved.

Hiszek a partnerségben.

Ha parafrázisban beszélhetek, akkor: „mondd meg, miként viszonyulsz szomszédokhoz, és megmondom, ki vagy”.

A szomszéd adottság.

A szomszéd lehetőség.

A szomszéd meghatározottság.

Egyre inkább látjuk és tapasztaljuk, egy sor fontos és kikerülhetetlen kérdésben egyedül nem boldogulunk. Még az a sokat emlegetett európai támogatás is partnerséghez-szomszédsághoz kötött.

Nekünk, temesváriaknak – itt van Szeged.

Szeged maga, és Szeged az elől haladó – lásd: Nyugat – tapasztalatával.

Tőlünk temesváriaktól függ, hova rangsoroljuk.

A temesvári magyaroktól is függ, miként alakul ez a kapcsolat.

S hogy nekünk magyaroknak meghatározó támpontunk Szeged, az vitathatatlan.

Ezért készítettük a *Régi(j)óvilág* Szeged számát. És ezért köszönjük Szeged előljáróinak, mindenek előtt dr. Botka László polgármesternek, hogy a lapszám megjelenését elősegítették és támogatták. Évszázados együvé tartozásunk jegyében történik ez, ugyanakkor a közös Európa gondolatát erősítve. Mert egy ilyen kezdeményezésben európaiságunk jegyében figyelünk oda közös dolgainkra.

„Ez a mi munkánk, és nem is kevés” – idézhetjük, végül, ismét a költőt.

BOTKA LÁSZLÓ

Együtt — ezen a tájon

Van egy város, itt, a Dél-Alföld szívében, a Tisza-Maros szögében, ahol - nemcsak lokálpatrióta érzésünk, de a történelem dokumentumainak igazolásai alapján is - kicsit mindig fényesebben és főként színeesebben ragyogtak a csillagok.

Ezt igazolja cseppben a tengerként egy szép, szimbolikus történet: itt, Szeged Palánk nevű, döntően

szerbek lakta negyedében volt, hogy 1714-ben egy Moyzes Izsák nevű zsidó kereskedő bérbe vette egy görög boltos üzletét, a tranzakciót egy magyar s egy román tanú igazolta, míg az engedélyt egy német anyanyelvű, osztrák származású városparancsnok pecsételte a papírra.

Ez az a város, ahol aligha élt volna meg kocsmáros, ha nem ért szót a Maroson érkező sószállítmányok nagy bajuszú, hegyes süvegű román ajkú hajósaival vagy a Tiszán délről érkező óriás termetű, öblös nevetésű szerb kereskedőkkel, s a szegedi kocsmákban aligha lett volna sokszor oly virágos hangulat, ha nem értenek szót mindannyian, egymással. Ebben a városban a Nagy Árvíz pusztítása után, a fedél nélkül maradt első menekülők előtt a temesváriak nyitották meg otthonaikat, s jó száz évvel az első „ökumenikus” próbálkozások előtt már békében együtt imádkozott katolikus és református Isten akkor egyetlen épen maradt házában, az alsóvárosi templomban.

Mert ez egy ilyen település.

Ahol az együttélés, a szomszédok befogadása és megismerése nem valamiféle érdem, hanem a világ legtermészetesebb dolga, ahol a hatás egymás nyelvére, kultúrájára, vallására olyan magától értetődő, mint a levegő, mely körülölel, s a folyók, melyek határokat nem ismerve hálózják be a tájat.

Nem véletlen, hogy Szeged volt az a hely, ahol a Duna-Körös-Maros-Tisza regionális együttműködés ötlete megszületett, s a kezdeményezés szárba szökken, nem véletlen, hogy az itteniek a legnehezebb időkben - a határainkon dúló délszláv háború éveiben is igyekeztek fenntartani a párbeszédet, a gazdasági, kereskedelmi kapcsola-

tokat szomszédainkkal. Nem véletlen, hogy a vi-szályokat elsimító első próbálkozások épp „szegedi folyamat” néven lettek ismertté. És az sem véletlen, hogy - noha Szegednek tucatnyi testvérvárosa van a világ számos táján, a legszorosabb, legelőbb kapcsolatok Temesvárhoz és Szabadkához kötik.

Komoly történelmi gyökerei vannak ennek. Hisz százados egymásrautaltság kovácsolt minket újra és újra össze, hogy ezt az egymásrautaltságot csak fokozták a tájat, embert nem kímélő nehézségek, hol a történelem, hol az elemek kegyetlen játszadozásai.

Ahol nem egyszer kellett a semmiből újat építeni, ahol az „újjászületés” nem szlogen, hanem a valóság szerves része, amit az ittenieknek épp elég-szer volt alkalmuk a maguk bőrén megtapasztalni, s a maguk erejéből újból és újból megteremtteni.

Meg kellett születnie a „második Szegednek”, az árvíz utáni pusztulásból, föl kellett épülnie a vályogvárosból kővárosnak, hogy az itt élők el-higgyék, „Szeged szebb lesz, mint volt”. Meg kel-

Ungár-Mayer palota

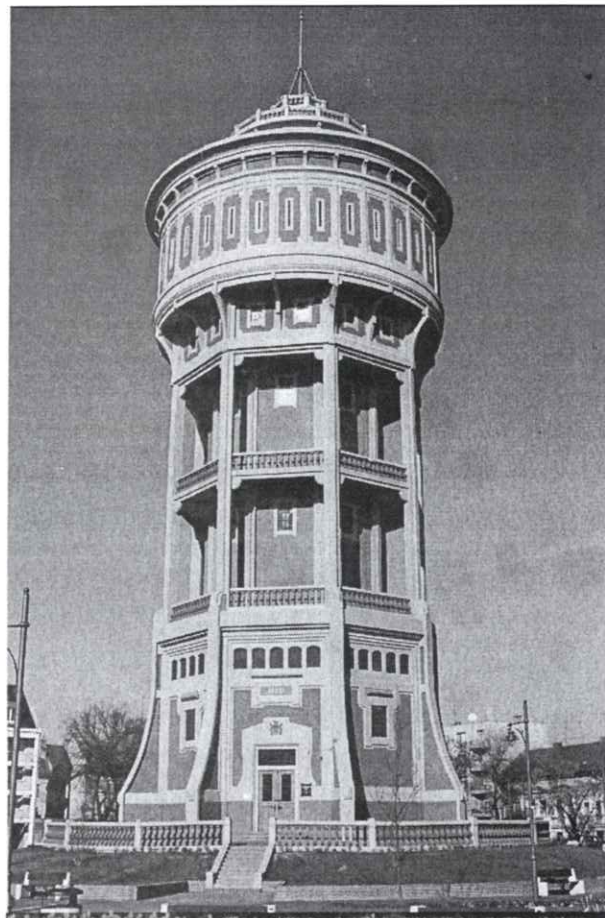
lett születnie a harmadik Szegednek is, az egyetemi centrumnak, a tudás fellelővárosának, a kulturális központnak és fesztiválvárosnak, hogy az itt élők belássák: képesek mindezt megteremteni. És most meg kell születnie, mindnyájunk közös elhatározásából, alkotóerejéből, összefogásából a negyedik, a XXI. századi Szegednek, a tudásvárosnak, a biotechnológiai- és egészségipari pólusnak, a lendületes gazdaságú, kiváló infrastruktúrájú területi logisztikai centrumnak, mely európai kulturális centrumként, fesztiválvárosként képes integrálni nemcsak térsége, szomszédai sok szálból szőtt, színes és gazdag kultúráját, de felhajtó ereje, motorja, segítője lehet a régió gazdasági potenciáljának is.

Mert ez egy ilyen város. Nem csak erős akaratú, állhatatos és alkotó erejű, de együttműködő, toleráns, sokszínű - és kíváncsi.

Minket mindig érdekelt, mit gondol, hogyan él, mit szeret a másik. Mi meghallgatjuk egymást és tanulunk egymástól. Sokszor, sokféle közösségben vagyunk képesek örülni egymás tevékenységének, gondolatainak - és örülünk minden feltároló kapunak.

Ennek is. Milyen át most mi is megmutathatjuk magunkat ott, azokban a városokban, ahol reményeink szerint éppoly toleráns, sokszínű és kíváncsi emberek élnek, mint itt, a Tisza-Maros szögében.

Ahol - föltekintve bár a szegedi Széchenyi, a temesvári Győzelem vagy a szabadkai Szabadság térről, egyként tudjuk és érezzük: itt valahogy fényesebben, és főként színesebben ragyognak a csillagok.

Szent István téri víztorony

József Attila Tudományegyetem

KÁROLYI ATTILA

A szegedi kiváltságlevél (1719) és címer

Szeged kivételes gazdasági fejlődését nemcsak földrajzi, gazdasági adottságai nyújtották. Szerencséje, hogy rövid időszakokban volt csak végvár, a katonaság nem korlátozta önállóságát. Sőt nem volt nagytekéntélyű földesura vagy püspöke, amely a város önállóságát, a polgárok jogait korlátozta volna. Így már 1498-ban, az alföldön egyedülként, kőfalak nélkül elnyerte a szabad királyi város címet. Nemes Szeged város polgárai együtt egy nemes jogait kapták meg. Lakossága 7500-8000 főre becsülhető.

III. Károly király Laxenburgban 1719. május 21-én ismét megerősítette a régi privilégiumot, kiadta az új szabad királyi város oklevelét, amely címet 1945-ig volt meg a hivatalos város elnevezésben. Ez a diploma nyolc király 13 kiváltságlevelének teljes szövegét tartalmazza. A legfontosabb kiváltságok: 1. Tápé falu és Vártó földesúri birtoklása; 2. A kun pusztákon való legeltetés; 3. Buda és Székesfehérvár városaival egyenlő kiváltság; 4. Egész ország területén a szegedi polgárok rév- és vámmentessége; 5. A szegedi polgárok felett első fokon csak a saját városi törvényszék ítélezhet.

Visszavették Szegedet a szabad királyi városok jogaiba, így az ország negyedik rendjének tagja lett. A város tanácsa és a polgárság egyetlen nemes személynek volt tekinthető. Az országgyűlésre a király levéllel hívta meg a város két követét, ahol a többi szabad királyi város, valamint a Hajdúság és Jászkunság képviselőivel egyetlen közös szavazatot adtak le, de az országgyűlés bizottságaiban részt vettek a törvények előkészítésében. A város a Szent Korona Jóságga, zálogba nem tekinthető.

A Tápéval kötött 1757-es úrbéri egyezmény szerint 125 tápai gazda, ill. zsellér 1-1 forintot és 40 személy 40-40 dénárt fizet a városnak. 3000 boglya szénát, 200 kereszt búzát, 50 hordó bort adnak még, kilenced fejében 20 forintot fizet a falu. Félévi kocsmáltatás, éves húsmérés fejében 50 forinttal tartoznak.

Sok gazdasági privilégiummal rendelkezett a Város. Közadót az országgyűlés határozatainak megfelelően fizettek. Más adóztatástól, vámtól és harmincadtól, a katonaság beszállásolásától mentesültek. Bárány- és méhtized, kilenced fizetése alól mentesültek. Ital- és húsmérés, sörfőzés és sörház létesítése a városi tanács joga. A város te-

ületén csak polgárok kereskedhettek. A város díjakat szedhetett a legeltetés, a vadászat és halászat, a malmok és az elárusítóhelyek után, a rév, a kikötőhasználat miatt és vámokat vehetett ki. Szabadon rendelkezett a város a vendégfogadója, boltjai, gyógyszertárai, orvosa, sütőháza, cserép- és tégláégetőháza, céllövőháza jövedelmei felett. Felügyelt a száraz és cseppfolyós termékek mértékeire, a csalókat megbüntették. Úgyszintén vigyázott a céhszabályzatoknak megfelelő minőségre és árusításra.

A katonai, a kamarai és a vármegyei tisztek a polgárok ellen nem ítélezhettek. A város a vérhatalom jelvényét, a pallost, ill. a budai útnál a városhatárban az akasztófát felállította. A polgárokat botütésre nem lehetett ítélni. A tanács a polgárokat közmunkára kötelezhette, a közterheket közösen viselték, szabadon választhattak bírót és a tanács 12 tagját. A tanács a városi hivatalokat egymás között szavazással osztotta ki. A tisztviselők kötelesek voltak számot adni tevékenységükről. A város polgárait mások adóssága miatt nem tartóztathatták le. Használhattak címet és vörös viaszba nyomható pecsétnyomót:

A kiváltságlevélben festett címert is kapott a Nemes Város. *"Természetes katonai pajzs két részre osztva, a jobb oldali részében két folyó, a Tisza s a Maros jelölése kék mezőben keresztül fut, a pajzs bal részében megfelezett sas, amely kiterjesztett szárnyával s lábával karmai között kormánypálcát tartva, természetes fehér mezőben látható. A pajzs szélét körbe átfogó zöld babérból képezett koszorún a következő arannyal festett szavak olvashatók: Szeged királyi város pecsétje 1200 - Sigillum Regiae Civitatis Szegediensis 1200 -, s a pajzson fekvő, rácsos nyílt sisak, amelyen korona felett fehér bárány látható. A kormánypálca a pallosjogra, a bárány a kun pusztákon való legeltetés jogára utalt. A sisak a katonaság (királyi vár, határőrség központja város, Temesvár felszabadulása előtt még végvár), a bárány a keresztény központra is utalt.*

Szeged kivételes virágzását több tényezőnek köszönhetette. A „város” kifejezés a polgárokat, az önkormányzatot és a települést egyaránt jelölte. A katonai szerepköre következtében túlélte a háborúk pusztítását, a falvak népeit menedékkül látta. Temesvár vette át e terhet, a határőrvidék polgári fejlődése évtizedekkel lemaradt. Szeged sikeresen fogadtatta a feudális privilégiumait tartalmazó szabad királyi városi kiváltságlevelét, a polgárság egyetlen nemesi személyé vált. A szegedi határ földesúrként való birtoklása földet biztosított, a marhakereskedelem monopóliuma pedig egyetlen árucikket a bejövő áruk ellentételezésé-

re. A település mezővárosi jellege erősen megmaradt, felesleges népessége tanyákra, más földesurak dohánykertész falvaiba költözött. Szeged lakossága a régió, különösen a Tisza vidékének, Torontál megyének és Bácskának újraneépítésében jelentős arányt tett ki.

A polgárok közé csak (római és görög) katolikusokat vettek fel. A városi tanács joga volt a lelkes kinevezése. A polgárok polgárőrséget állíthattak. Polgári kötelesség volt a király iránti hála, a városi tanács által kivetett úrbér megfizetése, a közteherviselés, azaz a házak, telkek, mesterségek és állatok utáni adók megfizetése, közmunka végzése. Íratlan elvárás volt még az erkölcsös élet, a családi élet és a város rendjének biztosítása. Szeged férfilakosságának többsége rendelkezett polgárjoggal, ám 1828-ban már csak a város negyede. Alig többen, mint az iparosok száma, akiknek céhtagságához szükséges volt. A reformkorban csak az szerzett polgárjogot, akinek feltétlen szűksége volt rá.

A szabad királyi város kiváltságának megszerzésében a délvidéki települések Szeged példáját követték. A várak katonai közigazgatása (Temesvár, Arad), a határőrvidéki közigazgatás népei (Újvidék, Szabadka, Zombor) megszerezték a privilégiumot (pl. Újvidék 1748-ban, Zombor 1749-ben, Temesvár és Szabadka 1779-ben). A XVIII. század végén a magyarországi szabad királyi városok száma elérte a hatvanat.

TANDI LAJOS

Szeged Csongrád: folyók mentén

Történelem, kultúra, művészet

Ennek a tájnak nem csupán mindennapi életét, hagyományait és gazdagságát határozták meg a folyók, a „szőke Tisza”, a nyugalmas Körös, az elegáns Kurca, a hírt hozó Maros, de az itt élő művészeket is megihlették. Juhász Gyula írta, amikor a Tisza-parton ballagott, hogy „Megállok a felhős tavaszég alatt, / s míg megy a víz és az idő szalad, // Érzem, hogy az öreg Tisza felett / Az örök élet csillaga remeg”. Radnóti a *Zaj, estefelé* című versét kezdi így: „Már a Maros füzes partjai / közt

jön el hozzám most a messzi / vidék...” Simonyi Imre *A Körös* című költeményében az utolsó szalmaszálat látja a folyóban: „egy véraláfutásos alkonon / legyalogolok gyepes partodon / s ott túl a remetei kanyaron / s vízbe lépek és dőlök hanyatt / - s még látom, ahogy lassan elmarad / balról a város a gyalázatok, / jobbról az emberséges állatok, / felettem az ábrándok és a nóták / s hátam megett a fertelmes valóság.” De felidézhetjük emlékeinkben - és megtekinthetjük a megye múzeumaiban,

kiállítótermeiben - a festők ecsetjére kívánczó mártélyi füzeseket, a holtágakon ringó csónakokat, a semmivel össze nem téveszthető tiszai sugársást. És akkor idézhetjük Frank Frigyes, Vén Emil, Kohán György, Fejér Csaba mártélyi hangulatait, Dorogi Imre, Zombori László, Pintér József, Patáki Ferenc képeit. A szegedi főtéren fejte hajthattunk a Tisza-szabályozás elindítójának, Széchenyi Istvánnak, és a terv kidolgozójának, Vásárhelyi Pálnak szobránál.

Nem lehet véletlen, hogy a folyókkal kapcsolatban oly sokféle és gazdag a tisztelet, a ragaszkodás, a szeretet és vonzódás palettája. Tóth Béla megírta a maga Tisza-tudományát regényes történetében, Segesdi György emlékművet állíttatott a nagy árvíz centenáriuma, a természet ellen győzedelmeskedő emberi akaratnak, Tar István a Tiszát egy jelképes nőfigurában vélte megidézni, Tóth Bélának Csongrádon a töltéspítő kubikusokat juttatta eszébe a folyó, Borbás Tibornak egy lírai nőalakot. Íme, a vizek és a művészetek ritka szép találkozása e tájon, s akkor még nem dúdoltuk Dankó Pista nótáit, az itteniek ajkán született népdalokat, nem vettük sorba a kortárs költők verssorait, a kortárs festők képeit...

Folyók, tavak, söllyék, síkok - végeláthatatlan alföldi táj. A „nagy sömni” egy nép évezredes történetének élet- és sorsadta terepe. Minden nehézségével és szépségével, keservével és boldogságával. Ezt az örökséget őrzik múzeumok, tájházak, gyűjtemények, kiállítótermek. Évezredes cseréptöredékek, mitikus idolk, szerszám- és eszközmaradványok, a paraszti lét megannyi dokumentuma, a halászat számos eszköze, a viseletek tarka forgataga, az életmód számtalan jele kínálkozik emlékezésre, szembesülésre, tanulásra és önismertetre a megye szinte minden pontján. A folyók egyre inkább újra élni kezdenek. Nem csupán a halászok csónakjait, a horgászok damil-idegszála- it láthatjuk már, de sétahajók, uszályok is szelik a vizet, túrázó fiatalok kecses kajakjai fodrozzák a folyót, vízisportok kedvelői népesítik be a kis tavakat, holtágakat, festők állványai ágaskodnak szelíd partokon, a szabad strandok tarka forgataga, a Fehér-tó csendes madárlése igazolja: a folyók, vizek megannyi élménnyel, szórakozással, régi lehetőségek föllevenítésével és újak születésével kecsegtetnek. A folyókra fölfűzhetők a szellem kirándulásai is. Tegyük egy próbát!

Városok, helyek, kincsek

A csongrádi Körös-torok lapos partja - Erdei Ferenc, a Tisza legszebb szakaszának nevezte - nyaranta népszerű strand, találkozási lehetőség, a szórakozás sok formáját kínáló terület. De az Alföld egyetlen összefüggő, településmentes műemlék együttese innen egy kőhajításra található. Az öreg halászházak részint az idegenforgalmat, részint a kultúrát szolgálják. A Belsőváros filterét Szervátiusz Tibor *Életfa* című alkotása jelöli, utalva az itt élő emberek életrevalóságára, a táj éltető

lehetőségeire, a folytonosság biztonságára. A múltnak ezek az őrzendő értékei nem csupán kuriózumok, hanem éltető, emlékező erők is. A Tisza-gátat követő szőlők termik a híres-neves vörösbortokat, s nem lehet véletlen, hogy Csongrád elnyerte a Szőlő és Bor Nemzetközi Városa címet. Nem csupán ezért nyert megbecsülést az oda települt művésztelep, amely a magyar kortárs festészet és szobrászat egyik legrangosabb műhelye lett az elmúlt évtizedekben. Tartalmas élményt jelenthet a Csongrádi Galériában a város egykori polgármesterének, Piroksa János festőművésznek mintegy félszáz akvarellt folsorakoztató emlékkiállítása. A városháza tanácstermében Németh József hatalmas freskója mintegy összefoglalja a csongrádi múltat, az itt élő emberek megtartó munkálkodásait. Számos nagyszerű épület és program - Művelődési Központ, múzeum, kiállítótermek, zenei rendezvények, visszatérő városi események - kínál tartalmas és kapcsolódást kínáló lehetőséget.

A Kurca-parti település, Szentés, büszke arra, hogy Kossuth Lajos - Jókai és Vasvári társaságában - 1848. október 1-jén nagyhatású toborzóbeszédet mondott a Városháza előtti téren. Ez a tér a történelemtől, a kultúrától, a magyar építészettörténet értékeitől is mesél. A XVIII-XIX. század szentesi születésű nagy jellemzősínéséről, Tóth Józsefről nevezték el a szecessziós Petőfi Szálló színháztermét, mely megújulásra vár, a tér sarkán a várostervező kiváló érzékkel kapcsolta egybe a múltat jelképező kis barokk templomot és a modern, mértanias lakóházat, amelynek első emeletén található a Szentési Galéria, nagyszerű

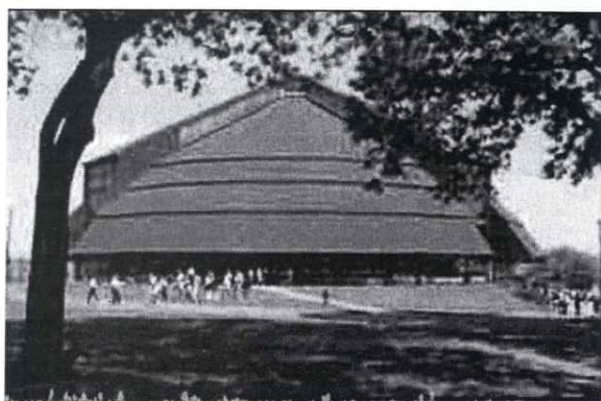

A szegedi dóm

kiállítások színtere. A Széchenyi-liget botanikus kertje értékes növények - platánok, vadgesztenyék, kőrisek - birodalma, de birodalma a város nagy szülöttének, a nagyszerű festő, Koszta Józsefnek is. Annak az alföldi piktornak, aki oly drámai erővel és szeretettel festette a szentesi és városkörnyéki embereket, a tanyavilágot, a kukoricások tengereit. Horváth Mihály a történetíró pap és Tóth József teátrista hagyománya ma is él a városban, a múlt századi katolikus főpapról nevezték el gimnáziumukat, ahol a színészpéldakép nyomdokain színházművészeti tagozat is működik.

Ópusztaszer neve ma már egybeforrott a nemzetté válás szülőhelyével, az államalapítás bölcsőringató helyével. Joggal választhatta szlogenéül az Ópusztaszeri Nemzeti Történelmi Emlékparkot működtető Kht, hogy „Itt született Magyarország”. Joggal, annak ellenére, hogy a történészek egy csoportja vitatja Anonymus gestájának megállapításait. Annyi azonban elvitathatatlan, hogy minden nemzetnek szüksége van mítoszokra, legendákra, történelmének igazoló, a nemzeti tudatba beépülő és kötőanyagként funkcionáló históriákra. Ópusztaszer - amely az 55 hektáros tájvédelmi körzet gazdag növény- és állatvilágát foglalja magába - évezredek történelem tanúja. Hogy jártak erre honfoglaló magyarok, azt bevallotta a föld mélye régészek ásója nyomán. Az 1970-ben kezdődött ásatások nyomán tárták fel a XII. századi monostort, amelynek átépítéseiről, bővüléséről is információkkal szolgál a mai romkert és az eligazító táblák sora. A feltárások ma is folynak, a monostort körülölelő falu házai, sok izgalmas, érdekes lelettel lepik meg a szakembereket és a közönséget egyaránt, hiszen a főépület egyik állandó kiállítása éppen a Szer monostora és kora címet viseli. A szent hely első nagy korszaka a millennium időszaka volt, amikor Kallós Ede Árpád-szobrát a klasszicizáló épület tetejére emelték. (A szobrot 1997-ben újrafaragtatták.) Ez a méltóság-teljesen ülő, a tájon széttekintő Árpád-figura az emlékpark jelképe lett. Száz éve is van, hogy a szobor környékére zarándokoltak a környékbeli, imádkoztak, ünnepeltek, a híresen tiszta artézi kútból oltották szomjukat. Ennek a „szobori búcsúnak” folytatása a június utolsó szombatján megrendezendő Hunniális, a park egyik legnagyobb ünnepe... A másik természetesen augusztus 20-a, Szent István napja, de megemlékeznek Nagyboldogasszony és Kisasszony-napjáról is.

Az Ópusztaszeri Nemzeti Történelmi Emlékpark ötlete 1970-ben született. Erdei Ferenc, a Magyar Tudományos Akadémia akkori főtitkára kezdeményezte az emlékpark kialakítását, s éppen negyedszázadnak kellett eltelnie ahhoz, hogy egyik legnagyobb látványossága, a Feszty-körkép is a nézők elé kerülhesen. A hatalmas kiállító épületet Novák István tervezte, s fő attrakciója A magyarok bejövetele. A múlt század panoráma képeinek divathulláma és a millennium felfokozott ünnepi várakozása hozta létre a 120 méter hosszú és 15 méter magas, henger formájú festményt. A párizsi élményeiről elragadtatottan mesélő Feszty Árpád festőművésznek apósa, Jókai Mór adta az ötletet:

Ópusztaszer, rotunda

ne az özönvizet fesse meg, hanem a honfoglalást az ezredéves ünnepre. Festőtársaival Feszty helyszíni tanulmányokat végzett a Keleti-Kárpátokban, keresve a Vereckei-hágó leghitelesebb ábrázolási lehetőségét. Több mint kétezer figurával népesítették be a sok jelenetet egybefűző körképet: Árpád vezéreinek társaságában, fejedelemasszony és kísérete, emberáldozat, a Sámán és a fehér ló áldozati szertartása, lovasroham... A mű sorsa igen kalandos. Első hazai bemutatását követően megjárta Angliát, majd itthon a Városligetben újra fölfeszítették, ám a második világháború vihara és a rejtőzködés rombolása viselte meg a feltekert vászondarabokat. A restaurálás igen aprólékos, precíz és nagy szakmai ismereteket kívánó munkáját egy lengyel csoport végezte, s 1995-ben megújulva, pompás környezetben, hatáson zenei és hangeffektusokkal kísérve tarták a nagyközönség elé. Valóban olyan látványosság született, amelyet „minden magyarnak látnia kell” - mondja az emlékpark másik szlogenje.

A rotundában több érdekes kiállítás kínál új ismereteket, látványosságokat, tanulságokat: van panoptikum és promenád, történelmi-régészeti kiállítás és időszakos képzőművészeti tárlatok.

A parkban jellegzetes alföldi tavacska partján a víziélet és a halászat emlékeit láthatják az érdeklődők, mellettük jurtaformájú kiállítóházak és ökumenikus kápolna. Csete György Kossuth-díjas építész egymásra fűzött jurtasora utalás a régi magyar építészeti hagyományokra, és kapcsolódik az úgynevezett szerves építészeti törekvéseihez. Nemrégiben állították fel a romkert új díszét, a Szent Gellért-harangot. Innen nem messze kezdődik a szabadtéri néprajzi múzeum, amit „élő múzeumnak” is szoktak nevezni. Hiszen nem művi környezet, a múlt távolságtartó értékei várják az érdeklődőket, hanem működő posta, befűtött kovácskemenca, megmetszett szőlősor, kapingáló tyúk, medvecukrot kínáló szatócsoport. A Tisza-vídek mezővárosi és tanyai paraszti kultúrájának változatait mutatja föl a pompás gyűjtemény a lakóépületeivel, berendezéseivel, eszközeivel, műhelyeivel, középületeivel, különleges látványosságaival. Séta a múlt századi és század eleji tájon, szembesülve az elődök életmódjával, mindennapi ténykedésükkel, szerszámaikkal, szórakozásaikkal.

kal, művelődési igényükkel és lehetőségeikkel. A park nem csupán azért élő, mert kaparnak a tyúkok a tanyaudvaron, de főképp attól, hogy egymást érik a tartalmas, szórakoztató, emlékező vagy éppen kulturális, művészeti és sportprogramok. Népszerűségére mi sem jellemzőbb, mint hogy már több mint hárommillióan keresték fel.

A Kőkenydombi Vénusz, Szántó Kovács János, Tornyai János, Németh László, a vásárhelyi iskola, a fazekasok dinasztiái... Megannyi érték az egymásra torlódó várostörténetben. Hódmezővásárhely a magyar települések egyik reprezentánsa, a híres „paraszt-Párizs”. Hatalmas tanyavilágának évszázados hagyományai, paraszti kultúrája, agrár-szocialista mozgalmi különös színekkel gazdagítják a megújuló örökséget. Sok olyan értéktéremtő hagyomány serkenti a mai vásárhelyieket, mint a mezőgazdasági kultúra sokszínűsége, a lovashagyományok, az olvasókörök igényessége, a festőhagyományok folytonossága, a református iskolaváros múltja, tehát mindaz, aminek értékeire egyik legjobb ismerője, a kiváló tudós, Kiss Lajos hívta fel a figyelmet. Hódmezővásárhelyről szólva, sokaknak elsősorban képzőművészeti hagyományai és jelene jut eszébe. Nem véletlenül. Tornyai János, Endre Béla, Pásztor János nyomdokain igazából a hatvanas években újult meg és terebélyesedett ki a képzőművészet. Részint a művésztelep változó alkotóinak frissítő szellemi hatásaival, részint a művészkolónia festőinek, szob-

rászainak elkötelezett realizmusával, részint a rendszeresen megrendezett Vásárhelyi Őszi Tárlatok folyamatoságával - ez a hazai kiállítási paletta legrégebbi, közel fél évszázada évi rendszerességgel jelentkező országos kiállítása -, részint az ide kötődő alkotók szellemi frissülést hozó jelentkezéseivel. Az örökséget az Alföldi Galéria anyaga kínálja, amely a XIX. század közepétől a II. világháború befejezéséig mutatja be az alföldi képzőművészet jeles képviselőit, kiemelkedő munkáikkal. A teljesség igénye nélkül a sor: Tornyai János, Koszta József, Nagy István, Endre Béla, Rudnay Gyula, Pásztor János, Medgyessy Ferenc, Kohán György, Frank Frigyes, Vén Emil. A kortárs alkotók közül - néhányan ugyan már nem élnek - Kurucz D. István, Szabó Iván, Almási Gyula Béla voltak az újraéledő művészeti közösség alapozói, kiteljesítői pedig Németh József, Szalay Ferenc, Fodor József, Hézső Ferenc, Fejér Csaba, Csikós András, Erdős Péter, Holler László, Kéri László. A változó viszonyok között is van esély, hogy ez a karakteres művészeti kifejezés-mód, ez a természethez, az alföldi tájhoz, és az itt élő emberekhez kötődő tematika sokféle kifejezés-móddal, gazdag stílusárnyalatokkal értéke maradjon a művészeti palettának.

Patinás épületek; igényesen megformált szobrok, a művelődés, a kultúra, az oktatás bázisai gondoskodnak a szellem tartalmas gazdagításáról. Ennek a következetes, a polgárokkal közös poli-

Részlet a Feszty-körképéből

tikai-közeleti munkának eredménye, hogy a magyar városok közül elsőnek 1997-ben Hódmezővásárhelyt ismerték el Európa Díjjal - becsület- és díjlevele -, értékelve az uniós eszme iránti elkötelezettségüket, a testvérvárosi kapcsolatok ápolását, az infrastruktúra fejlesztésében elért sikereiket, a környezetvédelmi erőfeszítéseket, a kultúra terén felmutatott értékeiket. Újabb látványossága az Emlék-pont.

A kedvező marosi átkelőnél már a honfoglalók is települést találtak, de csak a XVII. században kapta egykori birtokosáról a Makófalva, majd a Makó nevet. Akkor, amikor kezdett elterjedni a föld sajátos kegyelméből a hagymatermesztés. A makói hagymások bejárták a Bánátot, az Alföldet, Erdélyt, de Galíciába és Lengyelországba is eljuttattak terményeiket. A hagyma lett az itt élők nagy többségének megélhetési - sőt, egyeseknek jóléti - forrása. A hagyma gondos kezeket, figyelmet, precíz utógondozást igényel. Ez a termelőket - éppen tudásuk és rátermettségük okán - öntudattal, felelősséggel gazdagította. Így Makó nem csupán tipikus alföldi mezőváros, hanem a paraszt-polgárság szellemiségét máig is közvetítő település. A volt megyeháza klasszicizáló stílusával a XVIII-XIX. század építészetének kiemelkedő példája. Szinte követi az építészettörténetben a Korona Szálló, majd a XX. század közepének, a hetvenes éveknek újító törekvéseit szerényen fölvaltató Csipkeházak sora, a jelent Makovecz új színház-épülete példázza.

A makóiak természetes szeretettel és tisztelettel ápolják a magyar szociográfia megteremtőjének, a makói hagymások sorából a Magyar Tudományos Akadémia főtákarék székéig ívelő pályát bejárt Erdei Ferenc emlékét - a szülőház gyűjteményével, a sír gondozásával -, mindenekelőtt az Erdei Társaság révén, a szellemi hagyaték ébrentartásával. Új kihívás a határközelségből adódó turizmus, elsősorban az alakuló fürdőkultúra.

Makó templomai, köztéri szobrai közvetlenül mesélnek a település múltjáról, tájékozódási irányairól, kiröppentő és vonzó szerepéről. Így a belváros barokk Szent István plébánia-temploma, a református ótemplom, az egykori református nagyiskola, a görög katolikus plébániatemplom Torma János neobarokk falfestményeivel, a romantikus zsinagógaépület, a barokk kálvária-kápolna vagy Nepomuki Szent János múlt század eleji szobrát, Návai Lajos egykori szobrának mellékalakjait, Pásztor János I. világháborús emlékművét, Kiss Jenő II. világháborús mementóját, Juhász Gyula, Bartók Béla, József Attila, Pulitzer József, Hollósy Kornélia, Petőfi Sándor és természetesen Kossuth Lajos szobrát, amelyet egyébként már 1906-ban felállított a város liberális szellemiségű polgársága.

Mártély, a holtágak csöndes, szinte érintetlen vidéke egyszerre a művészek és a pihenni-szórakozni-kikapcsolódni vágyók paradicsoma. Már a régi halászfalu is kínál látnivalót, mint például Fodor József felújított parasztportája, a Makovecz Imre tervezte-építette organikus ház, vagy éppen

Szalay Ferenc pusztai szélmalma. A Festők Dombjáról a mártélyi szabadiskolába juthatunk, amelynek ifjú hallgatói itt ismerkednek a képzőművészet alapjaival. A nyugalmas vizek és holtágak, karéjozó füzesek, nyárasok természetvédelmi területe ritka madarak és növények „búvóhelye”.

Szeged csendje és forgataga

Szeged és a Tisza - no meg a tavak, források, gyógyvizek - összetartozó fogalmak. Egyre tartalmasabbá válik az a megfogalmazás, miszerint a Tisza a város főutcája. Jobb oldalon a belváros palotasora, üde parkjai kísérik a folyót a Novotel Szállótól a Stefánia megújuló, szobrokkal ékes parkján, a sorsára váró egykori Kass Szállón és Kaszinón, a Móra Ferenc Múzeum klasszicizáló épületén át, a szoborsétány alkotásai vezetnek a Dóm tere, az egyetemi épületekig, klinikákig. Külön ajándéka a természetnek és a várostervezésnek, hogy a Tisza bal partján, szinte kőhajításnyira a belváros nyüzsgő forgatagától kemping, strand, medencék sokasága várja a látogatókat. Szinte kínálja magát a folyó: korányártól késői ősziig itt ringanak a sajátos szegedi színpontként megjelenő úszóházak, sétahajók bukkanak fel, a vízisportoktól a kereskedelmi- és személyhajózásig, a látványos víziparádéktól a csöndes csónakázásokig, a hullámokon billegő éttermekben kínált gasztronómiai élvezetekig terjed a lehetőségek sora.

Szeged egész története folyamán kereskedelmi és szellemi központja volt egy nagyobb régiónak. Az utóbbi években adatik meg számára, hogy ismételten fölvaltálja azt a megtisztelő és fontos szerepkört. Épülő utak, fejlődő hajózási lehetőségek, repülőtéri kapcsolatok, vasúthálózatok logisztikai centruma alakul. A szellemnek - oktatás, művészetek, kultúra, művelődés - pedig nincsenek gátjai és határai. Formálódik az egységes Universitas, mely fő bázisa, vonzó és kisugárzó centruma a tudományosság és a kultúra újabb értékeinek. Ráépül a többi kutatóbázis, meghatározója és gerjesztője a konferencia-turizmusnak, a művészetek nagy találkozóhelyévé nőheti ki magát. A Móra Ferenc Múzeumot gyűjteményei, látványos és értékes kiállításai, munkatársainak feltáró, tudományos feldolgozó, és népszerűsítő munkája az egyik legeredményesebb műhelyek közé emelik.

Hasonlóképpen a Somogyi-könyvtár, mely azon túl, hogy kielégíti az olvasói igényeket, jelentős oktatási és tudományos centrum is. Melléjük csatlakozik a Csongrád Megyei Levéltár, ahol a kutatómunkának reprezentatív kiadványosorozatok a demonstráló bizonyítékai. Annak a szellemi háttérnek, amellyel Szeged városa rendelkezik, színvonalas megjelenési formái a helyi folyóiratok. A *Kincskereső* - mely a tizenévesek irodalmi folyóirata - a gyermekirodalom, az irodalomra nevelés országos műhelye. A *Tiszatáj* több, min hatvan éves múlttal rendelkező, karakteres és színvonalas irodalmi folyóirat, a Szeged, melyet húsz éve alapítottak, a város értékörző, értékközvetítő, értékteremtő folyóirata. Mellettük számon

tartott réteglap a *Pompei* és az *Aetas*. Az irodalmi törekvések mellett szerveződtek, illetve újultak meg a civil egyesületek, körök, társaságok. A legregébbi hagyományokkal rendelkezik a több, mint 110 éves Dugonics Társaság, mely a Szeged-központú tudományos, művészeti, kulturális értékek fölkarolója. Működik a Széchenyi Kör, az Erdei Ferenc Társaság szegedi tagozata és számos kisebb társulás. A helyi képzőművészek két egyesületbe tömörültek, a Szegedi Szépművészeti Céh, és a Szög-Art Egyesület fogja össze a festőket, szobrászokat, grafikusokat. Megalakult a Szegedi írók Társasága, föllendülőben a helyi könyvkiadás: évente tucatnyi könyv jelenik meg, részint a tudományos-kulturális műhelyek, részint az alakulóformálódó profi kiadók jóvoltából. Új műhelye a művészeteknek a REÖK, azaz a Regionális Összművészeti Központ és a Korzó zenéház.

Szeged – bár története folyamán mindig a nagy vonulások útjában élt – nem bővelkedik műemlékekben, mégis alkalmas arra, hogy végigkövessük a magyar építészettörténet legjellemzőbb stílusjegyeit. Gondoljunk csak a Dömötör-torony román kori alapjaira, az alsóvárosi ferencesek templomában a gótikát idéző támpillérekre, barokk tornyára, a Fekete-ház romantizáló homlokzatára, a klasszicista stílusjegyeket mutató múzeumépületre, a teljes belváros eklektikus egységére, a szecesszió egyik legpompásabb lakóházára, a Reök-palotára, vagy a Bauhaus intim példájára, a Berzsenyi utcai Molnár Farkas-féle lakóépületre, és a neostílusok szinte minden válfajára. Gyakorta ajánlják a Szegedre látogatóknak, hogy ne csupán szemmagasságban élvezzék a város szépségeit, hiszen rejtőző értékeket fedezhetnek fel az épületek felsőbb régióiban: díszek, stukkók, tornyok, szobrok, domborművek, mozaikok... Egy szó, mint száz: Szeged megannyi élményt kínál a sétáló, bámméskodó, a város sajátos atmoszférájára kíváncsi polgárnak. Ezt egészítik ki a szobrok, emlékművek: nem véletlenül nevezik Szegedet a szobrok városának is. Az első plasztikai emlék, az „agnus dei”, valószínűleg a XII. századból való. Ott látható a Dömötör-torony bejárata fölött, félkör alakban. E szobortöredék egyik jelképe a városnak, a folytonosság, a hit és a hűség szimbóluma. Büszké a városiak arra is, hogy első köztéri szobrukat éppen jeles írójuknak, a híres matematikusnak, a piarista rend kiváló tanárának, Dugonics Andrásnak emelhették, s Kossuthnak is az első között állítottak szobrot. Az elmúlt évszázad óta megjelenő stílusirányzatok és politikai hullámzások hű kifejezői a köztér műalkotásai, már amelyeket nem söpörtek el politikai viharok. A Dóm tér nemzeti emléksarnokának portrésora egyre bővül, így a hely mind kevesebb. Az utóbbi években ide került Szent-Györgyi Albert, Erdei Ferenc, Bálint Sándor, Bay Zoltán arcma. A köztér újabb díszei Szent István és Gizella emlékműve a Széchenyi téren, Kigl Sándor alkotása –, Melocco Miklós 56-os emlékműve a Rerrich Béla téren, valamint három portré: IV Béla rondója (Lapis András), Kovács József, az 56-os mártír

portréja (Kalmár Márton), és a múzeumalapító Reizner János félalakos szobra (Fritz Mihály). Nem hallgathatunk olyan kuriózumokról, mint a Kolozsvári-testvérek pompás reneszánsz művének, Sárkányölő Szent Györgynek egyik másolatáról, a sokak szerint legszebb Erzsébet királyné szobróról (Ligeti Miklós alkotása), vagy az egyetlen európai cigányszoborról, Margó Ede művéről, amely Dankó Pistát ábrázolja.

Nyári szezonban a tereken és a parkokban szól a fúvós- és dixizene, a csillagtetős színházban ezek találkoznak operákkal, musicalekkel, folklórral, olykor prózai előadásokkal. A Városháza reneszánsz hangulatot idéző belső udvarán ott-hont talált kisopera, gála, monodráma, balett és dalest. A felújított régi zsinagóga művészeti csoportok, alternatív vállalkozások befogadója, az új zsinagóga igényes koncertek helyszíne. De a szegedi énekkari kultúra, kamarazenei munka is sokszor és sokszínűen jelenik meg az éves műsorprogramban.

Szeged jelentős hagyományokkal rendelkező, sokszínű város, amelynek óriási esélyei lehetnek a közeljövőben, hogy természetes, a határokat túl-lépő régió valódi szellemi-gazdasági-kereskedelmi központja lehessen. Pontosan megfogalmazott, a realitásokra épülő stratégiai tervei, világos jövőképe, kapcsolatteremtő képessége, saját erőfeszítései eredményeképpen, a földi-vízi-légiközlekedés fejlődése következtében vonzóvá válhat a külföldi tőke, az idegenforgalom – ezen belül a kongresszusi- és gyógyturizmus – számára, nemzetközileg jegyzett fesztiválközponttá válhat.

Mindazokkal a múltbéli értékekkel – régészeti tárgyak, néprajzi együttesek, a falusi ipar rekvizitumai, a polgári lét bútorai, a szellemi-művészeti élet emlékei –, amelyek a József Attila Múzeumban és a mellette álló Espersit-ház irodalmi emlékmúzeumában láthatók, érdemes szembesülni. Ismereteket és atmoszférát sugallnak, maradandó élményekkel ajándékoznak meg. Juhász Gyula, Rudnay Gyula, József Attila, és a radikális vidéki értelmiség mecénási, értéktérítő kapcsolatának tanulságos példája az emlékhely.

Folyón innen, folyón túl

Igazságtalanság lenne nem említeni azokat a megyei településeket, amelyek nem a folyók partján fejlődtek. Föltétlenül szólni kell a nagymágocsi Károlyi-kastélyról, eklektikus-neobarokk épület, pompás, arborétum-szerű parkkal és 10 hektáros tóval. A jövőben új funkcióval nem csupán idegenforgalmi látványosság, de tudományos-kutatási bázis is lehetne.

Szegvár híres „Sarlós Istene”, a falu szenzációs kőkori régészeti lelete bizonyítja a „vizek falujának” évezredes történetét. A leletek a Nemzeti Múzeumban, illetve a szentesi Koszta József Múzeumban láthatók. Pusztaszer nevezetessége a Hét vezér emlékoszlopa. A turulmadaras obeliszket a millennium idején állította a Magyar Országos Diákszövetség.

A homokháti terület egyik, jelentős fejlődésnek indult települése Pusztamérges, mely néhány éve a Virágos Magyarországért - mozgalomban első helyezést ért el, Európa Oscart kapott az Európai Falufelújítási Díj elnyeréséért kiírt versenyben. Pusztamérges a falusi turizmus egyik célállomása. A térség központja viszont Mórahalom, ami a közelmúltban indult rohamos fejlődésnek. Strandja messzi földön híres, határában a Dél-Alföld egyik legszebb és legnagyobb sömjékes rétjének rejtett zugaiban ritka növények díszelnek. Mórahalom nemrég létrehozott ipari parkja máris bázisa a település fejlődő jövőjének.

Ásotthalom egykor a „város tanyája” volt, ma az erdőgazdasági szakmunkásképzés fellelővára, természetvédelmi terület, különleges növénygyűjteményekkel, védett növényekkel, hobbitalanyakkal.

Deszk és a környező falvak ma a hazai szerbesség végvárai. Az itteni tiszai szerb halászházak, vízi emberek voltak egykor a búzáshajók, homokos dereglyék lovas vontatói. Hagyományait ma is őrzik viseleteikben, muzsikájukban, vallásukban, mindennapi életükben.

Kiszombor temploma - különösen rotundája - a megye egyik legértékesebb Árpád-kori műemléke.

Hagyomány és megújulás

1990 óta új jelenség tanúi lehetünk: a települések önkormányzatai, polgárai mindinkább keresik sajátos értékeiket, lakóhelyük egyedi vonásait, életük másokkal össze nem hasonlítható karakterét. Tájházak, helytörténeti gyűjtemények, kismonográfiák, visszaemlékezések születtek, keres-

ve azt a genetikus kódot, amely a település lényegét határozza meg. Ugyanakkor ehhez a hagyományhoz társítják a mai értéktérítő törekvéseket, a megújuló gazdálkodás eredményeit, a vállalkozások új vonásait. Így születtek meg a falunapok, terebélyesedik a falusi-tanyai turizmus, napvilágot láttak a tudományos igénnyel szerkesztett, komoly helytörténeti kutatómunkákra támaszkodó monográfiák, az idegenforgalmi látványosságokat színes programfüzetek és vezetők ismertetik, igyekeznek idecsalogatni a külföldi vendégeket, a tájba szerelmes festőket, a népi kultúra újmódi művelőit. Régi szokásokat, ünnepi eseményeket elevenítenek föl, gazdagítva azokat modern vonásokkal. Gondoljunk csak az Ópusztaszeri Nemzeti Történelmi Emlékpark egész évet átfogó, az ünnepek stafétájára fölfűzött program-sorozatára: a búzaszentelésre, a pünkösddolásra, a Hunniálásra, a Szent István napi kavalkádra, a János napi borfesztiválra, a Márton napi libatorra, az András napi böllértalálkozóra. A gasztronómia, különleges vonzereje másutt is jelentő szerepet és túl a szegedi paprikakultúrán bor- és sör-fesztiválon Csongrád és Pusztamérges a borturizmus élenjárói. Hódmezővásárhely a Szent György napi juhászverseny házigazdájaként sokszínű, színes és tartalmas gasztronómiai élvezeteket kínál. Makón hagymafesztivált, Mórahalmon és Mártélyon aratóünnepet, Öttömösön spárgafesztivált és lakodalmast, Szőregen rózsafesztivált szerveznek. Hatalmas tömegeket vonzanak a búcsúk, vásárok, falunapok Csanyteleken, Zsombón, Földeákon, Sándorfalván, Tápén.

PAPP KATALIN

Reök-palota: szenvedély építészetben és művészetben

A szenvedély az, amely összefűzi a Reök-palotát, a felújított, csodálatos szegedi épületet és a korszerű képtárnak kialakított terem sorokban látható első kiállítást. „Szépség és fájdalom” címmel olyan alkotók munkáiból rendeztünk első ízben tárlatot, akiknek munkássága hasonló szenvedélytől fűtött. Rantal János, a palota átalakításának, felújításának tervezője, a fenti idézettel jelle-

mezte az épülethez való viszonyát, annak hatását. Ugyanaz a szenvedély érintheti meg azt a mai látogatót, aki közelebbi kapcsolatba kerül az épülettel, amely megérintette egykor a palotaépület megálmodóit, az építetőt és tervezőjét egyaránt. Szegeden, a Tisza Lajos körút és a Kölcsey utca sarkán találhatjuk a hazai szecesszió ezen egyedülálló alkotását. A külföldi szakirodalomban

„Hungarian Jugendstil” néven emlegetett építészeti stílus jegyeit magán viselő ház Magyar Ede tervei alapján 1907-ben készült el. A katalán Antoni Gaudí lakóházaival rokon épület európai viszonylatban is a legszebbek egyike.

Valóban ritka kincset birtokol Szeged városa. A város szívében egy évszázada álló családi palota - dacolva háborúkkal, rendszerváltozásokkal - európai viszonylatban is kimagasló, különleges érték. Alkotója, a fiatalon - 35 évesen - elhunyt építőmester, Magyar Ede, aki elszánt, bátor és tehetséges volt ahhoz, hogy a konzervatív magyar szemlélet ellenére, szűkebb hazájába, a dél-alföldi városba bekapcsolja Európát. Azt az európai fejlődést hozta el, amely újító eszméivel áthatotta nemcsak a kor építészetét, hanem új szemléletével hatni tudott más művészeti műfajokra is. Bár a korszak magyar építészetében - így Szegeden is - fellelhetőek ezen legújabb szemlélet egyes elemei, mégis fiatalos és elszánt lendület, európai tapasztalat és kitekintés kellett ahhoz, hogy Szegeden létrejöhessen egy olyan egyedülálló épület, mely még a szecesszió stílusának követői körében is meglepően bátornak hatott.

Az Európában egyre népszerűbb irányzatnak - a még virágzó, általánosan elfogadott eklektikus szemlélettel szemben - Magyarországon is voltak követői. Egy-egy csoportosulás vagy iskola munkássága (Lechner, Medgyaszay, Kós, a Fiatalok csoportja stb.) kitörőhözhatatlan a magyar építészet történetéből. A magyar szecesszió legismertebb, legnagyobb hatású építésze Lechner Ödönt (1845-1914) tartják, aki a stílus magyar irányzatának, a magyar formanyelv megteremtésének kezdeményezője is volt. Lechner Szegeden is alkotott, de a Reök-palotán mégsem az ő, hanem sokkal inkább - Magyar Ede párizsi személyes élményein átszűrve - a francia és a belga Art Nouveau hatása mutatható ki. A magyar szecesszió e ritka vonulatába néhány budapesti épületen kívül - melyek közül Vidor Emil épületei emelkednek ki - egyedül ez a szegedi palota sorolható. Stílárís újdonsága mellett különös értéke, hogy egy időben született az európai nagyvárosokban emelt hasonló épületekkel.

A ház „felfedezője” az 1970-es években Bakonyi Tibor (1934-1982), Szegeden élő építészmérnök volt. Fáradhatatlan szenvedéllyel kutatta az épület tervezője, Magyar Ede és építtetője, Reök Iván (1855-1923) vízépítő mérnök múltját, történetét. Bakonyi kutatásai alapján (Bakonyi Tibor: Magyar Ede. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989) tekintjük át röviden az építő és építtető történetét, valamint az épület jellemzését.

Magyar Ede Orosházán született 1877. január 31-én. A harmadik gyermekként született Ede hároméves, amikor a család felvette a Magyar vezetéknévet. Építőmesteri képesítését a Budapesti Állami Felsőépítőipari Iskolában szerezte 1901-ben. Tanulmányai során többször utazott külföldre; kedvenc úti célja Párizs volt.

Külföldi tanulmányútjai után főként Szegeden tevékenykedett. A századfordulót követő években még tartott az építőipar kiegyezést kivető ellen-

dülési szakasza, így alkotómunkáját kedvező időpontban kezdhette. Tervezői munkássága 1904-től ismeretes. Huszonkilenc évesen kapott megbízást a Reök-palota megtervezésére. Egy építész számára a mai napig ritka adomány, hogy saját hazájában olyan megbízóval kerülhet kapcsolatba, aki nemcsak hasonló szemlélettel, széleskörű látásmóddal bír, hanem olyan bizalommal is van iránta, hogy teljes odaadással, szenvedéllyel megvalósíthatja elképzeléseit.

Az épület engedélyezési terveit 1906. július 2-án nyújtotta be a városépítészeti bizottsághoz. E tervek alaprajzi elrendezése szinte megegyezett a megvalósult állapottal, de a homlokzatok, a tényleges ablakok és ajtók feltüntetése mellett neobarokk részletmegoldásokat és homlokzattagolást is tartalmaztak. 1907 novemberére, alig másfél év alatt készült el igényes kivitelen, túlnyomórészt helyi művészek és mesteremberek közreműködésével.

Az alaprajz a család igényeit tükrözi: Reök Iván fiai részére szintenként egy-egy garzonlakás, leányai részére szintenként két-két többszobás lakás készült el. A lakások elhelyezése és kialakítása az építés idejének korszerű és ötletgazdag megoldását idézi. A földszinti sarokrészen vendéglő nyílt, míg a többi helyiségeit iparosok és kereskedők bérelték. A bejáratnál balra Magyar Ede saját tervezőirodáját rendezte be.

A Reök-palota városképi hatását növeli az előtte levő kis teresedés. A kétemeletes saroképület szinte szobrászi eszközökkel formált homlokzatai már messziről felkeltik érdeklődésünket. A külső tömegképzés hangsúlya a nyitott és zárt erkélyekkel, valamint a magas pártafallal tagolt sarokrészen van. Hullámzó falsíkjai, varázslatos virágmotívumai változatosságot mutatnak, ugyanakkor az építészeti tektonikával szerves egységet képezve kiegyensúlyozottságot sugallnak. A homlokzattagolás ritmikája is rendkívül szellemes, kiegyensúlyozott: egyszerre képes hangsúlyozni a főbejáratot és a sarokátfordulást.

Ma is ámulatot és csodálatot vált ki Magyar Ede merészsége, eredetisége, formáinak gazdagsága, még feloldásra váró szimbólumrendszere, amely az épület minden egyes részletén tetten érhető. Elfogadhatjuk lelkes elemzőjének, Bakonyi-

nak állítását, hogy ilyen formai tökéletességre, a virágmotívumok építészeti tagozatokká való átlénygítésére, a virágmotívumokból komponált oszlopfejek és pilaszter fejezetek ilyen szép formálására az Art Nouveau egész mozgalmán belül alig találunk példát. (Bakonyi 1989:11) Magyar Ede munkatársa, Takács János igen pontosan felidézti Magyar szokatlan formálásának indítékait:

Alapvető a falsíkok hullámos kialakítása. Az egész homlokzat mintegy dombormű, a csendes tóparti nyugalom vonalvezetése éles vonalak kerülésével. A lágy árnyékú zárterkélyek, a nyitott erkélyek hullámos alátámasztékai a lizénák, oszloptörzsek, oromzatok hullámos kialakítása is mind a vízi tájba illő, vízi növényvilág motívumaiból tevődnek össze.” (Bakonyi 1989:11)

A kiugró párkányok alatti falmezőket eredetileg vizitündérek díszítették, de ezeket a család konzervatívabb ízlésű hölgytagjai rövidesen lekapartatták. Az épületbelsőről Bakonyi az alábbi szenvedélyes elemzést adja: „A homlokzatok alkalmazott stilizált növényi ornamentikája a lépcsőházban is folytatódik. A gyökérből kinövő indadisz vaspálcán felfutva virágcsokorba szökken. A rácsmezőkön sáslevelek között bimbós és kinyílt liliomok láthatók, melyek felfelé lüktető, sodró hatást keltenek. Az orsótérbe pillantva csupa kinyílt virág látható, s ez minden irányban élményszerűvé teszi a közlekedést. Az épületen található ritka szépségű kovácsoltvas munkákat Fekete Pál (1873-1908) szegedi díszkovács, a hazai szecessziós kovácművészet egyik invenciózus, kitűnő formaérzékű mestere készítette Magyar Ede rajzai alapján.

A lépcsőház minden ablaka más és más osztású, a vékony ablakosztó bordák is virágmotívumokra emlékeztetnek. A lépcsőt kísérő szalagdísz ismétlődő elemekből álló, felfelé hullámzó kalligráfiai is fokozzák a lépcsőház varázsát. (Bakonyi 1989:12)

Bakonyi szerint a főbejárat feletti orommezőbe komponált két lófej a lótenyésztéssel is foglalkozó földbirtokosra, míg a sarokrész tetején terpeszkedő madár az egykori „Fekete sas” utcára utal.

A szegedi Reök-palota megépítése hírnevet szerzett Magyar Ede számára. Sorra kapta a megrendeléseket, főképp lakóházak építésére. 1909-ben egy országos tervpályázat nyerteseként kapott megbízást az 1400 fő befogadóképességű kaposvári színház tervezésére. Építése 1910 januárjában kezdődött, 1911 áprilisában tartották a vasbeton szerkezetek teherpróbáját. A szeptember 2-án felavatott épületről a korabeli sajtó „Szegedi építészek remekműve” címmel számolt be.

Magyar Ede 1912. május 5-én szíven lőtte magát. Említésre méltó további munkái: Schäffer-ház, Szeged (1904-05); református templom, Nagyikinda (1908 körül); Ungár-Mayer-palota, Szeged (1910-11); Református-palota, Szeged (1910-12); Simon-palota, Hódmezővásárhely (1912-13). Tragikusan rövid, de megkerülhetetlen alkotói munkásságával a magyar szecesszió kiemelkedő tervezői közé tartozik. Azok közé az alkotók közé sorolhatjuk, aki az európai áramlatok,

fejlődési tendenciák megjelenésével egy időben tudta magáévá tenni a kor szellemét, az új eszmét és a korszerű látásmódot. A Reök-palota jellegzetes formálása egyedülálló hazánkban: kompozíciós módszerei, plasztikai elemei Európában is ritkaságnak számítanak. Az építészetben és az iparművészetben egyaránt a tartalom és a forma közeledését, új stiláris egység megteremtését hozta a szecesszió. Mind a használati tárgyak, mind az épületek tervezése során a funkcióból indultak ki, amit a természeti képződmények, a növényi formák törvényszerűségeinek megfelelően alakítottak, formáltak. Építészettörténeti elemzők a szecessziós építészeti formák eredetét William Blake (1757-1827) festményeire vezetik vissza. Bakonyi is hivatkozik Edwin Johnston, ír származású művészettörténész megjegyzésére:

„A hatalmas görbevonaltú erkélyek és a növényi frízek az utcasarok kiugrásán futnak össze egy szabálytalan ház-orom »állkapocsba«, mely William Blake Atyaúristenének távoli hasonmása.” (Bakonyi 1989:11)

A fantázia szárnyalásának csúcspontját alighanem a katalán építész, Antoni Gaudí (1852-1926), a szecesszió talán legérdekesebb és legeredetibb egyénisége alkotta meg. A szegedi Reök-palota „testvéreinek” valóban a barcelonai Casa Batlló vagy a Casa Mila épületeket tekinthetjük, amelyek a szegedivel egy időben épültek. Homlokzati megjelenésben és a belső terek részleteinek megformálásában is kimutatható a rokonság.

Ugyanakkor mindketten merítették a brüsszeli Victor Horta épületeinek formavilágából. Mintául szolgálhatott például a közismert brüsszeli épület, a Tassel-palota (1893) vagy Horta 1898-1900 között épült saját lakóházának jellegzetes térképzései, az előcsarnok és a lépcsők részletei is. Továbbá francia párhuzamként Hector Guimard (1867-1942) nevét kell még megemlítenünk, aki nagy hatást gyakorolt kortársaira az 1900. évi világkiállításra elkészült legismertebb munkáin keresztül, mint például a párizsi metró lejárati pavilonjaival vagy lépcsőfoglalatai dekoratív vonalvezetésével. Mindkettejükre az expresszív, plasztikus formálás, a gazdag részletképzés, illetve a felületek mozgalmas kezelésmódja jellemző. A 20. század második felében több átalakítást és felújítást is megélt a Reök-palota. Az egykor városi épületnek szánt különleges szecessziós palota mostani felújítása, átalakítása után még többet mutat belső értékeiből is. A földszinti terek nyilvánossága után az emeletet is közösségi funkciót kaptak. A felújítás eredményeként újabb helyet vehet birtokba a város művészeitek iránt érdeklődő közönsége.

A száz éve született szecessziós városi palota megújulva 2007 augusztusában nyitotta meg kapuit. A Reök igazgatója, Herczeg Tamás az épület megálmodóihoz hasonló szenvedéllyel indította el az épület programjait. A többfunkciós kulturális célra átalakított, többek között városi képtár igényével felújított épület, a „Reök-palota - Regionális Összművészeti Központ” elsőként a „Szépség és fájdalom” című kiállítással várta az érdeklődőket.

MÉSZÁROS ILDIKÓ

A Szeged Táncegyüttes

A Szeged Táncegyüttes 1955-ben alakult - olvashatjuk honlapjukon. Célunk, a Kárpát-medencei magyar és más nemzetiségek táncagyományainak és eredeti népi kultúrájának megismerésén, megtartá-

sán és ápolásán keresztül az ottani emberek életének, gondolkodásának, cselekedeteinek jobb megismerése és elfogadása által a fiatalok érték-orientációjának alakítása. Az Együttesnek és a Szeged Táncegyüttes Alapítvány által működtetett Alapfokú Művészeti Iskolának 19 különböző korcsoportban 1100 tagja és 5000 pártoló tagja van. Az elmúlt időszak alatt megkaptuk az amatőr együtteseknek adható valamennyi magyar kitüntetést. A néptánchoz értő és azt szerető generációk sora nőtt fel az Együttes falain belül. Az ország számos amatőr és professzionista néptáncegyüttesében találhatók olyan táncosok és neves koreográfusok, akik a Szeged Táncegyüttesben nevelkedtek és ismerkedtek meg a szakmai alapokkal. Bejártuk egész Európát, de vendég szerepelünk Egyiptomban, Algériában, Kanadában és Japánban is. Rendszeresen részt veszünk a hazai és nemzetközi legrangosabb szakmai fesztiválokon, melyeken különböző díjakat nyertünk. 1999 óta művészeti iskolánk működik, ahol 6 éves kortól 22 éves korig folyik elméleti és gyakorlati oktatás. Ennek szellemében dolgozunk. Hatását tekintve már túlléptük Szeged határait. Hisszük és valljuk azt a nézetet, hogy Szegednek - mint a régió gazdasági, társadalmi, politikai és kulturális központjának - kiemelt tá-

mogató szerepe van a határokon túl élő magyar nemzetiségűek anyanyelvi kultúrájának megőrzésében és ápolásában. A saját szerény anyagi lehetőségeinkhez mérten népzenei gyűjtésekkel, szakmai programok szervezésével és lebonyolításával, táncbörökben történő részvétellel, folyamatos oktatással próbáljuk segíteni a vajdasági, bánsági és erdélyi magyarokat eme munkájukban. Az Együttes kulturális hatása messze túlmutat Szegeden.

Folkhíd

A Szeged Táncegyüttes közel 20 éve rendszeresen rendez nemzetközi néptánc fesztivált és találkozókat. Az idők folyamán megszervezett színvonalas fesztiválok mozgató rugója az a szakmai tapasztalatokkal rendelkező szervező csapat, amely jó kapcsolataival, széleskörű, változatos programokkal évről évre vonzóvá tudja tenni a programokat, belevonva a nyári időszakban turistákkal benépesülő embertömegeket is. A lelkes és motivált táncosok sokadalma, tánca, a gyönyörű viseletek mind-mind hozzájárulnak a fesztivál európai szintű prezentálásához. Egyben kitűnő alkalmat jelentenek a különböző kultúrák, népszokások megismeréséhez és megismertetéséhez. A Folkbridge így egy kulturális olvasztótégelyé válik, összekötve a hasonló és különböző kultúrájú népek sokaságát. Szeged, mint Pécs kiemelt partnervárosa, valamint Temesvár, mint Szeged jó testvérvárosi partnerkapcsolata kitűnő lehetőséget nyújt a folklór egyedi és sajátos eszközrendszerén keresztül a déli kulturális övezet felvirágoztatásában.

A Szeged Táncegyüttes művészeti vezetőjével, Nagy Alberttel Temesváron a Szívek fesztiválján beszélgettünk. Az UNESCO által is nyilvántartott, népszerű temesvári néptáncfesztivál, a Szívek fesztiválja a világfolklór értékeinek felmutatását tűzi ki célul. Nagy Albert a Szeged Táncegyüttes művészeti vezetője, igazgatója fogalom a néptáncot ismerők körében az anyaországban, és közel egy évtizede itt a határon túl, Temes megyében is. 8 évvel ezelőtt indult el ugyanis az a mára sikertörténetté vált folyamat, amelynek keretében megkezdődött a hiteles, magyar néptáncoktatás. A temesközi telepesek falvak lakói vagy nem hozták magukkal a néptáncokultúrájukat

vagy elfeledték, ezért Nagy Albert és a Szeged Tánc-együttes oktatói úgy döntöttek, hogy olyan táncokat tanítanak, amelyek az ide települtek szülőföldjén volt honos, később pedig a magyar néptáncok kultúra legismertebb táncosaival is megismerkedhettek a táncosok. Ma már a csoportok mindegyike tucatnyi táncrendet ismer, hazai és külföldi színpadokon egyaránt sikert sikerre halmoz.

Hanyadik alkalommal vesz részt a Szívek fesztiválján?

Ha jól emlékszem, ez a harmadik alkalom. Amikor 8 évvel ezelőtt Végvárra kerültem, s elindult a néptáncoktatás, nagy hideg volt, télkabátban érkeztek a gyerekek, elsősök, nyolcadikosok vegyesen. Nem gondoltam volna, hogy valaha is eljutunk idáig. Ma este 17 perces blokkot adnak elő a Temes megyei magyarok. Együtt, ez az egy szó a címe, éljünk, dolgozzunk és szórakozzunk együtt. Marosszéki, déalföldi csárdás, harmadik tételként pedig kalotaszegi magyar és román táncot járunk. Most közel 200-an lesznek magyarok a színpadon egyszerre. Ilyen nagyszabású fellépésre mint a mai, csak itt kerülhet sor, mert máshol nincs ehhez fogható nagy színpad. Magyarországon is csak egyetlen hely van, a szegedi Dóm előtti tér, ahol ennyi táncos vonul fel a nemzetközi néptáncfesztiválon. Szegeden 800-an is vannak talán, ha a külföldi csoportok is beállnak, de magyar táncos ott sincs több. A Szeged Tánc-együttes nincs is itt, egyetlen igazi vendég a mezőtelegi Pacsirták – hiszen itt csak 5 pár lép fel, az Eben gubából, illetve 12 pár gyermek a Ficergéből. Ők tavaly Szegeden fogadták az Eszterlánc tagjait, akik most viszonzhatják a vendéglátását. Jövőre olyan évadzárót tervezünk, amikor a bihariak átjönnek a temesvári operába, a temesiek pedig a nagyváradi Allami Színházban lépnek majd fel, akkor 600-nál is több magyar gyermek táncol majd együtt.

Hol ismerték meg a Hasad együttest?

A török együttesel, amelynél a Timisul és két bihari együttes is vendégszerepelt a Csüddöngölővel együtt, Belgiumban találkoztunk. Ideérkezésük előtt jártak Pécsen és Szegeden is. Fontos az, hogy a gyerekek már kiskorukban világot lássanak. A török zonguldaki Hasad együttes vezetőjének el kellett magyaráznom, hogy miért piros útleveles táncosokat küldtünk a meghívásukra. Megértettem vele, hogy mi a határon túl is dolgozunk, ott, ahol kisebbségben élnek a magyarok, s amikor lehetőségünk van, akkor nemcsak a folklórt tanítjuk meg nekik, hanem azon vagyunk, hogy minél több együttest szerepeltessünk nyugati színpadokon is. Ahogy a Csüddöngölő, a Búzavirág, a Gyöngyvirág fellépett már Belgiumban, Franciaországban, Németországban, most tértek haza Törökországból. Gyönyörű színházakban, nem egyszer háromezer néző előtt táncolhattak. Amióta rendszeresen ide vagy Biharba, járok, magam is egészen másként látom az itteni magyarokat, tudom, hogy nem szorulnak a sajnálatunkra. Románia belépett az Unióba, ezzel megkönnyebbedett az életünk, már az átjárás is könnyebb. En jártam Erdélyben a Ceausescu-diktatúra idején is, nem egyszer leveletkötöttek a határon egy-egy filmanyag miatt. Ezekből a régi táncosokról készült felvételeinkből táplálkozunk ma is. A mi feladatunk, hogy az összegyűjtött anyagot, a mai kornak megfelelően korrektül kezeljük. Sokan mondják, hogy csak az autentikus kevés a színpadon. En azt mondom, az autentikust teljes egészében soha sem lehet megtanulni. Mégis úgy kell színpadra állítani a táncokat, hogy ne veszítsék el a hitelességüket. A paraszti kultúrában az emberek spontánul táncoltak, szólt a zene, s már jött is a figura. Igaz, kiskorukban lesték el az öregektől, hogyan kell csinálni. Nekünk az eredeti anyagot nagyon nagy odafigyeléssel

szabad csak kezelni, s lélekben is fel kell rá készítenünk a gyermekeket. Hiszen ma már a falusi gyerekek sem tudják, mi is a paraszti kultúra, mert ma már sehol sem élnek úgy az emberek, mint régen. Amit Temes megyében sikerült megteremtünk, nem az én érdemem, hiszen ezt egy ember nem bírná, ehhez csapat kell. Olyan táncoktatók mint Gombos András vagy Boldizsár Tamás. Elkezdjük a munkát, de csak később derül ki, hogy ki alkalmas a táncoktatásra, ki nem. Hiszen nem a lángossütők vagy a lakodalmi zenészek feladata, hogy ápolják a hagyományt. Elég baj az is, hogy Bartók és Kodály országában Lagzi Lajosnak nagyobb a becsülete, mint az értékes népzeneének. A népi muzsika és a lakodalmi zene ugyanúgy nem fér meg egymással, mint a balett és a néptánc, mert más a természete, meg más technikát is igényel mindkettő. Az, hogy itt közel kétszázan lépnek fel, elsősorban a szülőknek köszönhető, akik mindent megtesznek, hogy a kosztüm és a buszkiöltés meglegyen. Volt, aki azt mondta nekem, hogy nekünk a Szívek fesztiválja nem fontos, csak a Bácsági Magyar Napok. Ez tévedés. En azért dolgozom, hogy a világnak megmutassam, hogy a magyar kultúra mennyit ér, és a Szívek fesztiválja erre alkalmas. Itt háromezer ember láthatja, hogy a magyarok mire képesek. Ha itt körülnézek, a színpad körül főleg csak magyarokat látok. Azt mondják, hogy a magyar, biztos így van, de ha összefognánk, többször találkoznánk közös rendezvényeken, az erőt adhatna. Fontos, hogy együtt dolgozzunk, nemcsak a románokkal, hanem a szerbekkel, a bolgárokkal, a törökökkel, hiszen csak így ismerhetjük meg igazán a saját kultúránkat. A magyar folklórnak mindenütt becsülete van, s erre a mai politikusoknak is oda kellene figyelniük, hogy az Unióban ne hogy úgy járjunk, mint az amerikaiak, hiszen az Egyesült Államokban minden népcsoport elvesztette a kultúráját. En nem azért tanítok román táncot, mint ahogy azt Doru barátom feltételezte, hogy bekössem a politika szemét, hanem azért, mert szeretem a bolgár, a román, a török néptáncot. S hiszem azt, hogy ahány táncot ismersz, annyi embert érsz. Minket a politika nem érdekel. Engem azért nem szeretnek a politikusok, mert a véleményemet elmondom. Nagyon is. En ingyen dolgozom, elvből sem fogadnék el egy fillért sem a határon túli magyaroktól, de az együttesekre ráfér a segítség. Minden oktatásért 100 eurót kérünk, de ezt nem mi használjuk fel, hanem letétbe helyezzük, s ha valamelyik csoport kiemelkedően dolgozik, akkor ebből jutalmazzuk.

Láthattuk azt, hogy egészen kis gyermekek, 4-5 évesek már táncolnak.

Nincs mese, onnan kell kezdeni. Sajnos, a román néptáncoktatás nem elég szervezett, nincs tudatos, központilag irányított oktatóképzés, ezért az együttesek produkciói egysíkúak, a közönség sem jutalmazza ezeket a táncokat. A néptánc nem 2-3 inkább 10-15 év múltán hoz gyümölcsöt. Eljön az az idő, amikor ránk már nem is lesz itt szükség, mert lesznek olyanok, akik már nélkülünk is folytatni tudják, s ez lesz a legnagyobb öröm.

A végvári Csüddöngölő és a Szederinda, a dettai Búzavirág, a lugosi Gyöngyvirág, a temesvári Eszterlánc, a nagycsanádi Marosvár, s vendégként a szegedi Eben guba illetve a Ficergők és a mezőtelegi Pacsirták táncosai, kétszáz magyar táncos úgy táncolt, hogy mindenki örömét lelte benne. A legkisebb szöske kislány és barna kislegény párja derűs természetességgel lépegetett és forgott, s mint jó játék közben ragyogott a szemük. A nagyobbak mozdulataiból áradt a magabiztos tudás, a kalotaszegi tánc virtuozitását kiemelte a színpompás viselet szépsége, a táncosok arcán őszinte mosoly. A nézőtér vastappsal ünnepelt.

VENETIANER PÁL

Szent-Györgyi élete és öröksége

A biokémiától a molekuláris biológiáig

Szent-Györgyi Albert volt az egyetlen olyan magyar születésű vagy származású Nobel-díjas, aki itthon végzett munkáért, magyar állampolgárként, itthon kapta e legmagasabb tudományos elismerést. Másrészt ugyanez a tény különösen jelentős, hiszen Szent-Györgyi a mérce. Az ő egyéniségének sugárzó fényéhez, az ő teljesítményéhez viszonyítva nehéz azokról a tiszteletreméltó elődokról beszélni, akik derekasan tették a dolgukat, a nemzeti tudományosság fejlődésében hasznos, tán fontos szerepet is játszottak, de munkásságuk nem hagyott nyomot a tudomány egészén, nem „tette a térképre” hazánkat.

Az őstörténettel nem foglalkozom. Ez annál kevésbé szükséges, mert a biokémia egészében fiatal tudomány, 1866-ot szokták születési évének tekinteni, ekkor alapította Hoppe-Seyler Tübingenben az első biokémiai tanszéket. Illetve egyetlen – nálunk kevésbé, a világ tudománytörténet-szei által azonban jól ismert – tényről szeretnék megemlíteni ebből a Szent-Györgyi előtti korból. Egy ma már elfelejtett tudós-politikus, Ereky Károly határozta meg a világon ma oly divatos biotechnológia fogalmát, 1919-ben Berlinben kiadott könyvében. Ez a meghatározás ma is elfogadható: „Auf Grund des gleichen Gedankenganges weist der Verfasser alle die Arbeitsvorgänge, bei denen aus den Rohstoffen mit Unterstützung lebender Organismen Konsumartikel erzeugt werden, dem Gebiete oder Biotechnologie zu.” Azaz: „...ehhez hasonló gondolatmenet alapján a szerző minden olyan munkafolyamatot, amelynek során élő szervezetek nyersanyagokból fogyasztási cikkeket állítanak elő, a biotechnológia fogalmkörébe utal”.

Szent-Györgyi pályájának kezdete

Szent-Györgyi természetesen nem a semmiből jött, mint Pallas Athéné, aki teljes fegyverzetben lépett elő Zeusz fejéből. Közhely a tudománytörténetben, hogy a nagy tudósok zöme egymástól tanul, szellemi családfájuk mesterek során jól követhető, de olykor a vérszerinti családban is létezik a mester tanítvány viszony. Szent-Györgyi esetében a szülők nem játszottak ilyen szerepet, hiszen apja nem túl művelt földbirtokos volt, édesanyjától jószereivel a zene és irodalom, szeretetét tanulhatta. Anyai nagybátyja azonban, Lenhossék Mihály a nagy anatómus, a magyar tudomány jelentős alakja, akiről utca van elnevezve Budapesten. Lenhosséknek nyilván szerepe volt abban, hogy a gimnáziumban korábban nem jeleskedő, sőt ostobának tartott fiatal Szent-Györgyi az orvoskutatói pályát választotta. Első témáját is a nagybácsitól kapta (későbbi tréfás megjegyzése szerint: a rosszabbik végéről kezdte az élet tanulmányozását, ugyanis első közleménye a végbél szövettanával foglalkozott). Útjaik azonban hamarosan elváltak.

Szent-Györgyit kezdettől fogva alapvető biológiai kérdések foglalkoztatták, az élet lényege, és úgy látta, hogy ezt nem az anatómiában, a szövettanban találja meg. Mindig – egész életén át – egyre mélyebbre akart ásni, így hatolt az anatómia felől a fiziológia, onnan a farmakológia, majd a biokémia felé, hogy azután pályája utolsó szakaszát majd a szubmolekuláris biológiának szentelje. Szellemi értelemben meghatározó mestere tehát

nem Lenhossék volt, hanem a Nobel-díjas Frederick Gowland Hopkins, a modern hormonkutatás megalapozója, és kutatói egyéniségét legjobban a Hopkins Cambridge-i intézetében eltöltött évek formálták. Dolgozott ő persze addig sok más műhelyben, Budapest után Pozsonyban, Prágában, Berlinben, Hamburgban, Leidenben, Groningenben, jelentős tudóssá azonban Cambridge-ben fejlődött. Egyéniségére, stílusára az angol egyetemi világ és Hopkins hatottak a legjobban. Élete egyik vezérgondolatává váltak Hopkins szavai: „Lehet, hogy nem a biokémikus fogja kimondani az utolsó szót az élet leírásában. Az azonban biztos, hogy ezt az utolsó szót nélküle nem fogják kimondani.”

És itt lép be Szent-Györgyi pályájának alakulásába a harmadik jelentős egyéniség: Klebelsberg Kunó. Illetve legyünk pontosak, a politikus Klebelsbergnek semmi köze nem volt, nem lehetett Szent-Györgyi tudósi fejlődéséhez. Azt azonban, hogy ez a pálya itthon, Magyarországon bontakozhatott ki, bizony neki köszönhetjük. Noha Szent-Györgyi hazatérése és szegedi tevékenységének megkezdése idején, 1932-ben már nem ő volt a kultuszminiszter, vitathatatlan, hogy ő volt az a felvilágosult és nagyvonalú kultúrpolitikus, aki úgy látta, hogy az újonnan létesült szegedi egyetemnek európai kaliberű tudós professzorokra van szüksége, még akkor is, ha ez nem tetszik a hazai konzervatívoknak. Tehát Klebelsberg kívánta hazahozni Cambridge-ből Szent-Györgyit, és ő bízott meg egy közvetítőt, hogy tárgyaljon vele. Szerencsére Szent-Györgyi nem bizonyult könnyű tárgyalópartnernek, sok mindent ki tudott harcolni, így viszonylag tűrhető körülmények között kezdhette meg itthoni munkáját. Természetesen e rövid írás keretében nincs módom ennek részletes ismertetésére.

Szent-Györgyi munkássága

Le kell szögezni, hogy Szent-Györgyi munkássága akár három Nobel-díjat is kaphatott volna. Az elsőt a C-vitamin azonosításáért és kristályosításáért. A magyar közvélemény egyébként – tévesen – azt hiszi, hogy a C-vitamin felfedezésért és a magyar paprikából való előállításáért kapta a díjat. A valóság az, hogy Szent-Györgyi mellékveséből állított elő és elemzett egy általa először ignóznak, majd godnóznak, végül hexuronsavnak nevezett anyagot és rájött, hogy ez azonos a sokak által régóta keresett C-vitaminnal. Ekkor keresztelte át a hexuronsavat aszkorbinsavra, majd valóban megtalálta azt nagy mennyiségben a paprikában. A díjat azonban nem ezért kapta, hanem második nagyjelentőségű felfedezéséért, a biológiai oxidációs reakciólánc nagy részének felfedezésé-

ért. Talán nem szentségtörés kijelenteni, hogy a három közül ez – amiért valójában a díjat kapta – a legkevésbé szenzációs, ugyanis Szent-Györgyi csak megsejtette a folyamat ciklikus voltát, a biokémia e fejezetét Krebs munkássága zárta le és a ciklust csak nálunk a tankönyvek Szentgyörgyi-Krebs ciklusnak, más országokban Krebs-ciklus a neve. Hozzá kell ehhez fűzni, hogy Krebs – aki csak 1953-ban kapott Nobel-díjat –, mindig elismerte Szent-Györgyi úttörő szerepét és a két nagy tudós barátsága életük végéig töretlen maradt. Krebs sokat segített Szent-Györgyinek amerikai bevándorlásának elintézésében is.

A tudománytörténészek általános vélekedése szerint azonban Szent-Györgyi legnagyobb jelentőségű felfedezését a Nobel-díj elnyerése után tette meg, amikor teljesen új útra tért, és a modern izombiokémia megalapítója lett. Ekkor vált igazán a szegedi műhely a világ egyik biokémiai vezető intézetévé – noha a közben kitört háború miatt eredményeik egy részét csak jóval később ismerte meg és el a tudományos világ.

Szent-Györgyi alkotó ereje teljében, 55 évesen kényszerült hazája elhagyására és pályája második felében munkássága már az amerikai tudományt gazdagította. Ez a szakasz azonban – ma úgy látjuk –, jóval kevésbé vált az egyetemes tudománytörténet jelentős fejezetévé, mint hazai tevékenysége.

A Szent-Györgyi iskola

Szent-Györgyi munkatársai meghatározó szerepet játszottak a magyar biokémia további fejlődésében. Érdekes módon nemcsak azok, akik – talán kalandvágyból – itthon maradtak, hanem azok is, akik – mint mesterük – szintén elhagyták az országot. Hiszen például Laki Kálmán, aki az izomkutatásról a véralvadás biokémiai mechanizmusának kutatására tért át, és évtizedeken át vezette az NIH egyik osztályát Bethesdában, az enyhülés éveiben újra felvette a kapcsolatot a hazai tudománnyal és elsősorban debreceni kutatók meghívásával, majd a debreceni egyetemmel ápolt, immáron legalizált kapcsolataival, gyakori hazalátogatásával jelentős szerepet játszott abban, hogy Debrecenben ma világszínvonalon működő jelentős biokémiai és korélettani kutatás van, például az apoptózis-kutatás területén. Eme csoportok mai kiváló vezetői tehát éppúgy Szent-Györgyi szellemi unokáinak tekinthetők, mint a később említendő szegedi és budapesti Straub-tanítványok.

A külföldre távozott Szent-Györgyi tanítványok közül feltétlenül ki kell még emelni Gergely Jánost, aki a Harvardon folytatta a szegedi izomkutatói hagyományt, és szintén jó kapcsolatokat ápolt a hazai biokémiával, és Erdős Tamást, aki a hullamerevség biokémiai mechanizmusának felderítésével írta be magát a tudománytörténetbe, és aki a háború alatt Svédországban, 1960 után pedig Franciaországban alkotott, de 1945-60 között itthon tevékenykedett.

Az itthon maradt Szent-Györgyi tanítványok többsége folytatta mesterük izomkutatási hagyományát. Bíró Endre az ELTE biokémiai tanszékén, Guba Ferenc Budapesten, majd a szegedi orvostudományi egyetem biokémiai tanszékén. Ernst Jenő – szintén az izomkutatás területén – biofizikai iskolát teremtett Pécsen. Banga Ilona nevéhez fűződik – férjével, Baló József professzorral együtt – az elasztáz enzim felfedezése és jellemzése. Gerendás Mihály – Lakihoz hasonlóan – a véralvadás kutatásával foglalkozott, és jelentős szerepe volt a hazai vérellátó szolgálat korszerűsítésében.

A Szent-Györgyi tanítványok legnagyobbika, a nagy hagyomány legméltóbb örököse és továbbvivője azonban kétség kívül Straub F. Brunó volt. Straub már huszonévesen jelentős tekintélyt szerzett a szaktudományban számos oxidációs enzim (Straub-diaforáz) róla neveznek el. Világhírét és tudománytörténeti helyét elsősorban annak köszönheti, hogy 1941-ben, 27 éves korában felfedezte az aktint, minden állati sejt egyik legfontosabb strukturális fehérjét. Harmincegy éves korában foglalja el Szegeden Szent-Györgyi elhagyott katedráját, majd három év múlva Budapes-

ten is az örökébe lép (Pontosabban: a budapesti tanszéket kettéosztják, az egyiket Székessyéné Herrmann Vilma, a másikat ő kapja). Szakmai tekintélyét és elismertségét tanúsítja, hogy 1950-ben, a magyar tudomány elszigeteltségének mélypontján, az Annual Review of Biochemistry őt kéri fel az izombiokémiáról szóló áttekintés megírására. A budapesti Orvostudomány Egyetem Orvosi Vegytani Intézetének, majd később, az emigrációból hazatért és itthon csak igen rövid ideig aktív Szörényi Imre halála után az Akadémia Biokémiai Intézetének vezetőjeként, új szemléletű, nagyszerű, több idegen nyelvre lefordított biokémia, és orvosi kémia tankönyvek szerzőjeként, gyakorló orvosok és orvoskutatók nemzedékei számára ő lesz a „par excellence” tudós, az etalon, a példa. Iskolateremtő jelentőségét bizonyítja, hogy a Magyar Tudományos Akadémia hét hazai és két külső tagja, az Eötvös-koszorú két kitüntetettje volt az ő közvetlen munkatársa illetve tanítványa, de ha a tágabb munkatársi kört számoljuk, akkor még kilenc hazai akadémikust számíthatunk közéjük.

Sok más hasonló, a világ molekuláris biológiai tudományának fejlődésében jelentős helyet kivívott eredmény jelenti a termését azoknak a magoknak, amelyeket Straub vetett el az SzBK létrehozásával és annak iránymutató, determináló vezetésével az első néhány évben.

Szent-Györgyi öröksége

Mi hát ez az örökség? Elsősorban a tudomány mindenek feletti szeretete. Annak tudata, hogy a tudomány művelése nemcsak mesterség, és nem feltétlenül fogcsikorgató elszántsággal vagy mesianisztikus küldetéstudattal hajtott taposómalom, hanem magasrendű nemes játék. Hogy a hivatalos formaságok és a nagytekintélyű intézmények vezetői nem szent tehenek, hogy a látszólag tiszteletlen informalitás, az egyszerű, profán szavak és kifejezések használata összefér a „nagy” tudománnyal. Hogy szabad, sőt kell a főnöknek ellentmondani. Hogy a tudományos vitában csak az érvek tartalma, meggyőző ereje számít, nem az, hogy ki mondja őket. Hogy a kultúra, a művészet, a sport adta élmények hozzátartozhatnak az elkötelezett tudós életformájához. Hogy a laboratórium szabad és demokratikus légköre nem csökkenti a valódi nagy egyéniség tekintélyét. Hogy az igazi tudóst nem a biztosan közölhető és előre megjósolható eredmények hajszolása, a nagy műszerek birtoklásán alapuló érdektelen mérésorozatok közlése, a csak az elfogadhatóság esélyeit szem előtt tartó pályázatok fabrikálása jellemzik, hanem az új ötletek, a fantázia, az éles szemű megfigyelés, a kíváncsi szenvedély, a kutatás játékos öröme és az igazság fáradhatatlan keresése.

JUHÁSZ GYULA

Szeged

*A Tiszaparton halkan ballagok
És hallgatom, mit sírnak a habok?*

*E partok méla fordulójánál
Állt egyszer gőgös Attila király.*

*E tájon, hol a két víz összeér,
Áldozott egykor dús Ajtony vezér.*

*Ott fölön, ahol most vén harang dalol,
Dugonics András búsult valahol.*

*Mert búsulásra volt itt mindig ok,
Ugye bajtársak, ugye magyarok?*

*Itt Tömörkény, ott Gárdonyi lakott,
Petőfi Zoltán erre ballagott.*

*Megállok felhős tavaszég alatt
S míg megy a víz és az idő szalad,*

*Érzem, hogy az öreg Tisza felett
Az örök élet csillaga remeg.*

Szögedi intérieur

*Pirosló abrosz, friss szalonna,
Búbos kemence, jó meleg,
Pár kurta rőf a szoba hossza,
Megférnek a jó emberek.
Nagy ágy fölött a házi áldás,
Arany rámában a király,
Künn kora tavasz szele lármáz,
Benn enyhe, renyhe félhomály.*

*Fölenged itten kósza szívem
S kakukkos óraként ketyeg,
Be jó a csönd, az óbor itt benn,
Be jók e józan emberek!
Ha itt maradtam volna szépen
És fogtam volna a gyalut,
Utód apáim örökében.
Az óra szól: kakukk, kakukk!*

Tiszai csönd

*Hálót fon az est, a nagy, barna pók,
Nem mozdulnak a tiszai hajók.*

*Egyiken távol harmonika szól,
Tücsök felel rá csöndben valahol.*

*Az égi rónán ballag már a hold:
Ezüstöse a tiszai hajók.*

*Tüzeket raknak az égi tanyák,
Hallgatják halkan a harmonikát.*

*Magam a parton egymagam vagyok,
Tiszai hajók, néma társatok!*

*Ma nem üzennek hívó távolok,
Ma kikötöttünk itthon, álmodók!*

Szelíd szegedi versek

I.

Trombitaszó

*Az alkonyi Tiszán átszáll merengőn
A takarodó trombita szava,
Mint párját vesztett vadgalamb az erdőn
S túl tornyokon borong haza... haza.*

*A falu lelke zeng a trombitában
Szilajon, mélé, árva, elhalón.
Az ég pirul haragvó esti lázban
S a felhő rajta: holt hatyú a tón.*

*A falu lelke esd a trombitában,
Mely magánosan búg, trara, trara.
Városból szálló honvágy ez haza.*

*És elcsuklik a hang az éjszakában
Egy hosszú, hosszú fáradt altatóval,
Mint a fiáért síró anyasóhaj.*

II.

Reflektor

*Túl a Tiszán, az újszegedi parton
Egy óriás szem nézi Szegedet,
Száll vén tetőkre, fákra bús kitartón
És kémleli az esti egeket.*

*Az alvó Tisza fölél von szivárványt,
Új Hadak útját mély hun sír felett.
Virrasztja a ráctemplom ódon álmát,
Majd a Boszorkány szigeten mereng.*

*Borzongva látják a poros akácfák,
Hajlongva várják varjas jegenyék
A néma partok lázas, nagy szemét.*

*A Város alszik, ő imetten átszáll
S egy bögős hajó kormány lebeg,
Mint Elmo tűz komor gályák felett.*

TÖMÖRKÉNY ISTVÁN

Csata a katonával

János a tanyáról többféle alappontra jött be ezúttal a városba. Elsősorban a piaci árak érdekelték, s azon fölül néhány apró tárgyat is kellett venni. Ugyanis kell egy karika a malac orrára, egy karika az ingaóra láncára, amit mindig ellopkodnak a gyerekek, végül pedig adót is kellene fizetni.

János ez utóbbi mesterséget végzi el először, s megszapordítva jön ki az adóhivatalból. János odakint azt határozta, hogy tíz forintot fog fizetni, de csak ötöt fizetett, s így pénzügyileg szaporodott. Ez mindig vidám állapot. Most már lehet karikákat keresni. Talált is kettőt, nagyon szépet. Egyik jó volt az órára, a

másikat pedig nagyolta kissé a malac orrára, de hát üsse kő, majd hozzáövekszik. Az orr növendő. Ezzel most már egészen készen van, s lehetne is menni kifelé, amidőn eszébe ötlük, hogy vesz egy olcsó jegyzőkönyvet a fiúnak. Inkább abba írkaljon, mint a ház falára.

Ez természetes. János valami játéküzletbe megy, végignézi a kirakott tárgyakat, s néhány filérért vesz egy kis noteszt. Szép azért az nagyon, olyan aranyos a háta, akár a biblia.

- No majd möglátom, mit ír bele a gyerekek - szól biztató mosollyal János a boltoshoz. - Maga lösz a felelős azért, amit a gyerekek ebbe a könyvbe szerkeszt.

Így elválnak.

Amint azonban János az aprópénzt tartalmazó tárcát a belső zsebbe akarná tenni, a tárca leesik a földre, mert nem olyan könnyű a subában való mozgás, mint ahogy azt az ember gondolta.

János lehajol érte, s amikor felvinné, egy kis színes alakon akad meg a szeme. Ez egy játék-katona, amely farkjával szalutál, s kabátja kékre, lábai vörösré vannak festve. A szerencsétlen kis katona feküdt a földön, mert csákójával odaszorult az árusító asztal lábához, de még így fekvő is következetesen tisztelgett. Természetesen, János ahogy megpillantja, villámgyor-

san az eszébe ötlik, hogy a kis könyv mellett ez a katonababa is igen jó lesz a gyerekeknek.

Hamar kikapja hát fekvő helyzetéből, s hozzámárkolva a tárcához, mind a kettőt az öklébe fogja. Főlegyenesedik, s az öklét bedugja a belső zsebbe. Ott kinyitja, a katona és a tárcsa bent-maradnak, kezét pedig nyitott állapotban húzza vissza. No, ez rendben van. Most már végleg elköszön a boltostól, s az utcán kedvvel rázza bele magát a subába.

Most addig be nem nyúl a zsebbe, amíg a tanyára nem ér.

Nincs otthon senki, mivel hogy a gyerek iskolában van, az asszony pedig odajár a szomszéd tanyára, ahol valami torban segédkezik.

Így hát a lovakat kifogja, s előkeresve az eresz alól a kulcsot, bemegy a házba. Jó meleg van bent. János topog egy kicsit a szobában, s jár-ke. Majd pedig gondolkodik, vajon utána menjen-e az asszonynak, vagy rátegye az órára a karikát.

Eközben eszébe jut a notesz meg a katona. Gyertek elő. Zsebbe nyúl, s kiveszi mind a kettőt. Az asztalra teszi, s az ablakhoz megy, kitekint a néma tájra, az útra, hogy jön-e a gyerek. No, nem jön még.

Visszafordul, s ekkor ahogy tekintete az asztalra esik, megdöbbenve lép hátra.

A notesz fekszik az asztalon, de a katona, melyet mellé fektetett, nem fekszik, hanem áll, és fölemelve tartja a kezét.

- Nini - mondja János.

Odamegy hozzá, s lefekteti.

De midőn elvonja a kezét, újra fölugrik a katona, előbb hajlong jobbra-balra, mintha igen mérges lenne, azután megáll keményen, éppen neki szemközt fordulva, és a kezét le nem ereszténé egy világért.

- No - szól újra János, és komolyan szemügyre veszi a kékvörös emberkét.

Fa ez, fa. Legalább annak mutatkozik. S miként van az, hogy mégis mozog?

Leteszi most már keményen az asztalra, s meg is nyomja, hogy jól fekvé maradjon. Úgy is van. Erős keze alatt megfekszi az asztalt a katona, és semmi mozgása nem érzik.

Amde kezét hirtelen elvonva onnan, újra csak föl pattan, hajlong, megint előtte áll meg, s két festett szemével reá tekint.

- Üssön mög a part! - kiáltja János, és mérgesen csapja le újra.

Ezúttal politikával él. Nem kapja föl hirtelen a kezét, hanem lassan fogja elhúzni. Meg is próbálja, de íme, mi történik megint. Ahogy szelíd vigyázattal emeli föl az ujjait, akként kél utána lassan a katona, míg nem ismét teljesen egyenesen áll, és karját Jánosra emeli.

- Engöm né fenyegetés - mondja János, s elmegy az asztaltól egészen a sarokig.

Onnan gyanúsán nézi. Csönd van kint, bent. Kissé alkonyodik, s a pusztára leszáll a téli napáldozat ólmos fátyola. Semmi zaj sem hallható, a boglya-kemencében összeomlik néha a zsarát-nok, s koppan a tapasztott falon. A notesz az asztalon fekszik, János a kemencepadkán ül, a katona áll az asztalon, s mereven nézi Jánost.

Meg se mozdul.

János erős pillantásai egyre gyengébbek, végül lesüti szemeit a katona tekintete előtt.

- Én nem loptalak el - védekezik halkan -, feküdtél a földön. Akkor minek feküdtél... Mert le voltál szorulva. Köszönd, hogy fölemeltelek! Ez nem lopás. Más is elvitt volna, hallod-e! Engöm ne verj mög számmal, mert leütlek az asztalról. Leütlek!

Erőt gyűjt, és fenyegetve közeledik hozzá. János már-már leüti, mikor új gondolata támad. Az asztalon a kancsó, körülötte vizes az új deszka. Hirtelen elkapja a katonát, és fejével bele nyomja a vízbe.

- Ne kutya! - hörgi, s homlokán verejtékcseppek ütnek ki.

Mikor elveszi róla a kezét, fölkiált.

A katona nem kelt föl, ott maradt fekvé a vízben.

János vigadozva nézi.

- No most ott vagy... Most mozog, kutyafülű!

Mozog is. Ijedve veszi ezt észre a küzdő felek nagybika. A víz nem bírta teljesen lera-gasztani a zöld festékhez a kékfestékes katonát, egyszerre mozogni kezd s hopp! megint egyenesen áll már, de előbb előrehátra hajladozik fölemelt karjával.

Hátha ez nem célzatos fenyegetés, akkor egyáltalán nincs fenyegetés a világon.

János meghököl, derekát az ágyhoz üti, s föl szisszen. Dühös lesz.

- Minek is hoztalak ide! - kiáltja. - Engöm ne bánts mög. Ne ronts mög. Összetörlek!

Előkapja a botot a sarokból, s tisztességteljesen maradván, le akarja azzal nyomni a katonát. Nem megy. Kitér a bot elől, s minél jobban hozzá sújt, annál hevesebben fenyegetőzik.

János homlokán ismét ott van már a hideg veríték. Mít tegyen, mit tegyen?

Eh, egyszer hal meg az ember. Hirtelen elsiklik az asztal mellett, hogy az ablakhoz jusson. Ezt reszkető kézzel kinyitja. Akkor visszafordul bátran, nagy kezével megmarkolja a kis embert, hogy egészen elvesz az öklében.

- Gáspár... Menyhért... Boldizsár... - mondja, s kilöki a katonát az ablakon.

Repül, repül egy darabon, azután a fagyos göröngyök közé bukik, s hentereg ide-oda.

János utánanéző.

- Huh! - csattan föl egyszer.

Már megint áll a katona egy hókupac tetején, hajlong, intget, emeli a kezét, és erős szemrehányás van a tekintetében.

- Loptál, loptál, loptál...

János hallani véli a szavakat, és szívét névtelen ijedség szorítja össze.

És rontások rontása, hogy épp most jön haza a gyerek az iskolából. Látszik az úton. Közeledik, ő meg kiáltani akar reá.

- Kerüld el, kerüld el!

De nem bír. Rémülten, elzsibbadva látja az ablaknál, hogy a fiú észrevette a katonát, föl emeli, s diadallal hozza befelé.

Már az ajtónál kiáltoz:

- Nézze kend, apám, nézze...

Az apja felhördül, s kezét tiltakozva tartja maga elé.

- Be ne hozd! Ide ne hozd! Most vívtam vele éppen...

A fiú nem érti. A kis ember szemei szeretettel nézik a még kisebb embert, s kacagva kiált:

- Nézze kend, ólom van az aljában. Ha lefektetöm, föl ugrik. Nézze kend mán!

Jánosról lefoszlik most a zsidobadság, rémület, s benső indulatai elcsöndesülnek.

- Ó! - sóhajtja megkönnyeb-bülten. - Ólom van benne.

Aztán röstelkedve mozog, okát adandó az eddigi violenciának.

- Azt hittem: lélők.

FENYVESI OTTÓ

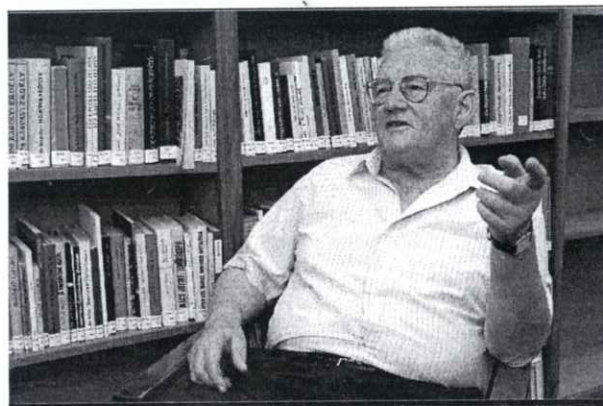
Tele van a memória

Ilia Mihálynak

Árad a Tisza.
Tele van a büszke Kárpátok,
a Tátra, a máramarosi havasok vizével.
Tele van Bodroggal, Hernáddal, Zagyvával.
Szamossal, Körössel, Marossal.
Tele van mesékkel, anekdotákkal.
Pátossal, lírával, virággal.
Tele van búval, jambussal,
Arannyal, ezüsttel. Petőfivel.
Voltak itt avarok, ujongok, baskírok,
oláhok, rutének, szlávok.
Volt! Boldog hazának dicső múltja.
Árad a Tisza. Viszi magával
Ugocsa és Bereg szőke kincseit.

Árad a Tisza.
Perzseli napsugár, haragos vízében
csillog vagy százezer karát.
Lomhán nyeldesi a jó magyar földeket.
Tele van a memória, tele a Tisza.
Tele van humusszal, pusztával,
betyárral, paripákkal.
Telítve megszakításokkal, töredékekkel.
A lemez helyrehozhatatlanul megsérült.
A szövegállomány össze-vissza kaszabolva.
Szilánkosra törtek a mondatok, a szavak.
Nem kapcsolódnak egymásba.
Akadozik a történet, a jó narratíva.
Az idő keresztül-kasul. Előre-hátra.
Bizonyos részek folyton ismétlődnek,
máskor meg előreszalad a fonál.
Az idő egy része kiesik,
mintha már nem is volna jelentősége.
A szálak folyton megszakadnak,
aztán folytatódnak, szerteágaznak.
Ha valami lezárul, befejeződik,
utólag kiegészül. Meg lehet magyarázni,
ki lehet bővíteni.
Örvények, fodrok. Üresjáratok,
homályos részletek tömkelege.
Tekintet nélkül a Tiszára és az események
valóságos és örökérvényű lefolyására.
Le kellene nullázni.
Újra kellene telepíteni a rendszert,
ki kellene törölni végérvényesen a memóriát.
A sok-sok részletet, töredéket, torzót, kacatot.
Újra kellene telepíteni az életet, valami
új és értelmes programot kellene adni neki.

Árad a Tisza.
Tele van a memória. Itt a tavasz.
Hányadika is van ma? Tizenhányadika?
A hátamon a hideg szaladgál.
Mahavishu, Figaro. John Player Special.
Vízállás és pontos időjelzés.
Tanjug, MTI, Reuters,

Ilia Mihály

Megérkezett, lezuhant, elrabolták,
felrobbantották, kivégezték.
Izrael, Palesztina. Vörös brigádok.
Megtámadták, megbeszélték, eltemették.
Kivették a vakbelét, meghalt tüdőgyulladásban.
Teng Xiao Ping Hong Kongba látogatott.
Valaki kiesett az ablakon.
Nyolc nap múlva meggyógyul.
Második Erzsébet, Sex Pistols.
Berzsenyev és Jimmy Carter - elmentek vadászni.

New York City, felmászott a szabadságszoborra.
Megfulladt a Balatonban.
Sakk-matt, Tanganyika, Rhodesia.
Hová tűnt Bobby Fischer?
Lacika elment az idegenlégióba.
Gibraltár, Szahara, Lánchíd, Niki Lauda.
A ping-pongban nincsen henc.
Győzött a Ferencváros.
Továbbjutott a Vojvodina.
Gólszegény rangadó. Itt a tavasz, itt van újra.
Péntek esti futótűz. Öt napig kossava.
Gurul egy aszpirin. Műsorváltás:
közkívánatra egy doboz Szandokán.
Sok-sok zene és szebbnél szebb nimfák.
An der schöner blauer Donau.
Hatott-e Pilinszky a jugoszláviai magyar
irodalomra?
Egy tangó örvénye, vadul a szemedbe.
Mindenhol jó, de legjobb Párizsban.

Tele van a memória. Tiszával, vízzel.
Higannyal. Szőkékkel, barnákkal.
fokozódik a globális felmelegedés.
Elúszik Velence. Csak semmi szemrehányás.
a Lenin korúton időnként villamos.
Good Old Sixties. Isten hozta Önöket!
Nyolc és fél óra Fellini,
csak semmi logika.

Travolta bajuszt növesztett,
Josip Broz körszakállt. Valami programhiba.
Sorjázna hiábavaló, komoly mondatok.
A hátsó ülésen két orosz dorombol.
A Transz-Szibériai Express elindult.
A gulág felett időnként bealkonyul.
Jó estét szerelem! Thumbelina, te drága!
Egy lányom könnyű alakja.
A folyam habja kifut a partra.
Időnként tavasz, időnként memória,
a világ néha túlcsondul.

Szégyenlősen hallgat a Tisza.
A parton áll majd egy ember. Tápéi.
Kezében könyv, s a vizet kémleli,
a nagy fergeteget fürkészi,
a ficánkoló aranyhalat,
a dolgok kusza szövevényét,
a rejtőző lét titkait.
Szép, okos szóval differenciál,
világot értelmez, sebességet vált.
És nem szabad feladni. Semmit, soha.
A világra árasztott derűt, az évek
keserves, apró gondú munkáját,
a sok filológiai utalást, a tintalelkű, bús írókat.
A más mezőkre vágyakozókat.

Időnként tavasz. Időnként kosava.
Szél hajlította fűszál.
Szájbőgő, trampli idő.
A Tisza-parton vajon mit kerestem?
Egyik éjszaka megtaláltam.
DT elvezetett a rogyadozó víztoronyhoz,

ahonnan látni véltem a határt,
az egykori szögesdrótokat, a bácskai
templomok tornyát, a kanyargó Tiszát.
Hallani véltem a méla szláv dudát,
új idők jeges fuvallatát,
a gépzongorára és láncfűrészsre írt etűdöket.
Sérült emlékeket,
egy szívlapát által görgetve.
A líra nem logika. Nohát!
Aranykori hordalék, özönvíz.
Árad a Tisza.

Időnként nyár, időnként szerelem.
Ismertem egy lányt.
Egy, a Tiszából jött feketebarna leányzót.
A távolban Tom Waits muzsikált,
egy sárga taxiba született.
Fölfejezhetetlen fonadék,
rekonstruálhatatlan szenvedély.
Az új program telepítve.
Búsan merengő komondor,
hogy fut az árnyékom a hártavékony mából.

Időnként tél. Néha zúzmara, hajnalban köd.
Frontátvonulás és szél cibálta fehérenemű.
Megsebzett dokumentumok.
Nem tudnak véget érni.
Időnként majd programhiba.
Lokális és talaj menti metaforák
kuporognak a költészet kapujában.
Jó éjszakát, világ!
Árad a Tisza.
Tele van a memória.

TEMESI FERENC

„Amennyire vissza tudok emlékezni, mindig is tudtam, hogy mesélnem kell. Egy alföldi városban, Szegeden születtem 1949-ben, s persze kezdetben nem tudtam írni. Akkoriban hadvezér akartam lenni. 1956-ban orosz tankok özönlötték el az országot. Én még csak hétéves voltam, de úgy éreztem, vissza kell vonulnom a hadvezéri pályáról.”

Részletek a POR című szótárregényből

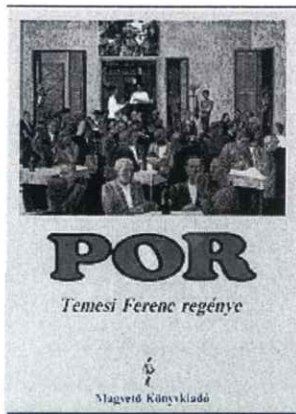
pro patria

I. 1933. OKTÓBER

Szomorúszerű vasárnapra ébredt Porlód, amikor az 5. vegyes dandár díszszázada kivonult a zsidótemetőbe. A dandár parancsnoka, vitéz Svák Lajos altábornagy (- passió) teljes főtisztai dekorációjában állt ott a két méter magas, szemcsézett műkö-

ből készült szarkofág előtt. Az ólmos eső mintha még fényesebbé tette volna a vitézkötéses munda csillogó érdemkereszteket, pajzsokat, hadiérmekeket.

Miután a rabbi megáldotta a síremléket, Svák beszélt: Hölgyeim és uraim! Bajtársak! Vagy két éve, amikor a protestánsok meghívtak, hogy vegyek részt az ő emlékűnnepükön,

elképedve láttam, hogy a hősi emlékmű, amelyet meg akartam koszorúzni, nem más, mint egy gyepes halom, amelyet még egy "—" felirat sem díszít. Teljes mértékben átéreztem, hogy tartathatatlanság az a helyzet, hogy míg a katolikus temetőben egy monumentális, szép emlékkereszt van, addig a többi felekezetek temetőiben semmiféle emlékmű nem hirdeti a hősök dicsőségét. Porlód, az ország második (->) legnagyobb városa a hősök emlékeztetének máig nem áldozott! Összegyűjtve a szükséges pénzüsszeget, az elmúlt év október havában felállítottuk a protestáns és görögkeleti temetőkben az emlékműveket, és most a porlódai zsidó hitközség segítségével a zsidó hősi halottak dicsőségét hirdető ezen emlékművet. Szívem őszinte érzését követem, amikor néhány szóval megemlékezem a legmegértőbb és legagilisebb munkatársamról, a nagy hírű és közmegebecsülésben álló porlódai főrabiról, Lőw Immánuel őrméltóságáról. Neki minél előbb teljes egészséget kívánok, hogy újból átvehesse és körünkben folytathassa hasznos, okos és nagy munkáját, hogy a lelkek egyek legyenek a haza szolgálatában, a magyar nép nevelésében.

Végezetül néhány szavam volna Porlód város zsidó polgártársaihoz. A háború öldöklő kegyetlensége nem ismer valási vagy bármilyen különbséget. A halálban mindannyian egyesülünk, ott nincs többé közöttünk különbség. Ez a hősi emlékmű is ezt jelzi. Tanuljunk és okuljunk ebből. Mi, porlódai katonák, nem ismerünk az életben semmilyen megkülönböztetést. Ezért emeltük zsidó polgártársainkkal együtt ezt az emlékművet, amely az első ilyen az országban.

A díszszázad tisztelgett, az altábornagy elhelyezte a koszorút az emlékmű talapzatául szolgáló dombon. Hogy az egykori Ex tag (-> összeesküvés) hogyan jutott el erre a másfél méteres magaslatra, azt csak a felesége tudhatta. Cselekedeteink különben sem ítélnétek meg egyetlen szempont szerint.

Sváknak minden esetre az állásába került ez a beszéd.

Az ország összes jobb- és baloldali lapja felkapta és a maga módján kommentálta az eseményt. A jobbraát és balraát egyik legjobb honi ismerője érezte a bajt - sürgősen Pestre utazott. De már elkésett: a koronatanács döntött sorsáról. Gömbös még hitegette egy darabig, de aztán ő javasolta, hogy az altábornagy kérje nyugdíjaztatását. Svák szabályszerű orvosi igazolást produkált, és egy időre Olaszországba ment a feleségével. A legjobban az fájt neki, hogy utóda egy bizonyos Nagyzombathy (Zdravilek) Miksa lett, akinek személyes gyávaságáról még a világháborús harcra meggyőződött volt.

romantika

2. HAMLET, RÓMEO

Amikor 1941-ben a "hóbor-tos liberális"-nak tartott Szent Györgyi Albert lett az immáron Horthy Miklós Tudományegyetem rektora, ideiglenesen (a Ferenc Józsefről elnevezett vissza ment Kolozsvárra), jó volt diáknak lenni Porlódon. A tudós, aki valósággal újra fölfedezte a paprikát (->), és aki nadrágján egy fehér cérnával varrott sárga folttal, igen különös apacsként jelent meg egy diákbálon, igazán a "hallgatóság apja" volt, hite szerint. "Shakespeare-t úgy lehet a legjobban megérteni, ha eljártssza az ember", mondogatta. Szerencsére járt akkor a porlódai egyetemre egy ifjú Horváth István nevű, merész szemöldökű, tüzes tekintetű angol szakos hallgató, aki Stratfordban is megfordult, s már középiskolás éve alatt is rendezett.

A "Hamlet"-et mutatták be a porlódai diákszínházszók, országgra szóló sikerrel, az első porlódai bemutató századik évfordulóján 1941. április 1-jén. Májusban a diákok Kolozsvárra vitték az előadást. Sík Sándor, a Színház Társaság elnöke bevezetőjével már félig megnyerte a

csatát a diákoknak. Kivételes képességű előadó volt - előadásain még az Auditórium Maximum is szűknek bizonyult, hangszórókat kellett elhelyezni a folyosón.

Mi nem kultúrát akarunk idehozni, mert arra Kolozsvár nem szorul rá, minket a szeretet hozott ide, mondta.

Az előadásnak itt is óriási sikere volt. A diákszínházszók régi, titkos segítője a szerelem: a "Hamlet" rendezője és a Gert-rúdot, Hamlet anyját játszó Tóth Kata harmadéves vegyész egymásba szerettek. A porlódai Tóth család nem járult hozzá a házassághoz, mert ifjabb Horváth István félig zsidó volt. A Tóth ékszerészt megérteni lehet, de fölmenteni aligha. Augusztusban kihirdették a harmadik zsidótörvényt, amely "fajgyalázasnak" minősíti a zsidók és nem zsidók közti házasságot. A Turul Ifjúsági Szövetség azonnal kizárta tagjai közül a zsidónak minősülő fiút. (Nem elhanyagolható körülmény, hogy mit sem számított, kikeresztelkedett-e valaki, vágy sem. Viszszamenőleg érvénytelenített ez a rendelkezés egy elfogadott és szentesített megegyezést, arról már nem is szólva, hogy mindenki magánügye: izraelita, baptista, buddhista-e, avagy bálványimádó, "keresztény, netán istentagadó.)

A szerelmeseknek egy tavaszuk, egy nyaruk és fél ősziük volt. Októberben a fiú indítványára (mindig a férfiak az igazi romantikusok, sosem a nők) Pestre utaztak, és egy szállodában mindketten öngyilkosságot követtek el. "Ilyen közel az elmúláshoz, csak a szeretetem és a hitem él. A hitem, hogy nincsen halál, csak élet és újra élet", írta búcsúlevelében ifjabb Horváth István, aki a következő évadra többek közt Tömörkényt tervezte színre vinni, de búcsúrendezése rómeói lett. Tizenkilenc éves maradt. A "Színházi Élet" nem csámcsogott az eseten hetekig. Pedig ez volt az igazi, halálos ~.

TANDI LAJOS

A források tiszták

*Bartók- és Kodály-ihletések
Kass János művészetében*

Kass János

1

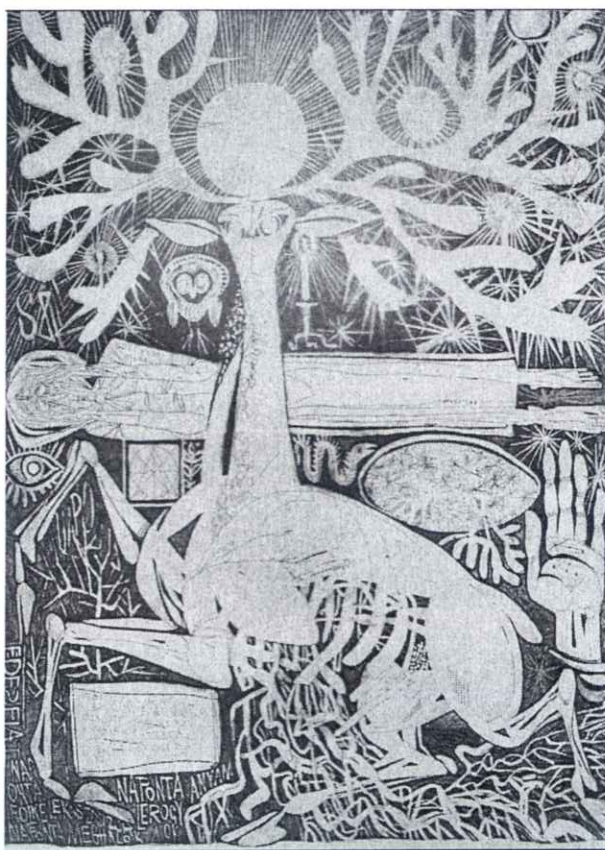
Vannak olyan kiemelkedő alkotók és olyan zseniális művek, melyek alapvetően meghatározzák egy-egy ember, de olykor egy-egy nemzedék gondolat- és érzélemvilágát, egész életét.

S ha van ilyen, akkor

Bartók Béla ilyen meghatározó alkotója a huszadik századnak. S ha van generáció, melynek tagjaira elementáris erővel hatott a bartóki életmű, akkor az a „fényes szelekkel” földobott, a koalíciós évek után meghasonlott és az ötvenes-hatvanas esztendő fordulóján életmód-, gondolkodás- és pályamódosításra kényszerült nemzedék volt. Míg a „fényes szelek” a mélyből emelte ki a tehetségeket, addig a Bartók-élmény a világban való újmódi eligazodást követelte ki e művészgenerációból. Nem lehet véletlen, hogy ezt az egymáshoz szorosan baráti kötelékkel vagy „csupán” laza szálakkal kapcsolódó csapatot „szarvasos nemzedéknek” keresztelték.

Juhász Ferenc így emlékezett egy interjújában: „A fordulat éve, 1948 után jó ideig Bartók nem volt kíváncsi muzsikusként a hangversenydobogókön. Hosszú szilencium után, 1953-ban vagy 54-ben a Zeneakadémián nagyszabású Bartók-ciklust szerveztek. Fiatal költőként együtt hallgattam ezeket a lenyűgöző elementáris erővel ható, háttorzongató és elmevilágosító zenéket Ferenczy Béni-vel és Vass Istvánnal. A zenei ráismerés fantasztikus élményét élhettem át, mely leterített, átítatott, magával ragadott. Valószínűleg a Cantata Profana élménye lökte ki belőlem a Szarvaséneket, az inspirálta a fölfokozott indulatot, a szorongó és feszengő szándékot, mintegy ki is jelölte irodalmi

röppályámat.” De hogy nem csak Juhász Ferencre hatott ez a Bartók-ciklus, arra fényes bizonyíték, hogy nemzedéktársai közül sokan vallották meg ezzel kapcsolatos élményeiket. Hogy csak pár nevet említsek: Illyés Gyula és Nagy László, Fodor András és Keresztúry Dezső, Rónay György és Csoóri Sándor, Horváth István és Gyöngyösi Imre, Boda István és sorolhatnám. (Ismereteim szerint a Cantata ihlette versek száma ma már kétszázánál is több). S hogy ez a bartóki mű mily erős és inspi-

Szarvasének (Juhász Ferenc eposzához)

ratív az is bizonyítja, hogy meghódította a képzőművészek birodalmát.

Miről is szól tulajdonképpen Bartók hatalmas kompozíciója? Erdély hegyi útjait járva Bartók Béla 1914-ben Maros-Torda egyik kis falujában, Felsőorosziban jegyezte le a sokgyerekes vadászról szóló román kolinda szövegét. A szarvassá vált fiú történetét Erdélyi József ültette magyar nyelvre, majd ezt Bartók átköltötte, alkalmassá tette zenei elképzelései megvalósítására. Íme a történet rövidített változata:

Volt egy öregapó
Volt néki volt néki
Kilenc szép szál fia.
Nem nevelte őket
Semmi mesterségre,
Csak erdőket járni,
Csak vadat vadászni.
És addig-addig
Vadásztak addig:
Szarvassá változtak
Ott a nagy erdőben.
És a szarvuk
Ajtón be nem térhet
Csak betér a völgyekbe;
A karcsú testük
Gunyában nem járhat
Csak járhat lombok közt;
A lábuk nem lép
Tűzhely hamujába
Csak a puha avarba;
A szájuk többé
Nem iszik pohárból
Csak tiszta forrásból.

Bartók végül is 1930-ban komponálta a Cantata Profanat kettős karra, nagyzenekarra, tenor- és basszus szólóra. Egy évvel később ars poeticáját fogalmazva már a Cantatára utal: „Az én igazi vezéreszmém a népek testvérré válásának eszméje, a testvérré válás minden viszály ellenére. Ezt az eszmét igyekszem szolgálni zenémmel: ezért nem vonom ki magamat semmiféle hatás alól, eredjen az szlovák, román arab vagy bármiféle más forrásból. Csak tiszta, friss és egészséges legyen az a forrás.” Az 1936-os bemutató frenetikus sikert aratott. Tóth Aladár a Nyugatban így lelkesedik: „A Cantata a természet és szabadság zenéje, mely gátakat nem ismer, csak amelyekkel önmaga szabályozza magát... A 'farkasok dala' ez a titáni muzsika a szolgálatteljesítés korában. De ugyanakkor sajgóan fájdalmas, forró emberségével lelkünk legmélyébe markoló üzenet, amelyet egy költőóriás küld nekünk, egy királlyaslelkű ember, aki köznap életünkben kiszakadt az örök szabadság... magányára. Hogyan kerül korunkba ez a meghökkenítő korszerűtlenség? De hátha ő beszél igazán igazul, a mai idők és mindenidők mélyéről, kimondva bátran, himnikus pátosszal lelkünk rejtett, lenyomott igazát.”

És vajon miért hatott évtizedekkel később oly mitikus erővel egy egész nemzedékre? Vajon mi-

Bartók

ért lehetett a Cantata, ez a „pogány parasztszoltár” kiinduló pontja és mércéje egyszerre a huszadik századi magyar művészetnek? Merthogy kevés olyan eleme, motívuma, témája van a magyar művészetnek, mely oly gazdagon teremtett új és új alkotásokat, mint éppen a szarvassá változott fiú története. Ez nem lehet véletlen. S nemcsak azért, mert összezseng a magyar eredetmonda csodaszarvasával, hanem elsősorban, azért mert mércét állít, iskolát teret, kötődni hozzá nemcsak rangot, de felelősséget is jelent. Olyan komplex problematikát sűrít, mely a folyamatos aktualitás titkát hordozza. Aktuális, mert központjában a nemzedékek egymásnak feszülése, a szabadság megszerzésének vágya és esélye, a hagyomány vállalása, ápolása, megtagadása és megújítása, a „csak tiszta forrásból” gondolatának és megvalósításának polkijárása, a modern ember dzsungel-élménye áll.

Kétségtelen, hogy az 1970-es évek egyik legnagyobb költészeti teljesítménye Juhász hatalmas eposza, A szarvassá változott fiú kiáltozása a titkok kapujából. Juhász szarvas-énekében a nagy bartóki gondolatok emelkednek a huszadik század második felének költői csúcsaira: a megváltozott tartalmú nemzedéki kérdés, a szabadság-problematika és az erdőélmény korszerű megfogalmazása. Juhász megéli a mindenkori szarvasfiak küldetését és tragédiáját, az egyetemes igazságok mellé hozzáteszi önmaga gondolatát és érzelmevilágát, a változókor mindig változó kérdéseire keresi a megújuló válaszokat. A román kolinda szimbólumrendszere transzponálódik Juhász művészetében. Már csak egyetlen szarvasfiú létezik, s ő nem más, mint a változást megélt, az átalakulást megszenvedett költő. Az erdő pedig a nagyváros

dzsungele, ahová kiszakad a fiú a szülői ház és a faluközösség anyaméhéből. A műben a nemzet szellemi tudata úgy korszerű és modern, a korral együtt lélegző, hogy közben át- és átjárja a sajátosan népi érdek, igény és gondolkodásmód, benne népről esik szó, a nép magasrendűvé emelt nyelvén.

Törvényszerű az egymásra találás Juhász Ferenc és Kass János között. Kass primér élménye mögött ott feszül egy látens emlék, tudat is, hiszen az egykori szegedi Kassban többször is koncertezett Bartók Béla. Ennek tudata is sarkallhatta a művészt, hogy közel férközhessen Bartók zenéjéhez, minél többet megtudjon a zeneköltőről. A Juhásszal közösen megélt lét, annak minden elmentmondása és felülemelkedési vágya teremtette meg azt a szellemi korrespondenciát, mely a költőből kilökte a szarvas éneket, Kassból a szarvas képet. Kass több rajzot készített a Cantata témájára. Rá egyszerre hatott Bartók zenéje és Juhász eposza. Ebből az egymáshoz kapcsolódó, de egymással felelő, egymásnak feszülő élményből születtek a rajzok. Kass szarvasfiúja ezeken a tollrajzokon büszke és elbukó, sebzett és diadalmas, kiszolgáltatott és föltápáskodó, megalázott és győztes, de mindig optimizmust sugárzó, leterítetttségében is méltóságot teremtő öntudatos és büszke jelkép. A sorozat főműve, a rézbe karcolt Cantata Profana teremti meg nemzedékének tiszta vallomását, új szabadság jelképét. Olyan szintézist teremtett, olyan önálló képi filozófiát, mely eredeti módon ötvözi Bartók természetimnuszát és Juhász Ferenc nagyvárosi emberének kételyekkel teli töprengéseit, önmagával is vajdó élet-kíséreteit. Hitvallás és mesterlevél ez a mű, a Kass-pályakép egyik emblematikus műve. Ars poeticája és generációs szimbólum. Az egyes ember és közösség kapcsolatának remény-hite. Egy élet-helyzet és a kor egymásnak feszülése. A szarvas vergődésében is büszke testét szinte kettémetszi az édesanya horizontálisan elhelyezett, aszketikus alakja. Ő a mérce, a gát, a sorompó, a választóvonal múlt és jövő között, a földi dimenziók és az égi világkapuja, pusztulás és felemelkedés, realitás és álmovilág, rend és káosz választóvonal. A szarvas teste meggyalázott, bordái léckerítése megnyílik, belei kavargó-csavarodó örvénye keveredik a természeti vegetáció elemeivel. Önállósult szervek – kéz, szem, szív, idegek, ivarszerv – keresik helyüket a kaotikus zűrzavarban. S a kép fölött mezejében a büszke állat agancsának ölelésében szikrázón tündöklök a nap, az ágakon gertyák világítanak – egy szellemi kozmosz reményét és hitét jelképezve. Szól ez a lap a gyökerek eltéphetetlenségéről, a múlt vállalásának könnyörtelen szükségességéről, a szülők megtartó aggódásairól, hitet tesz a folyamatosság, a változások, a mindig újra sarkantyúzó vágyak, hitek és remények létjogosultságáról. Ágaskodó szarvasa csak látszólag kecses-büszke erdei vad – tulajdonképpen egy generáció jelképe. Ezért hasonlít is rájuk. Mert kollektív önarckép. A törekény szabadság szimbóluma, a leselkedő fegyverek célkeresztjeivel kém-

lelt, vért virágzó golyóinak kiszolgáltatott hétköznapi hős. Aki nem önként vállalja ezt a szerepet, de a kimért sors elől nem menekülhet, „csak” tisztességesen teljesítheti történelmi küldetését – akár felmagasztosul, akár elbukik.

Juhász versfolyama és Kass rézkarca egy nemzedék két kiemelkedő művésztágjának szellemi találkozása, egy életre szóló barátság erőteljes kézszorítása, mely Juhász Ferenc 1971-ben címlapján Kass szarvasával megjelent. A szarvassá változott fiú kiáltozása a titkok kapujából című kötete azóta ennek a szarvasos nemzedéknek a védjegye.

*

Bartók kísért, Bartók elől kitérni nem lehet. A Helikon Kiadó 1960-ban bízta meg Kass Jánost A kékszakállú herceg vára című Bartók-opera illusztrálásával. A mű máig titkokat rejtő, talányos kérdésőzön férfi és nő soha meg nem fejtető kapcsolatáról. Balázs Bélán át Bartók és Kodály szellemi társát, barátját is a népi tematika újjáélesztése foglalkoztatta, kereste azokat az ősi témákat, melyek dacolva az idővel, érvényes tartalmakat hordoznak. S kell-e ősbibb téma, mint a férfi-nő időtlen kapcsolata?! Így bukkant rá egy ófrancia mondásra, a Kékszakállú tragikus legendájára, melyben Raiul lovag sorra megöli feleségeit, mert tilalma ellenére bemezéskedtek kínzókamrájába. Balázs Béla a reális környezet helyett szimbolikus világot, a férfi lelkét, zárt ajtókkal, sejtelmes érzésekkel teli birodalmát választotta. Szerelem-feláldozás vagy örök éjszaka? Van-e megoldás? A történetet már 1902-ben elemzi a Szeged Vidéke című újságban Hegedűs Pál, Balázs Béla (vagy akkor még Beuer Herbert) egykori tanára, aki így vonja le a konklúziót: „...még a közömbös emberek is elképedve kérlik, miképp lehetséges, hogy ugyanegy ember elbájozhat és kínozhat, imádkozik és aljasságot követ el. Pedig ez igen gyakran fordul elő. Annak tulajdonítható, amit a novellaírók öröklésnek, lélekbúvárok kettős egyéniségnek, a közönséges emberek ősembereknek neveznek. Többé-kevésbé és általában mindnyájunkban megvan. Székhelye az agyvelő. A legtöbb művelt emberben egyik vagy a másik tényezőnek van alárendelve, mely irányt szab neki, de olykor elmosódik, habár létezik. És ha a tömecsek (molekulák – szerk.) rázkódása a sors játéka, megerőltetés vagy agyrázkódás következtében a másik, az öröklött, az elrejtett jelenik meg, akkor a rendes, közönséges, átlag egyénből kitör az emberi szörnyeteg. És ez történik a Kékszakállú herceggel is. És talán ezt jelenti a Sötétség és Világosság küzdelmét szimbolizáló ősi allegória.” Azóta hányan és hányszor igyekeztek újabb és újabb olvasatokban közelebb kerülni Kékszakállú lelki vívódásaihoz. A Balázs Béla-féle interpretáció lehetséges – Péter László feltételezése szerint -, hogy éppen kedves tanárának, a fönti cikket jegyző Hegedűs Pálnak inspirációjára született 1911-ben. S egy évvel később már Bartók is készen volt a megzenésítéssel, igaz, hogy egy pályázat határideje is sürgette. A zsűri ugyan előadhatatlannak minősítette, de az

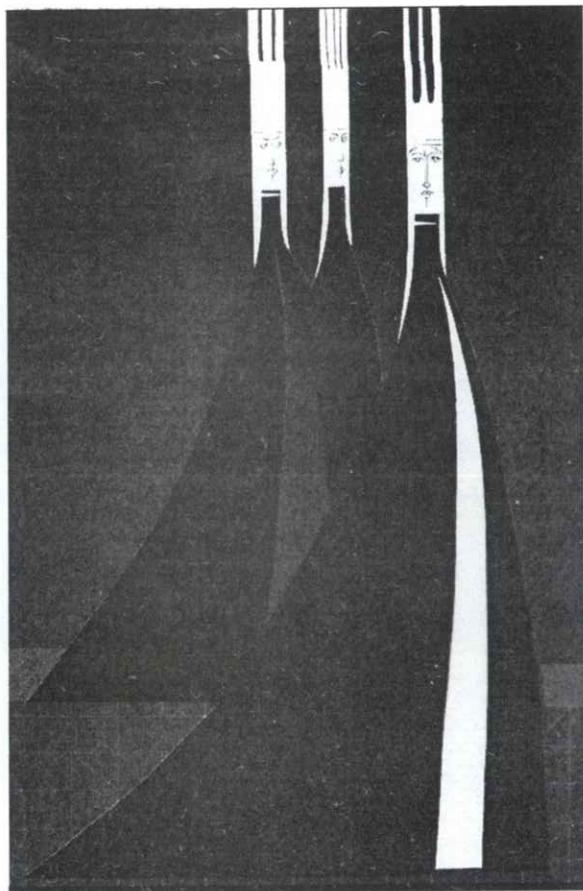
1918-as premiért követően fényes nemzetközi karriert futott be a mű.

Amikor Kasst a felkérés érte, már túl volt az említett megrázó és szemnyitogató élményeken. Az is inspirálhatta, hogy Bartók annak idején nagyapja Vigadó-jában is koncertezett, s az is, hogy Balázs Béla sorsa több hasonlóságot is mutat az övével, nem is beszélve a szegedi gyermekkor mindkettőjük számára meghatározó élményeiről. Kass megküzdött a nyolc lapért – mely pályájának egyik csúcsteljesítménye. Nem hagyományos illusztráció, hanem önálló, autonóm képzőművészeti metamorfózis a Kékszakállú ihletésének. Meg is fogalmazta vívódásait, küzdelmét:

„A Kékszakállú herceg vára, Bartók remekműve, a hatvanas évek óta foglalkoztat. A Helikon Kiadó kérésére akkor elkészítettem a dráma első grafikai változatát, a kötet illusztrációjaként. Az elmúlt évtizedek folyamán sokféle verzióban – többek között filmforgatókönyvként is – megrajzoltam e mindig aktuális téma variációit. A két elentés nem örökös párharca, a fekete-fehér, a pozitív-negatív. A férfi-nő alapvető különbözőségéből fakadó konfliktus a sors. Balázs Béla szimbolikustörténete a szecessziós stílust sugallja, de az indulatok hitelesek. Némi önvizsgálat során magunkban is felidézünk a mese alapjául szolgáló igazi feszültséget, kettősséget. A könyv lapjait ajtóként fogtam fel, és ez a szerkezet követi az eseményeket. Az ajtók, akár drámai csomópontok,

A kékszakállú herceg vára

A kékszakállú herceg vára

közrefogják a két szereplő közt végbemenő lelki folyamatot. Első perctől világos volt, hogy az indulatokat színnel kell kifejezni. A kék, a vörös, a fehér és a fekete kontrasztjából épül fel az egymást követő grafikai lapok ritmusa. A befejezés apoteózis, a Judit koronája és palástja által sugallt arany és a mögé feszülő fekete zárja a reménytelen történetet. A mű a narrátor által bevezetett cselekmény, a vér, Judit, a Kékszakállú s végül a múlt emlékképei, a korábbi szeretők ritmusából épült fel. A dráma koreográfiája, lassú hömpölygése a japán No-színház távoli visszhangjára emlékeztet, akár a festészetben a századfordulón megjelenő japán hatás. A nyíló-záró ajtók mögötti szimbólumra vonatkozó rejtett utalások s végül a korona és a palást látszólag közhelynek tűnik, azonban a sztereotípiák, a hűség, a megcsalás, a tagadás, a tudniakarás és a megismerés örökös ismétlődése, kaleidoszkópszerű, megismételhetetlen szituációk sorát hozzák létre.”

Ezek a kemény grafikai szín-tömondatok, a tömbös fogalmazás, a mondanivaló intenzitása máig fogva tartja a művészt. Néhány évvel ezelőtt tizenkét perces, számítógéppel előállított filmet készített a Kékszakállúból, mégpedig Kurtág György zenéjére. Sajnos a film végleges formája még nem készült el.

Külön érdekes és tanulságos összehasonlító elemzést végezhetnénk férfi-nő megjelenítése ügyében a Kass életműben. Mert mennyire más

gyökerű, mennyire különböző megközelítésű és milyen sokféle férfi-nő kapcsolat létezik, ha a 86-ban készített bibliai lapok Ádám-Éváját nézzük vagy a 66-ban részbe karcolt Tragédia örök kettősét követjük, akár a Mózes-Ciporra viszonyt elemezzük vagy éppen 80-as években karcolt Hamlet-Ofélia páros ellentmondásos kapcsolatára fókuszálunk. Mégis, talán az első igazi szembenézés ezzel a tematikával A kékszakállú herceg várának 1960-ban készített első lapjai voltak.

Kass 1980-ban készülődve a Bartók-centenáriumra a Magyar Postától kap megbízást bélyegblokk készítésére. A blokk három bélyegből áll – egy kottalapra varázsolt Bartók arcását, valószínűleg egy 1930-ban, Rónai Dénes által készített fotográfia ihlette a portré megalkotását. A bélyegtervekhez kapcsolódik Ferenczy Béni pompás ceruzarajza – a kiváló szobrász és grafikus Kass atyai jó barátja volt –, mely talán a legismertebb hazai Bartókról készült rajz. S harmadikként ott a Cantata ihlette Szarvas fiú, a pályakép egyik kiemelkedő alkotása így kapcsolódik össze egyetlen művész ihletésében több nemzedék, több műfaj, többféle kifejezőmód, többféle megvalósulás. Hogy írja Bartók? „...nem vonom ki magam semmiféle hatás alól... Csak tiszta, friss és egészséges legyen az a forrás!”

2

Kass kétszer kísérti meg Kodály Zoltán zenéje. Mindkétszer a Zeneműkiadó jóvoltából. A Psalmus Hungaricus megjelenítésére 1977-ben, a Háry János rajzainak elkészítésére 1982-ben kapott megbízást. Úgy gondolom, ezek a felkérések igazán inspirációk, hiszen Kass János bartóki, kodályi szellemben él és dolgozik, s az egymást követő feladatok csupán inspirációk a felkészült művész számára a kibontakozáshoz. Bár időrendben a Psalmus megelőzi Háryt, én most hadd szóljak először a Háry-grafikákról.

Azt egyértelműen leszögezhetjük, hogy a művész számára rendkívül fontos a megjelenítés szellemisége mellett a műfaj és a technika. A Háry-legendárium nyilván egy nemzetközileg is elismert vándormotívum nyomán kéredzkedett Garay János tollára. A nagyotmondó obszitos a magyar nép vágyainak foglalatja. Kristó Gyula akadémikus mondta egy interjújában, hogy egy nemzetnek egyszerre van szüksége történelmének tudományos feldolgozására, a tények, adatok rendszerezett vizsgálatára és mintegy nemzeti kovászként, a történelmi legendákra. Amikor Kodály rátalált a Háry-anyagra, pontosan tudta, hogy a legendák gyakorta igazabbak a történelemnél. S a kor, a húszas évek első fele még Trianon kábulatában telik. A csonkolt országban Klebelsberg Kunó ismerte fel legegyszerűbben, hogy a béna kábulatból a szellem ereje emelheti fel a magyar nemzetet. Terve mellé felsorakozott a magyar művészvilág, a tudományos élet, s olyan művek

és teljesítmények születtek, melyek máig nemzetközi mércével mérhetők, meghódították Európa és a nagyvilág deszkáit, irodalmi pódiumait, kiállítótermeit, kutató laboratóriumait. Ebbe a sorba követeltek maguknak kiemelkedő helyet a kor muzsikussai, Bartók, Kodály, Dohnányi. Műveik alapélménye a magyarságtudat, a nemzetben, népben való gondolkodás és az európai megvalósítás. Ez a kettős kötés jellemezte alkotásaikat, ettől a szándéktól és a megvalósítás hőfokától és eredetiségétől lehettek a kánon alapművei.

Sokan vélhetik, a Háry, Kodály magyar népi daljátéka egy élvezhető népdalfeldolgozás-füzér. Volt is idő, amikor ezt sugallta a politika, a hatalom. De ha mélyebbre ásunk Garay János művébe és kivált Kodály alkotásába – melynek ő maga a következő címet adta: Háry János kalandozásai Nagyabonytól a Burg váráig –, akkor mind világosabbá válik a zeneköltő szándéka: a mesék mögött, a vágyott és álmodott, a kihazudott világ mögött a magyar néplelek gazdagsága, tisztessége, szeretete, tudása, életképessége, a tragédiákon is győzni képes élnivágyása jelenik meg. Egy kis nép egyszerű fia küzd a történelem nagy forgószeleivel, küzd a megmaradásért, a becsületért, a haza tisztaságáért. Egy reményvesztett kor népi szóttese, paraszti faragványa, tiszta forrása. Ez a tiszta forrás pedig éppen hogy nem idegen Kass Jánostól.

A Háry rézkarcokon a tű mesél. Elindul, fordulatokat tesz, fölizzik és lecsendesül, kiemel és fel-

Háry János

mutat. Karcolótűje felidézi a mézeskalácsosok huszárfiguráit, a Miska-kancsók alakjait, a szűr-hímzések motívumait, a huszáregyenruhák sújtáshullámaikat, a kócos mezők virágtengerét, a kocsmazugok pipafüstös hangulatát. Mindazt a letisztult jelképvilágot, melyet a magyar népművészet és hagyományvilág termelt ki, csiszolt emblematikus motívumokká, tett egyértelművé és variábilissá az évszázadok folyamán. És az a tiszta humor, jóízű anekdotázás, groteszk képi megjelenítés, mely mind Kass Hány-rajzainak sajátja. Olyanok ezek a lapok, mintha keze nyomán kihorgolódna Hány története. Egyszerűen, természetesen, színesen és áradó gazdagsággal. Mint a méseben.

Kodály a húszas évek elején alig írt valamit. Bénítja még Trianon tragédiája, nehéz földolgozni, hogy a gyűjtőutak helyszíneit a hatalmi alku elvágtá, nincs megfelelő inspiráció sem. Ebben a helyzetben érkezett a magyar zenei élet három meghatározó személyiségéhez – Bartókhhoz, Kodályhoz és Dohnányihoz – a székesfevárosi felkérés: Pest-Buda-Óbuda egyesítésének ötvenedik évfordulójára írjanak ünnepi zenét. Kodály hosszasan töprengés után egy középkori zsoltárparafrázist választott, mégpedig szülővárosának egyik kiemelkedő személyiségének, Kecskeméti Vég Mihálynak Dávid királyról szóló fordítását. Az 1923-ban komponált nagyszabású műről lelkesedve ír a művészek nagy tisztelője és elemzője, Tóth Aladár a Nyugatban. Így ír: "A művészt legkülönbözőbb belső indító okok vezethetik a vallásos tárgyhoz. Kodály a népen keresztül jutott Istenhez, helyesebben Istenhez fordulása ugyanabból a belső szükségéből fakadt, mely a zsoltár fordítójának, Kecskeméti Vég Mihálynak s még sok más kortársának szemeit az ég felé fordította. Csak ideznünk kell a zsoltár szavait, hogy lássuk: Kodály saját panaszát olvasta ki belőle. „Megganyargatott ország körös-körül, saját fajtája elárulja, és eltolt igaz szót, a hazugok tobzódása, meghasonlás, gyűlölködés, kihez forduljon? Nincs, aki panaszát meghallgassa, hacsak nem az úr, az igaz szív keservének egyetlen számba vevője, aki felkel, hogy lesújtsa a gazokat.” Ez nem vallási oportunizmus, gyáva lelkek megnyugtatója: a „van Isten, mert szükségem van rá” helyett „van Isten, mert hiszek szenvedéseim, indulataim, egész vívódó életem igazságában”, ennek a vallásosságnak az alaphangja. Kodály minden érzését hozza áldozatképpen zsoltárában, és nem rituálisan szelektált „szent és magasztos” érzelmeket, nem áll a nemesség és választékos emelkedettség megközelíthetetlen piedesztáljára, szavai nem kettelteljes igék, hanem könyörgés, sírás, vadolás, átkozódás, alázatos bizalom és végül győzedelmes meggyőződés. Ezért ragad meg olyan közvetlenül, bármilyen gyalgó emberek vagyunk, felemelő varázsának részesei lehetünk. Művészet – Templom, – ahogy Petőfi mondja – hová meztlábbal is beléphetünk.”

A Psalmus Hungaricus sikerének titka éppen ebben az őserőben rejlik, s nem véletlen, hogy a nagy sorsfordulók különös hangsúlyt adtak a mű üzenetének. Olyan művészi érték ez, mely képes felrázni a magyar lelket és szellemet, hiszen a magyarság sorsának szenvedéseiből kiált. Kass Psalmusa, a hetvenes évek második felében robbanásszerű kiáltás. Akadt is egy személyes élménye, gyerekként egy Régi Vigadó-beli koncerten énekelhetette is a művet a kórusban. Amikor 1980-ban a Zeneműkiadó kérésére elkészített rajzokat átadta a kecskeméti Kodály Intézetnek, néhány soros vallomást is tett. Ebből idézek néhány mondatot: „A psalmus végigkísérte életemet: az éneklő gyermek eufóriája, a rajzoló katarzisa, a kiállítás öröme. A mű sugárzása cselekvésre ösztönöz – Dávid dűhe és energiája megsokszorozódik bennünk! A Psalmus Hungaricus eleven tűz – nem melegít, de perzsel – húsunkba égeti üzenetét.” Fontos mondatok, rávilágítanak a művész rajzainak indulatára arra, hogy a tollfutamon energiáját választotta alapul, s a színes kréta vörös-kéke – és egyszerű zöldje – szinte vérezi vagy éppen fékezi ezeket az alkotói indulatokat. Csak az tud ilyen intenzitással, belső energiákat mozgatóva rajzolni, aki maga is megszenved, újra éli, kirobbantja magából mindazt a szenvedést és szenvedélyt, mely ott sűrűsödik Kecskeméti Vég Mihály szövegében és Kodály zenéjében. A szöveg, a zene és a kép szentháromsága a Zeneműkiadó könyve, mely Kass révén arról a belső társadalmi feszültségről is tudósít, mely oly feszült a Kádár-éra mélyrétegeiben.

Hány János

TANDI LAJOS

Magyar pantheon

Buday György fametszetei írókról, költőkről

Amikor a szegedi Móra Ferenc Múzeum 1981 őszén megnyitotta kamarakiállítását Buday György költői arcképcsarnokának metszeteiből, az én nemzedékem érdeklődő tagjai tudtak a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának működéséről, hatásáról; ismerték a névsort, azoknak munkásságát, akik később a nemzetközi kulturális élet, illetve a hazai közélet jelentős szereplőivé váltak. Birtokában voltak azoknak a köteteknek, amelyek – elsősorban a hetvenes évek elején – megjelentek a hazai könyvpiacra, nagyon igényes kiadásokban. De az a huszonöt metszet, az a huszonöt arcmás mégis a reveláció erejével hatott. Ez a huszonöt tenyérnyi fekete-fehér fametszet Buday György szellemi hitvallása, fél évszázad művészi törekvéseinek summázata, a műfaj határainak végsőig való tágítása volt. Bár az 1970-es években ő már angol művésznek számított, alkotásainak tematikája kiterjedt nemzetközi szellemi térre, nem fedett le. Ez a sorozat mégis magyar-ságának kimagasló teljesítménye lett.

Az 1970-es évek fordulóján Buday György nem csupán az angol fa- és rézmetszők királyi egyesületének megbecsült tagja volt, nemzetközileg koszorúzott mester, de szerencsétlenül járt beteg ember is, aki egy London melletti szanatórium-ban élt, a parkban felállított nyolcszögletű pavilon-műteremben metszette munkáit. S akkor a szellemi szférában összetalálkozott a magyar emigráció láthatatlan, ám erőteljes köteléke, a Chicagóban dolgozó Tábori Pál magyar költői antológia kiadására adta fejét, s illusztrátorként a jó ismerős, Buday Györgyöt szemelte ki. Jól tette! Buday rendkívül komolyan vette a feladatot, s nagy lelkesedéssel látott munkához. Kiválasztotta azt a huszonöt művészt, akiknek alkotásai legközelebb álltak szívéhez, átgondolta a feladat súlyát és sajátosan egyéni és egyedi portrészorozatot készített.

A művészek közül nem mindenki szereti a megrendelt feladatokat, sokan féltik alkotói autonómiájukat az úgynevezett illusztrációktól. A legkiválóbbak viszont képesek áttörni a képzeletbeli falakat, s eredeti, a hagyományostól gyökeresen eltérő megoldásokra találni. Így volt ez Buday ese-

tében is, aki végül egy világhírű szakács és szalodatulajdonos Szathmáry Lajos hathatós támogatásával megalkotta a magyar költői pantheont. Ezzel a nagyívű vállalkozással, szétfeszítve a klasszikus kereteket, letörte a konvenciókat, kifejezte a magyar irodalom – általa megítélt – legszebb ívét, megmutatta csúcsteljesítményeit, utalt érzelmi kötődéseire, a maga irodalmi vonzódásaira és baráti kapcsolataira is. Visszaidézte művész-pályájának eddigi eredményeit, s megújított egy sajátos portréábrázolást, a „többes portrét”. Ime a megidézett magyar költői névsor: Balassi Bálint, Zrínyi Miklós, Berzsenyi Dániel, Csokonai Vitéz Mihály, Kölcsey Ferenc, Madách Imre, Vörösmarty Mihály, Vajda János, Petőfi Sándor, Arany János, Ady Endre, Kaffka Margit, Babits Mihály, Tóth Árpád, Kosztolányi Dezső, Juhász Gyula,

Buday György Madách-illusztrációja

Kassák Lajos, József Attila, Illyés Gyula, Radnóti Miklós, Szabó Lőrinc, Sinka István, Vas István, Weöres Sándor, Nagy László. (Csak zárójelben jegyzem meg, hogy Szatmáry Lajos kérésére újabb hat metszet tervei foglalkoztatták, meg szerettem volna örökíteni Karinthy Frigyes, Jókai Mór, Kemény Zsigmond, Mikszáth Kálmán, Tamási Áron és Cs. Szabó László portréját.)

Nincs képzőművészetünknek még egy ilyen egységes, következetes, ha nem is a teljességre törekvő, de mégiscsak évszázadokat átfogó és értékre orientált ábrázolási vállalkozása. A huszonöt portré fél évezredet fog át, egy-egy korszakból egy-két alkotót emel ki. A munka párhuzamaként említhetjük többek között Borsos Miklós szobrászművésznek az ötvenes-hatvanas években készített márvány portrészorozatát (Déry Tibor, Szabó Lőrinc, Illyés Gyula, Illés Endre, Kassák Lajos, Tóth Árpád stb.); Sváby Lajos festőművész sajátos felfogású sorozatát (Karinthy Frigyes, Füst Milán, Szabó Lőrinc, Kosztolányi Dezső és társaik); újabban nagyon különös pantheon bontakozik ki Sajdik Ferenc ecsetje alól, s beszélhetünk a tudatos fotóművészeti vállalkozásokról, mint amilyen Molnár Edit és Gink Károly nagyszabású portrégalériája.

Buday arcképcsarnoka azonban mégis más, gyökereit, szellemiségét, műfaji technológiáját és alkotói eredményét illetően is. Szintézis ez a huszonöt lap: egységes szemlélet, egységes stílus, magasrendű és rangú technikai megvalósítás, sajátos ikonográfiai következetesség.

*

A kolozsvári Buday család az egyetem Szegedre „repatriálásával” került városunkba. Az akkor 17 éves György már grafikai és festői sikerekkel büszkélkedett. Sajtóvisszhangot is kiváltó kiállítást rendezett szülővárosában. 1930-ban korán elhunyt Kálmán öccsétől fadúccokat, metszőkéseket, vésőket kapott ajándékba. S azóta e művészeti szerszámokat, a grafika ezen ősi eszközeit nem tudta letenni, az eljegyzésből örök hűség lett. Bár az inspiráció nem csupán ilyen külsődleges, mondhatnánk sorsszerű volt. Mint írja „Úgy éreztem, hogy a művész és műalkotás számára nem lehet kielégítő, hogy a festő megalkotta legyen a festményt, beléfoglalva mindazt az inspirációt, érzést és mondanivalót amire képes,... a társadalomtól elvonatkoztatott magánlakásba való szobadiszpályafutása nem lehet kielégítő a modern idők művésze számára, aki alkotásaiban közölni kíván valamit, amit fontosnak érez, saját kora és jövőjéé emberének... a modern képzőművész számára éppen a legősibb közösségi gyülekezések számára szolgáló épületek... falfestménye és színpadi díszlet, a grafikában pedig az ugyancsak ősi fametszés a legkielégítőbb médium vagy műfaj.”

Azóta hatalmas és gazdag életművet metszett fába Buday György. Már az első munka nem várt nagy sikert hozott. Tizenöt dúcba faragta a szegedi alsóvárosi templom Boldogasszony-legendáját, melynek százpéldányos kinyomtatásához Klein Sándor, a Dél-Magyarországi Nyomda művésze-

tekre érzékeny művezetője ajánlott más munkából kimaradt szép papírt. De ki legyen a kiadó? - merült fel a kérdés. Egy ötlet nyomán ekkor szerepelt kiadóként a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma. A Magyar Bibliofil Társaság Az év legszebb könyvei között minősítette e kiadványt, mely Tóth Ernő szerint „tragikus képsorozat”, mely „évek óta formálódó látomás megfogalmazása... A parasztság tragédiájának vetülete s hangulatilag erősen kapcsolódik a Budayhoz baráti szálakkal fűződő Radnóti Miklós *Kesergő-jéhez*”. Ettől kezdve szinte egymást érték az immár nemzetközi visszhangot kiváltó munkák. Ortutay Gyula Mondotta... címmel paraszttmeséket és balladákat közreadó gyűjteményének, a nemrégiben hasonmásként megjelentetett Székely népballedáknak, az Arany-balladáknak, Radnóti Miklós Újhold című verseskötetének fába metszett illusztrációi, kísérőrajzok Az ember tragédiája svéd kiadásához. Majd a 30-as évek végétől a választott új otthon, London egyik műtermében tíz ars poetica érvényű metszet Shakespeare Athéni Timon-jához, 22 illusztráció a Pervigilium Venerishez, rajzok Ovidius Metamorfózisához, Horatius ódáihoz; S ezután 25 magyar költő portréja. Erről írta Buday 1980. május 10-én keltezett levelében: „Nagyon inspirált a feladat hogy ifjúságom egyik legszebb élményét, a régi és az új magyar poéták - az utóbbiak között több személyes barátom - művészetét mintegy köszönetként... a képzőművészet eszközeivel vizuálisan is segítek tolmácsolni.”

A fametsző művészet gyökereit a világ képzőművészetében Dürer lapjain találhatjuk legmagasabb szinten, legnagyobb kisugárzó erővel. Ehhez kapcsolódott Budaynál az erdélyi fadaragóművészet, sokszínű folklór tiszta forrásai is. Hagyomány és korszerűség szintézisét teremtette meg lapjain, ahol a fekete-fehér számtalan variációs lehetőségét bontotta ki. Egyszer szinte tónusosan puha, pókhálófinomságú felületeket „vonalt”, máskor vésője drámaian zaklatott, foltritmusa az ellentétek harcára épít, a küzdelmet jelképezi, ismét máskor sejtelmes hangulatokat teremt nagy fekete felületeibe vésett apró, jelszerű vonalaival, mint ha csak távoli éjszakában fölsejlő fényforrásokra lelne. Így kapcsolódik pályájával az egykori fába metszett könyv, illetve a metszetillusztráció százados hagyományaihoz, amikor az író-képzőművész-nyomdász kezének és szellemének kollektív nyomata a társadalom széles rétegeihez juthatott

el egyazon időben. Meghatározta metszeteinek stílusát az a közösség, ahol együtt dolgozott Ortutayval, Radnótiival Hont Ferencsel. Az a fiatal értelmiségi csoport, amely fontos feladatának tartotta a magyar népművészet, a szellemi néprajz föltérképezését, forrásvidékeinek föltárását, örökségének újraélesztését. Úgy hatott emberi magatartására, képzőművészeti látásmódjára a népművészet kikristályosodott, jelképekre építő, asszociatív motívumkincse, mint ahogy a népdalkincs és népköltészet megtermékenyítette poétabarátjának, Radnóti Miklósnak költészetét. Ehhez társult később főként a Rómában töltött időszak hatására, majd a Shakespeare-rel való találkozás után a reneszánsz klasszikus öröksége, illetve ezen az áttételen a görög és római művészet impulzusa, s e két forrás szintéziséből teremtett, senkihez sem hasonlítható, világszerte ismert és elismert fametsző kultúrát, grafikai életművet.

Költőportréit a következő ismérvek jellemzik: a fekete-fehérben is pontosan megjelenített karakter, a „többes portré”, az arcképek köré szőtt sokféle utalású környezet.

Vajon milyen forrásokra támaszkodott, amikor kereste a költők arcát?

„A régebbi költő esetében természetesen korabeli festményekre és metszetekre támaszkodtam, hovatovább több kép esetében azokat választottam ki, amelyek a költő saját korában is a legjellemzőbbeknek számítottak, telítve olyan szimbólumokkal, amelyek jelentőséggel bírnak a magyar irodalom történetében.

A kortárs költők közül nem egy személyes ismerősöm, sőt közeli jó barátom is volt, s így a fametszetek nemcsak számos fényképen, hanem saját emlékeimen és benyomásaimon is alapszanak.

Némely esetben, ha az illető költő elég hosszú ideig élt, hogy fiatalkori, érett s öregkori korszaka is ismert legyen, vagy ha oly tragikusan rövid életű volt, mint Petőfi Sándor vagy József Attila, az életmű különös fontosságot és nyomatékot nyert, ami arra késztetett, hogy ne csak egy portréba zsúfoljam össze az ábrázolandó arcot. Ilyen esetekben habozás nélkül a többszöri avagy montázsportré megoldást választottam azzal a szándékkal, hogy az illető költő művének komplexitását ilusztrálhassam.

Különösnek tartom, hogy a többszörös, avagy montázsportré mind ez ideig nem vált általánosan bevett szokássá, főleg amikor Picasso, és utána sokan mások a kortársai közül elérték a művészi szabadság azon fokát, hogy egy portréalanyt szemből és oldalnézetből egyszerre festhessenek meg, vagy hogy a fejet és a mellkast egy képbe tephessék, ezzel megnyitva az utat a többszörös, avagy montázsportré műfajának.

Mindig is azt hittem, hogy a teljes arc és a profil kombinációja mintegy logikus és racionális folytatása lehetne a kétarcú Janus-ábrázolásoknak, amelyeket az ókor óta ismerünk”.

Visszatérendő a szimultán portré műfajának jogosultságára, megemlíteném, hogy szemünk ma

már hozzászokott a szabad és heterogén szimbólumok befogadásához és értékeléséhez egy kompozíció keretén belül is. Megtanultuk a szürrealistától, hogy előítélet nélkül befogadjuk a »konceptiók összességét, amelyek egyidejűleg jelen vannak a művész tudatában«, legyen az ábrázolás közege márvány, fa- vagy rézmetszet, avagy festett vászon. Hovatovább az utóbbi évtizedek során hozzászoktunk a televíziós adások hatására ahhoz is, hogy egy interjúalanyt egyszer szemből, egyszer oldalról, egyszer félprofilból, majd hátulról láthassunk, miközben beszél és gesztikulál; s ez áll csakúgy egy énekes ajkaira, egy zongorista kezére, a karmester pálcájára szinkronban az előadott zenével...

A »negyedik dimenzió« - az idő - innen már csak egy lépés”

A régi művészet esetében legtöbbször az ismert korabeli ábrázolások, rézmetszetek és festmények adták a legjobb fogódzót. Gyakran a legismertebb ábrázolásokat választotta kiinduló pontul, például Balassi Bálint, Csokonai Vitéz Mihály, vagy Kölcsey Ferenc esetében utóbbinál ugyanúgy fordított arcképet használ, mint a megtévesztő korabeli ábrázolás, mely szerint Kölcsey nem a jobb, hanem a bal szemére volt sérült). Zrínyi Miklós esetében viszont egy kevésbé ismert bársonysapkás metszet nyomán keresi a költőhadvezér karakterét. A múlt században már egy-egy neves költőről többféle ábrázolás is született, az akkor divatos arcképfestés és rézmetszés nyomán bőséggel válogathatott. A századforduló táján megjelenő fotográfia aztán olyan lehetőségeket tárt Buday számára, mely közül válogatni sem volt könnyű. Tudatosan próbált a legismertebb portrékra építeni, hogy első pillantásra is nyilvánvalóvá váljon a karakter. Különösen a XX. századi költőportréknál érdemes figyelni válogatásának sajátosan egyéni és karakterisztikus szempontjait. Az Ady-lap középő arcképe egy, az édesanyjával közösen készített fotóról átmentett portré, mely a költőt inkább befelé forduló, merengő férfinak ábrázolja, mint lánglelkű forradalmi poétának. Juhász Gyula is mintegy tükörbe, könyvébe néz, nem hagyományos fotó-beállítás. Babitsnak egy kevésbé ismert képét választja központi arcképül. A Kassák-portré fölidézi a nézőben Borsos Miklós keményre faragott portréját, Szabó Lőrinc Bernáth Aurél csodálatos festményét juttatja eszünkbe, Illyés Gyula

esetében a boltozatos koponyára ügyel, Vas István jellegzetes sasorrán keresi a karaktert, Nagy László sztaniolba csomagolt táltosfej.

Jellegzetes módszere Buday Györgynek a „töb-
bes portré”, amikor egy-egy lapon a költő két vagy
több arca jelenik meg. Ez részint szembesít, ré-
szint az élet állomásait jelzi, máskor a születés és
halál közötti élet-szakadékokat igyekszik fölrajzolni.
Természetesen ott van igazán elemében, ahol dús-
kálhat a választási lehetőségekben. Bár Vörös-
marty arcánál megjelenik a kettős portré, amikor a
középkorú közéleti költőt szinte szembesíti az ön-
kényuralom gondolkodó poétájával. Petőfinek már
három arcát láthatjuk, Arany egyik arca a 40-es
évek Barabás Miklós-rajzáról ihletődik, a másik az
Őszikék költőjét, az akadémiai bársonyszék tu-
lajdonosát idézi föl. Vajda Jánosnak három arca
jelenik meg három életkorban, három nézetben,
Babitsnak négy, József Attila négyes portréja is-
mert arcait teszi egymás mellé szinte mozaikszer-
űen, a legismertebb portréja mellett ott a 35-ben
készült megfáradt tekintet, melyről Dési Huber
István expresszív grafikája is készült, s a lefelé
tekintő portré, majd mintegy amulettként a Barta
Istvánék lakásán készült fényképek mosolygó költő-
jének grafikai adaptációja. (E lap előtt nem me-
hetünk el úgy, hogy ne idéződjön föl bennünk a
szegedi Tápai Antal rézbe kalapált négyarcú Jó-
zsef Attila műve.) A lezáró lapon, a Nagy Lászlót
ábrázoló én nyolc arckép vonásait fedeztem föl.

A gazdag, többretegű, összetett életművek
megidézésére kétféle módszert is választ Buday
György. Egyrészt a portré körüli környezetet bené-
pesíti a költőre vagy a korra jellemző motívumok-
kal. Így például Balassi arcképe mellett a felkelő
Nap a magyar költészet kezdeteire utal. Zrínyi
Miklós mellett ott a vadkan-halál legendájának
képe. Kölcsey portréja körül a sződemeteri szülő-
ház és a csekei síremlék klasszikus oszlopa fedez-
hető föl, az Orlay Petrics Soma, Barabás Miklós és
Benczúr Gyula művei által ihletett hármast Petőfi-
portré átlója az 1848. március 15-i eseményekre
utal, illetve az 1942-es, a Márciusi Front által
szervezett antifasiszta tüntetésre. Ady körül ott az
érmindszenti szülőház, a párizsi Notre Dame,
tehát az az ív, amit a költő befogott; a két nő, Léda
kalapos és Csinszka rajongó arcmása. Kosztolányi-
nyit, a nagyváros kötőjét Budapest látképe elé he-
lyezi, Sinkát a sárréti parasztok „görög kórusa”
veszi körül balladás tömörséggel és súlyos hangu-
lattal, József Attila portréi mellett fölfedezhető a
szülőház zsúfolt függőfolyosója, Szabó Lőrinc
mögött könyvek sorakoznak. Más esetekben mű-
veikhez készült illusztrációk (leggyakrabban saját
munkái), egykori kiadások címlapjai, sőt Kassák-
nál egy festményén motívumai is felfedezhetőek,
így jelenik meg a Zrínyi-lapon a Szigeti vesze-
delem első kiadásának rajzos címdala, Csokonai
körüli az ihlető Lilla-arc, a csikóbőrös kulacs,
Ámor a Dorottyából vagy a versek mulató vitézei.
Arany János kettős portréja körül Budaynak 1933-
ban készített illusztrációi idézik a Vörös Rébékét,
a Mátyás anyját, a Tengerihántást. Madáchot az

1936-ban a svéd kiadáshoz fába metszett Tragé-
dia-illusztrációk veszik körbe, Juhász Gyula mö-
gött a háttérben egy 1936-ban készített Tisza-part
című alkotás motívumaira ismerhetünk a szegedi
sziluett nélkül, a vibráló vízfelszínnel, a csóna-
kokkal. Babits arcát a Hatholdas rózsakert első ki-
adásának címlapjáról kölcsönözte, mögötte a Ba-
bits-fordította Dante-mű, az Isteni színjáték Ré-
vay-kiadásának címlapdal-variációi. Radnóti Mik-
lós, a testvéri barát arcképe mellett az újhoid cí-
mű kötethez 1935-ben készített illusztrációi sora-
koznak, mindenekelőtt a Táj változással és a Sze-
relmes vers az erdőn című költeményekhez ké-
szített munkái, valamint a Radnótinak készített
ex libris parafrázisa. A Kölcsey-lap különösen
érdekes, hisz többszörös áttétellel, a képzőművé-
szet eszközeivel utal egy vers megzenésített vál-
tozatára, a Himnusz kottájának néhány fába met-
szett hangjegyeivel.

Külön elemzést érdemelne, hogy az arcok mel-
lett milyen jelentős szerepet szán Buday - bizo-
nyára tudatosan - a kezeknek. A halál is jelen van
nemcsak Balassinál az esztergomi vár képében,
Zrínyinél a vadkan jelmezében, több lapon -
Kölcsey, Tóth Árpád - a síremlék ábrázolásában,
de Ady és Babits esetében mint halotti maszk áb-
rázolásban, Petőfinél pedig már az utókor által
emelt szoborként, emlékműként is.

*

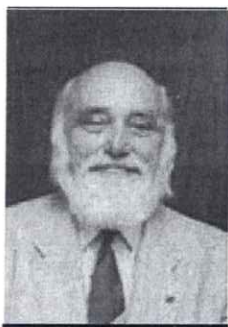
Vajon az idei Buday-centenárium segítheti-e
ennek a nagyszerű életműnek újrafelfedezését,
népszerűsítését, értékeinek értő elemzését?

A kezdeti lépést a kolozsváriak megtették...
még a múlt év végén megjelentették a Buday
György és Kolozsvár (Álom egy Solveig-házról) cí-
mű könyvet. A kötet esszéket, tanulmányokat, le-
veleket, visszaemlékezéseket tartalmaz Cseke
Péter szerkesztésében. A kötetnek természetesen
szegedi vonatkozásai is vannak, részint Buday
szegedi éveiről is számot ad, részint szegedi
szerzők is szerepelnek a könyvben: Lengyel
András, Kass János vagy a laza szálakkal ide
kötőtő Szepesi Attila. A pompás kiadvány szegedi
premierjén én javasoltam, hogy folytatódjon a
kötetek sora, hiszen Buday élete három városhoz
kötődik meghatározó módon. Inspiráljuk közösen
a Buday György és Szeged, valamint a Buday
György és London című újabb kötetek megszüle-
tését, sorozatjelleggel, azonos formában, tipográfi-
ai megoldásokkal, hasonlóan tartalmas írásokkal,
a Buday-életmű teljességét fölmutatva.

GYÓRI FERENC

Mire jó a régió?

Napjaink tudományos és közéleti írásainak, vitaanyagainak egyik igen kedvelt, divatos témája a régió. „Sajnos úgy tűnik – mivel egyre többet azok beszélnek róla, akik egyre kevesebbet értenek hozzá –, a fenntartható fejlődés teóriájához hasonlóan, ez a fogalom abszolút közhellyé válik, elveszítve eredeti értelmét és főleg jelentőségét”- jegyezte meg ezzel kapcsolatban a Mindentudás Egyetemén néhány éve ezelőtt elhangzott előadásában **Tóth József**, a Pécsi Tudományegyetem professzora. A kissé maliciózusnak tűnő észrevételben nagyon sok igazság rejlik. Egyfelől azért, mert döntéshozó politikusaink, techno- és bürokratáink gyakorta adják jelét annak, hogy – finoman szólva – nemigen járatosak a térszerveződés elméleti kérdéseiben. Másfelől úgy tűnik, lassan elárasztanak bennünket a különböző, „regionális” jelzővel illetett szervezetek és szolgáltatások: tévé- és rádióadások, internetes portálok, ügynökségek, egyesületek, társaságok, tanácsok, alapítványok, programok. Mindezek mellett a régiókat az európai integrációs folyamat kulcsszereplőiként is szoktuk emlegetni. A *Régiók Európájának* eszméje szép reményekkel tölthet el bennünket sorsunk jobbra fordulását, a demokrácia és az önkormányzatiság kiteljesedését, mozgási szabadságunk növekedését és történelmi sérelmeink enyhítését illetően. De mit is jelent ez a ma annyira népszerű kifejezés?

Dr. Tóth József

A latin eredetű *regió* szót csak a 19. században kezdte szakkifejezésként használni a tudomány, egy nagy egész részeként viszonylag jól lehatárolható területet, téregységet, térséget, tájat, nagytájat, vidéket, övet, övezetet, körzetet, tartományt értve alatta. Ezen elnevezések mind a köz-, mind a szaknyelvben szinonimaként is használ-
tosak, jóllehet helyénvaló al-

kalmazásukat – a köztük lévő hierarchikus viszonyt, vagy a tartalmi eltéréseket meghatározva – egy-egy szaktudomány téreértelmezésének terminológiája ugyancsak szabályozhatja. Arra vonatkozóan, hogy ezek egyenként milyen nagyságú területet jelölhetnek, nincs általános útmutatás, de a jelentéstartalmukban érzékelhető különbségek viszonylag jól körülírhatók: vannak köztük univerzális jelentésűek (térség, téregység), vannak, amelyek természetföldrajzi-néprajzi (táj, vidék), míg mások inkább gazdasági-igazgatási (körzet, tartomány) típusú összetartozásra utalnak. A régiót azonban meglehetősen nehéz volna bármelyik kategóriába begyömöszölni. Egyrészt azért, mert annak ellenére, hogy maga a kifejezés eléggé általános, mögötte valami lényegbevágóan sajátos arculat, s ezzel együtt valami teljesség sejlik fel. Másrészt azért, mert a régió fogalma túlságosan

szerteágazó, jelölhet történelmi, gazdasági, geopolitikai, közigazgatási, tervezési-statisztikai, etnikai-nyelvi, ökológiai szempontból összetartozó területet is. A régió szót egyes országokban (pl. Franciaország, Olaszország) a politikai vagy adminisztratív egységek megjelölésére régtől fogva használják. Mindent összevetve könnyen belátható, hogy reménytelen vállalkozás volna egyetemes régió-definíció megalkotásán fáradoznunk.

Regionális látószög

A természeti és társadalmi jelenségek térbeli különbözőségeinek leírásával és azok *regionális szempontok* szerinti csoportosításával régóta foglalkozik a tudomány. **Sztrabón** (Kr. e. 60- Kr. u. 20) a *Geographika* c. munkájában már ekképpen rendszerezte korának történelmi és földrajzi ismeretanyagát. A korai, geo- és etnográfiai munkák a földrajzi tájakat természeti környezetük, történeti fejlődésük, gazdasági, etnikai és vallási összetételük egyedi karakterének kiemelésével jelenítették meg, nemritkán romantikus képet festve az ott élő népesség sajátos lelkületéről, hajlamairól, képességeiről is. A 19. század második felére a tudományok fejlődésének fő iránya a tárgykör, szempont és módszer szerinti ágazati elkülönülés, az okozati kapcsolatok, kölcsönhatások feltárása, valamint az általános törvényszerűségek megfogalmazása lett. A földrajz vizsgálati tárgyának keresése közben erősödött meg az a gondolat, hogy an-

nak legfőbb célja ne csak az egyes jelenségek összefüggéseinek az egész Földre kiterjedő általánosítása legyen, hanem egy regionális kereten belül valamennyi ott előforduló jelenség kölcsönös összefüggéseinek megállapítása (Mendöl T. 1999). A francia **Vidal de la Blache** (1845-1918) és a német **Alfred Hettner** (1859-1941) nevéhez köthetők azok az első megközelítések, melyek a természet és társadalom sokoldalú kapcsolatát a maga komplexitásában, egy-egy térségre fókuszálva kívánták magyarázni. E szemlélet első magyarországi követője a Délvidék piarista iskoláiban (Szeged, Temesvár, Nagybecskerek) is tanító, eredeti gondolkodású tudós szerzetes, **Czirbusz Géza** (1853-1920) volt.

A 20. század második felétől fellendülő, matematikai és fizikai modelleket is alkalmazó térszerkezet-kutatások világítottak rá arra, hogy a regionális tereket a települések közötti, *belső térkapcsolatok* strukturálják, szervezik bonyolult rendszerre (központi helyek, vonzáskörzetek, centrum-periféria viszony, településhierarchia). A régiók tehát *komplex rendszerek*, melyek ezen felül sajátos belső tartalommal is bírhatnak (pl. mezőgazdasági, ipari, kulturális, turisztikai terek). Egyedi és sajátos belső összefüggéseik azonban semmiképp sem vezethetők le kizárólag általános törvényszerűségekből, bennük az egyedi, a különös és az általános dialektikus kapcsolatban él egymással (Probáld F. 1999). A földrajznak azt az irányzatát, mely egy-egy táj, régió, ország valamennyi lényeges téralakító tényezőjét és folyamatát összefüggéseiben, a maga sokrétűségében igyekszik feltárni és értékelni, *regionális földrajznak* nevezzük. A huszadik század közepétől olyan tudományterületek is kezdték magukévá tenni a regionális szemléletet (pl. közgazdaságtan, szociológia, politika- és jogtudomány, urbanisztika, antropológia), melyek számára a térnek korábban nem, vagy alig volt jelentősége (Benko, G. 2002). Ezeknek, a tér tudományát számos új aspektussal gazdagító diszciplínáknak volt köszönhető egy új, szintetikus tudomány, a *regionális tudomány* világra jött.

Határok és régiók

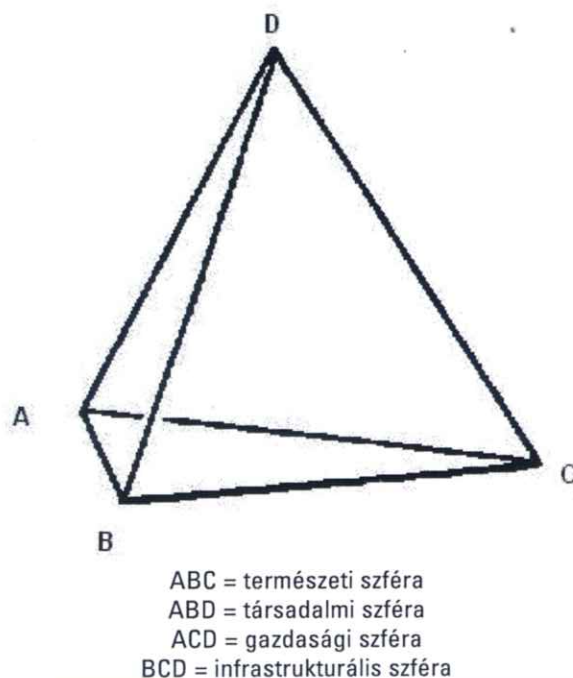
E kis – remélhetőleg hasznos – kitérő után kanyarodjunk vissza Tóth professzor gondolatmenetéhez, miszerint a régió fogalmával kapcsolatos félreértések, félreértelmezések főként annak köszönhetők, hogy a hatalmi érdekeket tükröző, felülről lefelé konstruált, *közigazgatási téregységek* rendszere összeütközésbe kerül egy alulról, *funkcionális* alapon, organikusan szerveződő térstruktúrával. A két rendszer között persze világszerte jelentős átfedés figyelhető meg, ám „teljes egyezésre még a legoptimistábbak sem számíthatnak”.

FUNKCIONÁLIS RENDSZER	TELEPÜLÉS	VONZÁSKÖRZET	RÉGIÓ		ORSZÁG
Adminisztratív rendszer	Község/város	Járás/Kistérség	Megye	Tervezési-statisztikai régió	Állam

Készült Tóth J. táblázatának felhasználásával

Minden *település* funkcionális képződmény, egy embercsoport lakó- és munkahelyének térbeli egysége, a társadalmi-gazdasági tér sűrűsödési góca. Egyben olyan dinamikus rendszer, melynek autogén fejlődése az őt alkotó természeti, társadalmi, gazdasági és infrastrukturális szférák kölcsönhatásában változik. E szférák önmagukban is differenciáltak és strukturáltak, hiszen a természeti környezet, a lakónépesség, annak gazdasági tevékenysége, épített és szellemi környezete településenként különbözhet. Mivel valamennyi szféra valamennyivel érintkezik, a szférák közötti viszonyt a legszemléletesebben egy tetraéderrel modellezhetjük.

E bonyolult kölcsönhatásrendszer határozza meg a település funkcióit. A falvak általában kevesebb és alapvetőbb feladatokat látnak el (alapfunkciók), míg a városok rendre többet és magasabb szintűeket (pl. több és többféle munkahely, iskola; hivatal, kereskedelmi egység, szálláshely). Emellett speciális szerepkörökkel (pl. vásározhely,

A település tetraéder modell (Szerk. Tóth J.)

határváros, átkelőhely, zarándokhely, fürdőváros, garnizonváros, közlekedési csomópont) is bekapcsolódhatnak a földrajzi munkamegosztás rendszerébe. A központi (városi) funkciók vonzereje köti a kisebb településeket a *vonzásközpont*hoz, ám a város és környéke egymást kiegészítő egységet alkot, ekképpen épülve be a települések hierarchikus rendszerébe. Így a *vonzáskörzet* az a tér, amely bizonyos funkciók tekintetében, vagy komplex módon a vonzáscentrumhoz kapcsolódik. A régiót több vonzáskörzet építi fel. Vagyis a régió olyan összetartozó települések egysége, melyeket összeköt egy optimális tér- és időbeli megközelíthetőség, valamint a gazdasági és kulturális kapcsolatok szintjén kialakult intenzív együttműködés. A régióközpontok középszintű, tehát egy-egy országrészre kiterjedő vonzással bírnak. Az ország több régió tartós együtteséből áll.

A régiók határai nem élesek, hanem *sávszerű*, alacsonyabb népesség- és településsűrűségű, „ritkább szövetű” terek. Ugyanilyen, általában természetföldrajzi szempontból is markánsan elkülönülő, kisebb denzitású határvonalak (pl. lánchegységek, vízhiányos vagy mocsaras területek) választják egymástól az országokat is. Ahogyan **Prinz Gyula** (1944) írja: „*A határ az esetek többségében széles sáv (limes), azonkívül két terület-egység közös határsávja, melyen belül van a politikai küzdelem eredménye a határvonal (finis)*”. Ám a különféle térképekre pillantva könnyen észrevehetjük, hogy a természetes országhatárok és a hatalmi osztzkodás során kierőszakolt államhatárok sok esetben mennyire elkerülnek egymást. A Kárpát-medence lakóiként sajnos a saját bőrünkön is meg kellett és kell tapasztalnunk, milyen következményei vannak a gazdasági és kulturális szempontból összetartozó földrajzi terek államhatárokkal való ésszerűtlen feldarabolásának. Tudvalevő az is, hogy az európai integrációs folyamat legfontosabb állomását éppen a gazdasági tér formálódását akadályozó államhatárok „felszámolása” jelentette.

A funkcionális és az adminisztratív határok tehát nem tévesztendőek össze. Az államok és az államon belüli *közigazgatási egységek határai* minden esetben vonalszerűek, merevek. Az állam a megyéken keresztül képviselteti jogköreit, alájuk *járások* (kistérségek) soroltatnak, amelyek fennhatósága *községekre* és *városokra* terjed ki. A jogrend, az igazgatás, a hatalmi funkciók gyakorlására célszerű több szinten, hasonló méretű egységeket létrehozni (Tóth J. 2003). Ennek következménye, hogy az arányos népesség- és/vagy területbeosztás kedvéért feláldozásra kerülhet az igazgatási központok optimális megközelíthetőségének követelménye, vagyis ú.n. *hovatartozási célszerűtlenség* alakulhat ki. Ez azt jelenti, hogy egy település lakói nem a hivatalból kijelölt központba,

hanem a könnyebben, gyorsabban megközelíthető szomszédos igazgatási egység (járás, megye) centrumába járnak gyakrabban dolgozni, tanulni, ügyeiket intézni. A problémakör – különösen **Bibó István** nagy ívű tanulmányainak nyomán – régóta ismert. Sokan ezért is látták és látják ki-elégítőbb megoldásnak a belső határok „felpuhítását” és a megyénél nagyobb, „régio”-nak nevezett középszintű egységek kialakítását. Ezt indokolhatja továbbá – s itt ismét csak Bibóra hivatkozhatunk – a gazdaságfejlesztés, -tervezés logikája is.¹ Magyarországon nem valósult meg a gazdasági körzetesítés, csak a törvényben jelent meg hat tervezési-gazdasági körzet a hetvenes években.

Arról viszont, hogy miként valósuljon meg a regionális beosztás (hány régió legyen, hogyan határoljuk le őket, hol legyen a központjuk) hosszú idő óta zajlanak a viták, sőt ezek az uniós csatlakozást megelőző időszakban különösen ki is éleződtek. Az elkerülhetetlennek tűnő közigazgatási reform ugyanis olyan régiók megvalósítását tűzte ki célul, amelyek a leginkább megfeleltethetők az Európai Unió regionális és kohéziós politikája által preferált NUTS2 szintnek.² Az Európai Unió Statisztikai Hivatala – az áttekinthetőség és a regionális statisztikák összeállítása céljából egy háromszintű hierarchikus osztályozást alakított ki: minden tagállam területét elsőszintű (NUTS1), másodszintű (NUTS2) és harmadszintű (NUTS3) „régiora” osztották fel. A magyar és a román állam egy-egy NUTS1 „régiónak” felel meg”, míg az előbbiben hét, az utóbbiban nyolc NUTS2 tervezési-fejlesztési „régiónak” alakítottak ki a már meglévő megyékből (NUTS3).

Az EU tagállamai között és a tagállamokon belül is jelentős fejlettségbeli különbségek tapasztalhatók. A regionalizációs törekvéseket a különböző uniós pénzügyi alapok megnyílása, valamint a belső politikai törekvések erősítették fel. Az Unió regionális politikájának elvei szerint a felzárkóztatásra szoruló, támogatandó területi egységek (régiónak) megnevezésekor fő kritérium, hogy a térségben az egy főre jutó, vásárlóerő paritáson számított GDP érték-összege a megelőző három esztendőben ne érje el az uniós átlag 75 %-át. A regionális célkitűzések teljesítésére a tagállamok többsége adminisztratív típusú regionális struktúrát hozott létre. Mivel az Unióban a közös alapokba befizetett pénzek visszaosztásának kerete és eszköze a régió, és nincs semmiféle előírás a tagországok közigazgatási beosztását illetően, a fejlett országok általában több, kisebb egységből álló NUTS2 hálózatot hoztak létre. Így nagyobb esélyük lehet arra, hogy egy-egy „régiónak” elmaradottá minősítik, ezáltal bekerülhetnek a szubvencionáltak közé. Ezzel szemben az alacsonyabb fejlettségű országoknak a kevés nagy „ré-

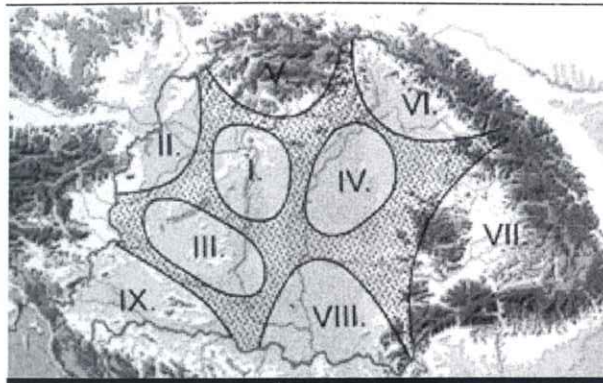
gió” kedvez, hiszen így előnyösebb helyzetű centrumtérsegeik is beleolvadhatnak a támogatásra igényt tartók körébe (Nemes Nagy J. 1998). Ezzel együtt az is könnyen belátható, hogy az állam és a települések közötti középszintet képviselő, „ezeréves” megyék miért látták volna szívesen magukat a NUTS2 szint megtestesítőjeként. Esetünkben mind a magyar, mind a román állam a megyékből integrált régiókat és ezeket minősítette NUTS2-vé.

Az eddig elmondottakból kiderül, az effajta, látszólagos „régiók”-nak nem sok köze van a valódi, történelmi-kulturális gyökerű régiókhoz, s teljes abszurditás volna azt feltételezni, hogy ezek az ún. tervezési-statisztikai egységek majd automatikusan működőképesek is lesznek. Tóth professzor szavaival élve, ez az eljárás nem más, mint „fából vaskarikagyártás (gazdag történelmi-hagyományokkal)”, az így létrehozott régiók csak „kvázi régiók”, hiszen egyetlen egy sincs közülük, amely szerves kialakulásra támaszkodna. És azt kell mondanunk, ez éppúgy igaz lehet az államhatárokra átívelő újszerű eurorégiókra is. A valódi (funkcionális) régiók ugyanis a földrajzi munkamegosztás során teremtik meg önmagukat, s mind a fizikai, mind a társadalmi térben manifesztálódnak. Egyedi fejlődési ívük, struktúrájuk, jövőjük, így fejlesztési problémáik is vannak. Mivel azonban az államok és a régiók határai többnyire nem esnek egybe, bármilyen térszerkezet-fejlesztést, bármilyen regionális fejlesztést valósítunk meg, az ab ovo nemzetközi jellegű tevékenység lesz (Tóth J. 2007).

A régiók tehát állandóan változó, dinamikus téralakulatok. Az a folyamat, melynek során egy bizonyos régió a társadalom térbeli szerveződésének részeként fejlődik, a régió intézményesülése, ami együtt jár a *regionális tudat* kialakulásával is (Pál Á. 2003). A régiót a *regionalizmus* (történetiség, funkcionalitás, homogenitás, identitás) követsza tartja össze, és annak belső hatóereje működ-teti. Ezzel szemben a *regionalizáció* az egyes országok sajátos intézményi és politikai átalakulásának eredménye. A legszerencsésebb helyzet tehát akkor áll elő, ha a regionalizáció, vagyis a felülről vezényelt intézményesítő törekvés és a regionalizmus térben és időben egyidejűleg van jelen.

A Kárpát-medence régiói

Kelet-Közép-Európában a régiófejlődés a nyugathoz képest jelentős fáziskéséssel bontakozott ki. A történelmi Magyarországon a regionális fejlődés magterületei csak a Kiegyezés után meginduló kapitalista fejlődéssel párhuzamosan kezdtek kialakulni. A korábban testet öltött, csaknem minden esetben katonai-politikai okok következményeként elkülönült téregységek (római kori

Régiók a Kárpát-medencében Tóth J. szerint:
I. Központi Körzet, II. Kisalföld és Nyugat-Dunántúl,
III. Közép- és Dél-Dunántúl, IV. Alföld, V. Felvidék,
VI. Ruténföld, VII. Erdély, VIII. Délvidék, IX. Horvátország

provinciák, vármegyerendszer, a három részre szakadt ország darabjai, II. József kerületbeosztása) semmiképpen sem ismerhetők fel a regionális fejlődés hírnökeiként. A huszadik század elejére – midőn az urbanizációs folyamat egyre jobban kiteljesedett, létrejött az egységes vasúti és közúti hálózat, valamint a jellegzetes, centrális-gyűrűs településrendszer konfigurációja – már körvonalazódtak azok a régió-kezdemények, melyekből háborítatlan fejlődés esetén minden bizonnyal végleges régiók alakulhattak volna ki.

Az I. világháborút lezáró nagyhatalmi alkuk eredményeként létrejött új államhatárok azonban keresztül-kasul szabdalták e formálódó régiókat, tekintet nélkül a teret tartalommal és mozgással kitöltő gazdasági, közlekedési, etnikai és kulturális viszonyokra. Ezzel az országon belüli regionális kapcsolatok jogi értelemben nemzetközivé váltak. „Ez a körülmény nem szükségszerűen társadalmi-gazdasági fejlődést gátló ugyan, mert lehetséges, hogy egymással békés viszonyban élő, átjárható, lényegében virtuális határral érintkező államok szomszédosak, hogy a regionális kapcsolatok éppúgy tetszőlegesek, a társadalmi-gazdasági tér kialakult struktúráját követőek, mint a politikai határokkal nem zavart térségekben (Tóth J. 2003).” Ámde a Kárpát-medencében az új államok között kialakult kölcsönös bizalmatlanság hosszú évtizedekre gátolta az államhatárokon átnyúló kapcsolatok működését. A „sorompó jellegű” határok csonkolták a korábbi kapcsolatrendszert, nehezítették közlekedést, kényszerpályákat hoztak létre az államhatárokat tiszteletben tartó, a korábbi relációkat immár kikerülni kényszerülő mozgások számára. Az új határok mellé került településeken megakadt a szerves fejlődés, korábban virágzó gazdasági-kulturális központok voltak kénytelenek – egyéb megpróbáltatásaik mellett – csonka vonzáskörzettel beérni, az újdonsült államok pedig többnyire fővárosuk és iparvárosaik fejlesztésére koncentráltak, ergo a szegélyző-

nában létrejött a határ menti perifériák súlyos tünetegyüttese. Ez a sajnálatosan általános és marandó helyzet csak ott módosult, ahol határátkelőhelyek üzemeltek, koncentrált fejlődési energiához juttatva az adott térséget.

A határ menti területek elmaradottsága és viszályterhes helyzete a nyugat-európai államokban sem volt ismeretlen problematika a huszadik században, de az effajta egyenlőtlenségek kezelése egészen a hetvenes évek végéig nem jelent meg prioritásként az Európai Közösség területi politikájában.³³ Az EU megalapítását deklaráló, s annak fejlesztési forrásait koherens rendszerbe foglaló 1993-as Maastrichti Szerződés óta élvez megkülönböztetett szerepet a regionális különbségek felszámolását célzó politikán belül a határ régiók speciális helyzetének kezelése (Marosvári A. 2005).

Az eurorégiók létrehozását eredetileg az Európa Tanács szorgalmazta, majd az Európai Közösség az 1990-es években karolta fel a kezdeményezést. Ez időben játszódtak le a kelet- és közép-európai volt szocialista országokban azok a politikai változások, melyek a korábbinál kedvezőbb helyzetet teremtettek a határokon átnyúló együttműködések számára. Az eurorégiók létrehozásának gondolata összecsengett az európai közösségi politika azon törekvéseivel, hogy a gyakran nemzetiségileg kevert lakosságú, de történelmi és kulturális szempontból, vagy éppen gazdasági téren hasonló vonásokkal rendelkező tájegységek erőforrásaik jobb felhasználása érdekében az együttműködés felé mozduljanak el (Mészáros R. 1996). Az erre irányuló, államokként egységes elszántságnak aligha nevezhető akaratot jótékonyan befolyásolta az a tény, hogy a térség valamennyi állama az Unió részévé kívánt válni, így természetes módon követnie kellett annak meghatározó normarendszerét (Tóth J. 1996). A politikusok, civil szervezetek nagyon sok helyütt fölismerték, hogy az eurorégiós programok, illetve az ebből adódó finanszírozási lehetőségek fontos fejlesztési forrásokat eredményezhetnek, s egyben jó belépőül szolgálnak a majdani uniós csatlakozáshoz (Marosvári A. 2005). Az eurorégió egyben olyan új, stabilizáló struktúrát jelentett a poszttotalitarista térség országai számára, mely az erős centralizmussal szemben azt a szomszédot emelte partnerré, akivel hivatalosan igazi, lokális kapcsolatot évtizedeken át nem volt szabad kialakítani (Bodó B. 1999). A határok mentén elhelyezkedő periférikus térségek felzárkóztatásának szándéka természetesen szolgált a Közösségnek azt az érdekét is, hogy mérséklődjének a kontaktzónán kívül keletkező, nemzetközi viszonylatú konfliktusok, valamint csökkenjen a munkavállalási célú bevándorlás. A regionalizmus folyamata Nyugat-Európában ekkorra már kialakította önnön kooperációs kere-

teit, a határokon átnyúló szerveződések zavartalanul működtek, s jótékony szerepet játszottak az egymással érintkező térségek társadalmi-gazdasági potenciáljainak aktivizálásában, ilyenformán az ott élők életkörülményeinek javításában.

Magyarországnak valójában nincs is olyan földrajzi régiója, amely ne lógna ki a jelenlegi állam területéről. A központi fekvésű és nyitott gazdaságú állam így az együttműködési lehetőségek minden létező szintjén érdekelt, ideértve a határokkal átvágott, centrum-vonzáskörzet relációkon alapuló kistérségi együttműködést éppúgy, mint a nagyobb léptékű, nemzetközi regionális kooperációt, vagy a térség államainak akár a Kárpát-medencén is túlnyúló összehangolt fejlesztését. Nem véletlen, hogy az elmúlt bő évtizedben – különösen a Madridi Konvenció kihirdetése után (1997) – hat nagyobb (Duna-Dráva-Száva, Duna-Körös-Maros-Tisza, Ipoly, Kárpátok, Vág-Duna-Ipoly, West/Nyugat Pannónia) és egy tucat kisebb, euroregionális kezdeményezés szándéknyilatkozata látott napvilágot.

A Duna-Körös-Maros-Tisza Eurorégió (újabbán Együttműködés) 1997-ben, többé-kevésbé az egykori Délvidéken, a történelmi Pest-Pilis-Solt-Kiskun, Bács-Bodrog, Jász-Nagykunszolgatörök, Csongrád, Csanád, Torontál, Békés, Arad, Temes, Krassó-Szörény és Hunyad megyék területén jött létre. A Délvidék elnevezés összefoglaló nagytájként a török háborúk korától használható, magának a régióknak kulturális egységként való megjelölése pedig a 19. sz. végén jelent meg a magyar történetírásban (Károlyi A. 2006). A trianoni határ a Nagyalföld déli részét három részre osztotta, ami a társadalmi és gazdasági kapcsolatok megszakadásához, vagy minimalizálódásához vezetett. A rendszerváltozás után a térségben megélénkült az érdeklődés a kapcsolatok újjáépítésére, bővítésére, minek következtében a kilencvenes évek közepén regionális együttműködési megállapodások kerültek aláírásra a három érintett ország képviselőinek részvételével. A DKMT Eurorégió kezdetben négy magyarországi (Bács-Kiskun, Békés, Csongrád, Jász-Nagykunszolgatörök) és négy romániai (Arad, Temes, Krassó-Szörény, Hunyad) megyét, valamint a Vajdaságot tömörítette.⁴ A megalakuláskor 77,5 ezer km²-es területén 5,8 millió fő lakott.

A kooperáció több sikon (víz- és környezetvédelem, gazdasági, oktatási, kulturális együttműködések, önkormányzati és civil kapcsolatok) szinte azonnal megindult. Csakhogy a reménytelen kezdet után a legjobb szándék ellenére sem történt látványos előrelépés az integráció útján, mi több 2003-ban Jász-Nagykunszolgatörök, 2007-ben pedig Békés megye lépett ki az együttműködésből.

Sajnos a kapcsolatok bővülését és működését már a beinduláskor sok nehézség hátráltatta: a másféle jogrendszer, a pénzügyi források elégtelensége,

a központi kormányzatok passzivitása, szűklátókörűsége, a döntési kompetenciák kérdése, az eltérő kultúra, nyelvtudás és mentalitás. Ráadásul a globalizáció felgyorsult, legújabb szakasza éppen akkor zúdult rá a térségre mikor az formálni kezdte volna regionalizmusát, a globalizációs folyamat térkategoriai pedig mit sem törődnek a regionális térkategoriókkal (Mészáros R. 2007). **Csatári Bálint** (2005) szerint a „térlátás” hiányából is adódhat, hogy az alföldi megyék és városok sorra lépnek ki azokból a határokon átnyúló nemzetközi szerveződésekben, melyek a bővülő Európai Unióban egyre jelentősebb szerepet kapnak majd. Pedig a régiók csak úgy lehetnek sikeresek a globális versenyben, ha lokális adottságaiknak, erőforrásaiknak pontos térbeli ismeretével rendelkeznek, azaz „a fejükben van a régió térképe”.

Talán ennél is aggasztóbb tünet a társadalmi töke (bizalom, segítségadás, kölcsönösség, közösségekben való részvétel) általánosan alacsony szintje a térségben és az, hogy időközben újra felszínre törtek a szomszédos államok egymással szembeni gyanakvásai, félelmei is. De még a papíron együttműködő megyék is sokszor inkább versenytársnak, semmint partnernek tekintik a másikat, s féltékenyen fürkészik egymás gyarapódását. Romániában egyes politikai erők olyannyira bizalmatlanul szemlélik a regionalizációs törekvéseket, hogy már a régió szótól is – rögtön valamiféle elszakadási szándékra, vagy önrendelkezésre asszociálva – hideglelést kapnak. Pedig akár a külső, akár a belső adminisztratív határokról van szó, a határokon való átvonások lényegében kölcsönösek és kiegyenlítik egymást! A centrumvonzáskörzet kapcsolatok határookra való tekintet nélküli dinamizálása számos kistérségi probléma (ellátatlanság, munkanélküliség, közlekedési gondok) megoldásában jelentené a könnyebb és mindenki számára kifizetődőbb utat. Természetes, hogy az integrálódási folyamat a nemzeti kisebbségeket is helyzetbe hozza, hiszen nyelv- és terep ismeretük olyan érték, amely kezdetben a kapcsolatok informális főáramába emeli a kisebbségek képviselőit (Bodó B. 1999). Az összefogásból a partner országok konkrét anyagi előnyöket is kovácsolhatnak. Magyarország és Románia például a 2007 és 2013 között több mint 220 millió eurót hívhat le közösen a határ menti területek gazdasági együttműködésének támogatására.

Végezetül csupán annyit – mivel egyelőre jobb megoldás nem látható a horizonton –, hogy átmenetileg mégis érdemes megbékélnünk ezekkel a „fából” barkácsolt „vaskarika” eurorégiókkal. A DKMT Együttműködés – noha a két megye kiválásával jelentős vérvesztés érte – valamenynyire összeforraszthatja a széttöredezett térszerkezetet és kifejezetten nagy légtérrel biztosíthat a Délvidék önfejlődéséhez, intra- és interregionális kapcsolatainak megelevenedéséhez. A térség geostratégiai pozíciója kitűnő. Bízunk kell abban, hogy idővel, a magyar-román határszakasz után, Szerbia határainak „felpuhulása” is bekövetkezik, s helyreáll a táj Balkán felé nyitott, természetes, regionális térszerkezete. Ez egyben a hagyományos mezőgazdasági, ipari és tranzitforgalmi adottságok kiaknázása mellett a régió történelmi, kultúra- és értékközvetítő szerepét is visszaállíthatja, tág teret biztosítva tehetséget, tudást, innovációs készséget igénylő, magas hozzáadott értéket tartalmazó szolgáltatásoknak, termékeknek. Ebben óriási szerep hárul majd a magas színvonalú képzést és kutatási-fejlesztési lehetőségeket biztosító egyetemi városokra, tudásbázisokra (Arad, Szeged, Temesvár, Újvidék). A történelmi idő kedvező, hiszen a regionális célok megvalósítását számos uniós forrás (PHARE CBC, ISPA, SAPARD) támogatja. De a térszerkezet jövője egyelőre azon is múlik, hogy a pénzeszközök felhasználásában milyen decentralizációs stratégiát, területfejlesztési elveket követnek az érintett államok, vagyis a központi hatalmi törekvések mennyire írják felül a helyi, illetve térségi érdekeket.

A régió kialakulásához azonban sem a források kiapadhatatlansága, sem a határok liberalizálása, sem pedig az intézményrendszer kiépítése önmagában nem volna elég. Az emberi tényezők, az azonosságtudat, a jó szándék, a bizalom és a kölcsönös előnyökre való törekvés is szükségeltetnek ehhez. A sok-sok összetevő szerencsés együttállása esetén végül a térfolyamatok rajzolhatják meg – központjával együtt – az igazi régió képét. Erre már tényleges területpolitikát lehetne építeni. A dilemma csupán az, ahogyan azt Tóth professzor megfogalmazza: feloldható lesz-e a jövőben az önmagát a régiók Európájának minősítő Európai Unió, de az államok Európájaként megvalósuló Európa között feszülő óriási ellentmondás?

¹ Magyarországon nem valósult meg a gazdasági körzetesítés, csak a törvényben jelent meg hat tervezési-gazdasági körzet a hetvenes években.

² Az Európai Unió Statisztikai Hivatala - az áttekinthetőség és a regionális statisztikák összeállítása céljából egy háromszintű hierarchikus osztályozást alakított ki: minden tagállam területét el-

sőszintű (NUTS1), másodszintű (NUTS2) és harmadszintű (NUTS3) „régióra” osztották fel. A magyar és a román állam egy-egy NUTS1 „régió” felel meg”, míg az előbbiben hét, az utóbbiban nyolc NUTS2 tervezési-fejlesztési „régió” alakították ki a már meglévő megyékből (NUTS3).

³ Az EU megalapítását deklaráló, s an-

nak fejlesztési forrásait koherens rendszerbe foglaló 1993-as Maastrichti Szerződés óta élvez megkülönböztetett szerepet a regionális különbségek felszámolását célzó politikán belül a határ-regiók speciális helyzetének kezelése (Marosvári A. 2005).

⁴ A megalakuláskor 77,5 ezer km²-es területén 5,8 millió fő lakott.

PETRUSÁN GYÖRGY

Felsőoktatás románul

A magyarországi románok felsőoktatásának fontos fejezetét képezi a szegedi *Juhász Gyula Tanárképző Főiskola* román nyelv és irodalom tanszéke, amely jelentős szerepet játszott a román pedagógusképzésben és a kulturális élet más területei számára szükséges szakemberek és alkotó értelmiség képzésében. A pesti román tanszék után a szegedi a legjelentősebb magyarországi román felsőoktatási intézmény, alkotóműhely.

A Román Nyelv és Irodalom Tanszéket 1949-ben alapították a budapesti Apáczai Csere János Pedagógiai Főiskolán az 1946-ban létesített hazai román általános iskolák felső tagozatos tanári igények kielégítésére. Első vezetője: Pálffy Endre, maroshévízi születésű tanár, aki 1940-1944 között a naszódi magyar gimnázium igazgatója volt. Azt követően Budapestre került, a Vallás és Közoktatási Minisztériumban eltöltött néhány év után lett az Apáczai Csere János keretében működő Román Nyelv és Irodalom Tanszék vezetője 1955-ig, a tanszék szegedi kihelyezéséig. Az első években román nyelvet és irodalmat, valamint módszer-tan oktattak a kis létszámú hazai román származású hallgatóknak, akik – román gimnázium hiányában – egyéves kurzus elvégzése után szerzett ún. „szakérettségi” után kezdték meg főiskolai tanulmányaikat. 1954-ig a főiskolai tanulmányok két tanévig tartottak. Az első végzős évfolyam 1952-ben került ki és egy évi gyakorló tanítás után szerzik meg tanári képesítésüket. 1954-es év jelentős fordulatot hozott a képzés történetében. Ennek többek között az a magyarázata, hogy a hallgatók immár az 1949-ben Gyulán létesített román tannyelvű gimnáziumban végzett tanulmányokkal kezdik meg főiskolai éveiket, nő az oktatók száma, ami nagyobb szakosodásra teremt lehetőséget, három évre emelkedik a képzés ideje.

A tanszéket 1955-ben Szegedre helyezik. Pálffy Endre, a tanszék vezetője az ELTE-BTK Román Nyelv és Irodalom Tanszékre kerül. Ezzel mindenképpen új helyzet állt elő, amely átmene-tileg visszaveti a Pesten ígéretesen megkezdett ok-

tató-nevelő tevékenységet. A tanszék élére Mucsi Ferencné (Sasi Erzsébet) kerül, adjunktusi beosztásban, munkatársai pedig Váncsa Vilmos (tanársegéd) és Csanádi Károly, aki elsősorban szaknyelvet tanított. A tanszék oktatója lett másodál-lásban Mészáros György (1960-1966), aki tantárgy-pedagógiát, földrajzot és történelmet tanított.

1961-ben lett a tanszék vezetője Váncsa Vilmos, adjunktusi beosztásban (1980-ig), majd 1969-től docensként vezette a tanszéket. Egyik feladata volt az 1964-ben bevezetett oktatási program irányítása. Az új program egyik figyelemreméltó vonása, hogy a grammatika- és irodalom-centrikus oktatás kibővítésével nagyobb figyelmet szentel a román történelmi és kultúrtörténeti, valamint a hazai románság történetének és kultúrájának oktatására. Ez a tanterv a korábbi gyakorlattal szemben jóval nagyobb figyelmet szentel a gyakorlati nyelvi kurzusokra azzal, hogy bevezeti az ún. nyelvművelés című tantárgyat, amelynek a román nyelvészetben addig nemigen volt hagyománya. Ugyancsak 1961-ben került a tanszékre Kozma Mihály, akinek a kezdeményezésére vezették be a magyarországi román általános iskolák-ban a *beszédgyakorlatok* című tantárgyat az élő román nyelv hatékonyabb elsajátítása céljából. Nevéhez fűződik számos román nyelv- és nyelvtan-

A szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskola

könyv írása is. 1963-ban került a tanszékre Petrusán György, aki elsősorban a román irodalomtörténet, a román kultúra oktatását helyezte előtérbe.

Lényegében ez az a korszak, amelyben a tanszék oktatói, a tudományos kutatómunka mellett, nagyobb figyelmet szentelnek az oktatási feltételek javításának. Mindenekelőtt arra törekednek, hogy a tanszék oktatási profiljának bővítésével párhuzamosan korszerű szemléletet tükröző jegyzeteket és segédtankönyveket bocsássanak a hallgatók rendelkezésére. 1963 és 1980 között jelentek meg, először a hazai román felsőoktatás történetében a román nyelv történetét, a román irodalmat, történelmet és földrajzot, valamint metodikai jegyzetek, segédtankönyvek, amelyeket működő pedagógusok is használtak. Erre a korszakra esik a tanszéknek az a törekvése, hogy szakmai és tudományos kapcsolatokat alakítson ki a romániai egyetemek oktatóival, kutatóival. A kapcsolatteremtés szándéka megnyilvánult a vajdasági románok irányába is, amelynek eredményei, egy-két publikáció és periodika cseréjén kívül, később mutatkoztak meg.

Lényegében az 1980-as évek elejére érte el a tanszék azt az oktatási és kutatási, valamint tárgyi feltételrendszert, amely a tanszékét ismertté és elismertté tették mind a hazai, mind a romániai szakmai körökben. A tanszék a figyelem középpontjába mégiscsak a romániai rendszerváltozás után került. Az 1983-ban a tanszékre került Hoczopán Anna, aki a bukaresti egyetemen végezte tanulmányait és a magyarországi folklorisztika kutatására vállalkozott, e tárgykörből 1997-ben tudományos fokozatot szerez. Az oktatás színvonala jelentős mértékben emelkedett az által is, hogy Gavril Scridon kolozsvári egyetemi tanár, majd 1991 és 1996 között ugyancsak két kolozsvári egyetemi oktató, Máté Gábor és Voia Vasile 4, illetve 3 éven át vendégtanári feladatokat látott el, és igen intenzív tudományos tevékenységet folytatott. 1991-

A Szegedi Tudományegyetemen működő
Román Nyelv és Irodalom Tanszék oktatói:
Adam Ema Ileana, Petrusán György és Hoczopán Anna

ben került a Román Tanszékre Molnárné Ruzsa Éva, aki nyelvművelési és módszertani előadásokat és szemináriumokat tartott 1999-ig. Ebben az évben lett a tanszék oktatója Bucin Mihaela, aki elsősorban a hazai román népköltészet kutatásában szerzett érdemeket. A tanszékét 1983 óta Petrusán György vezeti.

Óvónőképzés Szarvason, tanítóképzés Debrecenben folyt az 1976/1977 tanévtől. Az utóbbit 1993-ban átköltöztették Békéscsabára, a mai Körös Főiskolára. Mind az óvónő-, mind a tanítóképzés mostoha körülmények között működik. A békéscsabai román tanítóképzés 1 főfoglalkozású és 1 óraadó oktató, a szarvasi óvónőképzés 1 oktató közreműködésével folyik. A nem megfelelő oktatói ellátottság nem teszi lehetővé sem a specializálódást, sem a nevelők rendszeres továbbképzésében való részvételt.

A fenti szöveg dr. Petrusán György,
Martyin Emília, Kozma Mihály
A magyarországi románok c. könyvének
egy részlete

Dr. Petrusán György életútja, a magyarországi román kulturális értékek megőrzése és fejlesztése érdekében kifejtett több évtizedes pedagógusi munkája, közéleti tevékenysége elismeréseként 2006-ban a Kisebbségért Díjban részesült. Petrusán György az ismert békési román faluból, Méhkerékről származik. Egyetemi diplomáját Budapesten szerezte, majd több mint négy évtizeden át a Szegedi Tanárképző Főiskolán irányította a magyarországi román pedagógusok képzését. 1980 és 2002 között a Román Tanszék vezetője volt. Szakterülete a román irodalom és kultúra története. Számos főiskolai jegyzetet és középiskolai tankönyvet írt e témakörben. Kandidátusi fokozatot szerzett, publikációi Romániában is keresett kultúrtörténeti forrásmunkák. A Szegedi Egyetemen jelenleg is tanít. Szakmai felkészültsége példaértékű a fiatal generációk számára. Petrusán György meghatározó személyisége a hazai román közéletnek. Harminc évig volt a Magyarországi Románok Szövetsége vezető testületeinek tagja, majd 1983 és 1995 között a kulturális szervezet elnöke. Szegeden, 2006-ban harmadik alkalommal választották meg a román kisebbségi önkormányzat elnökévé. A nemzetiségi kérdés egyik legjobb elméleti ismerője, aki számos publicisztikai munkájában világított rá a magyarországi románság körében zajló társadalmi és szocializációs folyamatokra, alternatív javaslatokat vázolva az asszimilációs jelenségek visszaszorítására.

BODÓ BARNA

A DKMT-történet

Volt egyszer egy régió. Bánságnak keresztelték el, bár a vidéknek különböző nyelveken és kultúrákban van/volt még néhány neve. Magyarul a Temesköz, majd jóval később a Dél-Magyarország nevek utaltak a Bánságra, még ha nem is teljes egészében és nem minden időszakban.

Bánság hívó szó. Mindmáig megmozdít valamit az itt élők lelkében, van egy olyan tartalma, amit nem vagy nem eléggé sikerült feldolgoznunk, napjaink identitás-építő gyakorlatának részévé tennünk. Ugyanis van valami hihetetlen abban, hogy létezhetett Közép-Kelet-Európában, a nemzeti önépítések párhuzamos és olykor egymásnak feszülő folyamatai között egy olyan térség, amely jórészt kívül maradt az etnikai entételezések közösségeket egymással szembefordító gyakorlatából. Van itt valami, ami másként működik, mint az európaiságát vágyak és kényszerek szorításában megélő nagyrégióban.

A bánságiakat mintha kevésbé érdekelné az a bizonyos „Európa”, sokkal inkább viszont az, amit köztudottan társítanak e tájhoz: a sikeres modernizáció. A térség valamikor a XIX. század végén és a XX. század elején olyan ütemben fejlődött, mint a sokat emlegetett „Ajrópa” bármelyik példaként idézett régiója. Ez a térség és lakói tudtak vigyázni magukra, és önnön javukra fordították azt, amit a történelem folyamatai sajátosként kialakítottak itt. Ennek egyik lényeges dimenziója éppen a soknyelvűség és sokkultúráság.

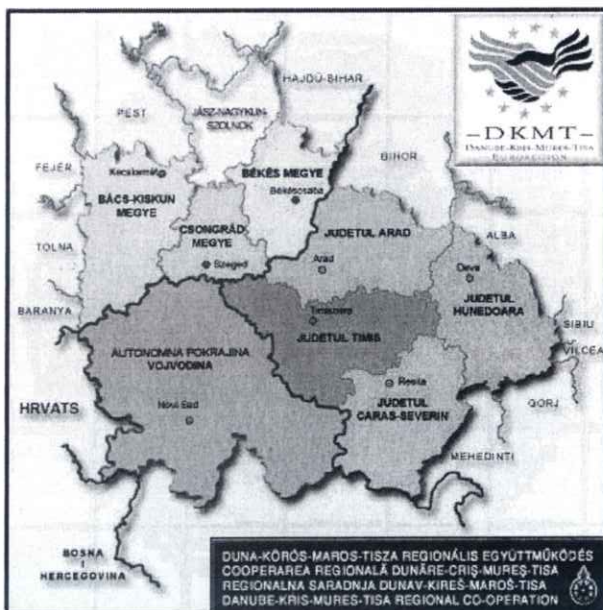
Ha tehát valaki a térségben az európai gyakorlatot idéző regionális együttműködés javaslatával áll elő, akkor elképzelése itt igencsak kedvező fogadtatásra találhat. És így történt ez Lehmann István, a Csongrád Megyei Közgyűlés akkori elnökének javaslatával is, aki 2002-ben, amikor Temes és Csongrád megyék testvérkapcsolatát hivatalosító dokumentum véglegesítésére Temesvárra érkezve kijelentette: a két megye partnerkapcsolata a kezdet, amit regionális együttműködés kialakításával kell folytatni.

A helyi politika azonnal rámozdult a javaslatra, nem csupán tárgyalások kezdődtek el, és elképzelések fogalmazódtak meg, de konkrét rendezvények is segítettek a folyamatot. Ennek ellenére volt gond: Bukarest például rendre elvetette a régiós elképzeléseket, nemhogy a határon átnyúló együttműködéseket, de az országon belülieket is. Amikor Közép-Kelet-Európa első határon átnyúló struktúrája, a Kárpátok Eurorégió alapítói közé Szatmár és Máramaros megyék bejelentkeztek, a kormány részéről kemény figyelmeztetésben részesültek: vagy visszavonja jelentkezését a két megyei tanácselnök, vagy leváltják őket. A régiók kérdése természetesen fejlesztési kérdés, ennek jegyében hozta létre német - Észak-Rajna Vesztfália tartomány anyagi támogatásával - a hajdani Bánság három romániai megyéje a közös fejlesztési ügynökséget. A kormány törvénytelennek nyilvánította a kezdeményezést. Az alapítók egykönnyen nem adták fel, a közös fejlesztési ügynök-

ség ügye a közigazgatási bíróság elé került, ahol - lehetett volna-e másként - a központi akarat győzött.

Tehát a DKMT-történet. Amely immár tíz esztendő - mármint az együttműködés. Az 1997-es szegedi alapító-dokumentum ünnepélyes aláírása több dilemmára jelentett választ. Az egyik a jugoszlávai/szerbiai folyamatok, az egymást követő válságok és enyhülések hullámműködésében meg kellett találni a határon átnyúló összehajlásra megfelelő időpontot. A román belpolitika vonatkozásában pedig a régiók kérdésére kellett választ találni. Az ország főemberei a '95-96-os években ébredtek rá arra, hogy Románia útja csak az európai integráció lehet, és sajátosan ugyan, de elindult a régió mint keret beépítése a különböző politikai/közigazgatási programokba. Miután Románia 1997-ben hivatalosan is elfogadta a határon átnyúló együttműködések közös európai dokumentumát - a Területi Önkormányzatok és Közigazgatási Szervek Határmenti Együttműködéséről szóló, 1980. május 21-én Madridban aláírt egyezményt -, végre szabad utat kapott az, ami természetes és történetileg eleve adott volt.

A történetnek sok állomása van, vannak hullámmozgások és dilemmák mindmáig. De elkészült több regionális stratégia - a 2005-ben elfogadott euregionális fejlesztési stratégia kiadásában a Szórvány Alapítvány szerepe meghatározó volt -, létrejött a DKMT fejlesztési ügynökségként is felfogható ügyvezető irodája Szegeden. A regionális pályázatok itt készülnek, és ezek futtatása is jórészt Szegedhez kötődik. S miközben az integrálódó Európa nagyban, ez az együttműködés is sok vonatkozásban a kísérletek útját járja. A lényeg, amit senki nem vitat: itt az együttműködés határon átnyúló formája adottság és szükség.

MÉSZÁROS ILDIKÓ

Régiós barangolások

A DKMT Eurorégió egyik legfontosabb célja, hogy olyan adottságait, mint az etnikai és kulturális sokszínűség, a táj változatossága vagy a gyógyvizekben való gazdagsága feltárja és megismertesse a nagyvilággal-mondta egy régebbi beszélgetésünkön Csókási Eszter a DKMT kht. ügyvezető igazgatója, aki már akkor két pályázatot is „szívem csücske”-tervnek nevezett. Azóta mindkettő, mind az eurorégiós hírügynökség, az ERIC, mind a tematikus turisztikai útvonalakat kidolgozó pályázat elkészült, működik. Ez utóbbi külföldi mintákat követve egy-egy téma köré fűzi fel a látnivalókat, s invitálja barangolásra a kíváncsiakat. Az Interreg III A vagyis a határmenti területek fejlesztését szolgáló program keretében megvalósuló pályázat az érdeklődő utazókat három és nyolc napos tematikus kirándulásokra csábítja.

Akiket az ipari, mezőgazdasági és vízügyi emlékek vonzanak, ám a gasztronómia örömeit sem vetik meg, a Barangolás a monarchia éléstárában elnevezésű túrát választják. A rövidebb útvonal első napján Szeged, Makó, Mezőhegyes látnivalóival ismerkedhetnek, másnap Arad és Temesvár mellett két igen ismert pincészet, az ópálosi és a temesrékasi borai várják borkóstolóra a kirándulókat, hogy harmadnapon a vajdasági Nagykikinda, Zenta és Kelebia látványosságaira is jusson idő. A nyolcnapos útvonal már alaposabb tájékozódást ígér: Csongrád, Szarvas és Békéscsaba is bekerül a megtekinthető városok jegyzékébe, Hunyad és Kraszó-Szőrény megyére is szánnak egy-egy napot, így a resicabányai vaskohászat, a másfél évszázados vasútvonal, a lenyűgöző szépségű völgyhidak mind bekerülnek a látnivalók közé. Jut idő Szabadka és Újvidék megismerésére is, Kiskőrös, Kalocsa és Kecskemét lesz az útvonal végső állomása. Mindenütt megtekinthetik a XIX. század ipari fejlesztéseinek emlékeit: víztornyokat, malmokat, nyomdákat, a vízrendezések nyomán

létrejött gátakat, zsilipeket, duzzasztókat, csatornákat, mindezt izgalmas múzeumok és kitűnő vendéglők várják a turistákat.

Akik inkább a művészeteknek hódolnak, azok a Boldog békeidők elnevezésű szecessziós túrákkal kezdik régiós kalandozásaikat. A háromnapos túra Kecskemét, Kiskunfélegyháza és Szeged építészeti remekeinek megtekintésével indul, vajdasági nappal folytatódik, Szabadka, Palics, Zenta, Nagybecskerek után a harmadik napon érkeznek meg Temesvárra és Aradra. A szecesszió építészetének teljes történetét megismerhetik az útvonalra vállalkozók, hiszen a magyarországi irányzat megteremtője, Lechner Ödön köréhez tartozó művészek, Komor Béla, Jakab Dezső vagy Baumgarten Sándor alkotásait ugyanúgy láthatják, mint azokat, akik bár nem tartoztak e szűk körhöz, mégis igen nagy hatást

gyakorolt építészetükre Lechner, mint a kecskeméti Cifra palotát építő Márkus Gézára.

125 évvel ezelőtt Temesváron született az organikus építészet nagy képviselője, a lechneri hagyományokat továbbfejlesztő Kós Károly. A Bánság fővárosában megtekinthetik a magyar szecesszió negyedik csoportját képviselő, a külföldi minták alapján sajátos építészeti teremtők csoportjába tartozó Székely László, Temesvár egykori főépítészenek épületeit, olyan nevezetességeket mint az egykori piarista főgimnázium épületgyűjtése vagy a régi vágóhíd kapuja.

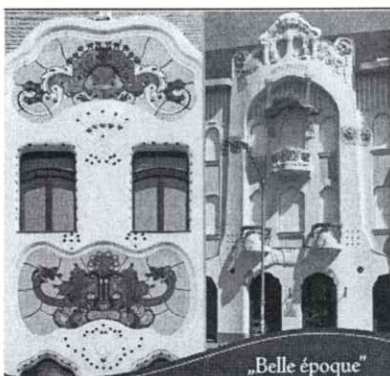
A Folklor határok nélkül prospektusában olvashatjuk a következőket:

"Mitől szép és változatos ez a táj? Attól, hogy itt élünk, hordozzuk emlékeinket szívünkben és lelkünkben. Együtt élünk olyan emberekkel, akik más országok-

ból, más vidékekről jöttek. Még mindig élnek hagyományaink, vannak idős és fiatal emberek, akik megmutatják - ebben a gépi világban - miként lehetett kézzel csodákat művelni. Milyen volt, amikor együtt voltak az emberek, énekeltek, táncoltak és a lelkük szebb és nyugodtabb volt. Amikor útra kelünk, hogy megismerjük ezt a régi és szép világot, fel-
táru előttünk a csoda.(...) A Dél-alföldi Régió majdnem minden településén találunk tájházat, tanyamúzeumot, vagy a települések helytörténetét, néprajzát, folklórját bemutató kiállítóházat, helytörténeti gyűjteményt. A kiállítóhelyek környezete (a kert, az udvar) önmagában is jellemző a környékre, belső terei pedig kifejezetten az adott település szokásos életvitelét tükrözik vissza - használati eszközökkel, dísz tárgyakkal, szerszámokkal, a településtörténet dokumentumaival. (...) A tanyák, falusi települések és az ott élő emberek teszik Vajdaságot sajátossá, alapozzák meg kulturális identitásukat. Valamikor a falusi vidék volt Vajdaság gazdasági életének letéteményese, ma pedig turisztikai kínálatának hordozói. Egyre nő a hagyományos életmódot, a jellegzetes építőművészetet, a sajátos gasztronómiát és az egyedülálló népművészetet bemutatók száma. Újjáéledtek a hagyományos régi tanyák, tájházak és régi mesterségeket szemléltető iparműhelyek, egymást követik a multietnikumú Vajdaság folklórhagyományait bemutató rendezvények.

Egyre több család nyújt a vendégeknek eredeti falusi környezetben szállást és étkezési szolgáltatásokat, kínál többnapos programot. A romániai Nyugat régió csodálatos természeti környezete, a máig élő falusi életmód, a tiszta levegő mind-mind útra csábító vonzerő. Tájházak, falumúzeum, festőművészek, kézművesek várják a vendégeket nyitott szívvel és szeretettel. Bepillantást nyerhetnek a falusi élet rejtjelmeibe, megtapasztalhatják a számos nemzetiség együttélésének és egymásrahatásának tárgyiasult formáit."

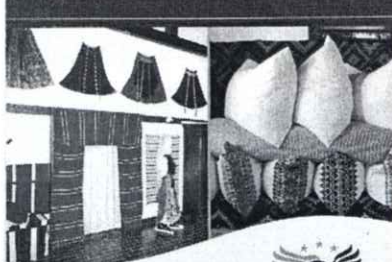

"Belle époque"

Itinerarii Art Nouveau
in Euroregiunea Dunăre-Criș-Mureș-Tisa

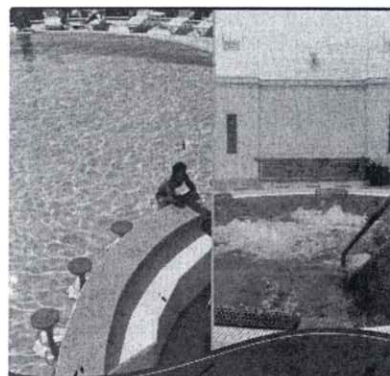

"Folklór határok nélkül"

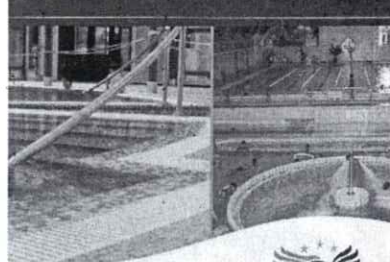

A háromnapos útvonal Tiszakécske és Ópusztaszer megtekintésével kezdődik, vajdasági tájakon, Kishegyesen, Topolyán, Palicsan folytatódik, Zombolya és Temesvár falumúzeumainak megtekintésével zárul.

A negyedik útvonal a Határtalan felfrissülés a hévizek gyógyhatását, kellemes pihenést, energiákat felszabadító feltöltődést ígér. Tiszakécske, Mórahalom, Makó, Kiskunmajsa kitűnő medencéi, remek szállodái várják az utazókat. Élmenyfürdő, Aquapark, éjszakai fürdőzés, óriás csúszda várja a szórakozni vágyókat, szakértő kezelések, jacuzzis medence gyógymasszázs a gyógyulásra várókat. A határ másik oldalán Buziásfürdő, Herkules-

"Határtalan felfrissülés"

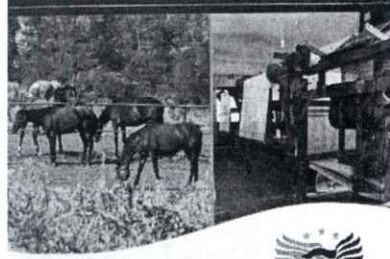
fürdő, Menyháza és Algyógy szerepel a felfrissülést ígérő fürdőhelyek közt, míg a vajdaságiak közül Palics és Versec a legnevezetesebb.

Aki kedveli az utazást, hiszi, hogy nemcsak távoli tájakon akad látnivaló, tudja, hogy csak akkor érezhetjük otthon magunkat szülőföldünkön, ha törekszünk értékeink megismerésére, azoknak ajánljuk a tematikus útvonalakat.

"Hoinărin
prin cămara Monarhiei"

Itinerariul de vizitare a monumentelor istorice
industriale, agricole, hidrologice in Euroregiunea
Dunăre - Criș - Mureș - Tisa

BODÓ MÁRIA

“A szegedi híd alatt...” Nemzetközi tiszai halfesztivál

Tizenegyedik éve, hogy szeptember első hétvégéjén a halászlé fenséges illata tölti be a szegedi Tisza-partot. Amatőr- és mesterszakácsok, családi- és vállalati csapatok, a politika, a közélet és sport prominens személyei vállalkoznak arra, hogy bográcsban halászlévet főzzenek „A SZEGEDI HÍD ALATT...”, és ezzel kiérdemelik a *Frank Sándor* Venesz-díjas mesterszakács által alapított HALFŐZŐ ÉRDEMREND-et.

Szegeden, a híd tövében, az egykori halpiac közelében 1997-ben rendezték az első halfesztivált. A szervezők elsősorban a Szeged-környéki gasztro-nómiai hagyományok megőrzését gyámolítják, így a rendes évi nyílt halfőző versenyüket is két kategóriában rendezik. Az egyikben a pontyból készült tiszai halászlék versenyeznek, a másikban pedig minden más szabad tűzön készített halétel. Zsűri nincs, a közönség kóstolgat, s pontozza a versenyműveket. Ha ily' módon nem sikerülne eltelniük, akkor számíthatnak a környékbeli halászcárdákra, ezek a fesztivál idején óriásbográcsban főzik-árulják az “igazi szegedi halászlét”. S persze ezen felül - ahogy egykor a halpiacon is - “a szegedi híd alatt, lányok sütik a halat” a kisebb bográcsokban a vendégeknek.

A halászlé fenséges illata már a határokon túlról is a szegedi Tisza-partra csábítja az érdeklődőket. Rotyogott már a bográcsokban szabadkai, palicsi, erdélyi korhely halászlé, sőt a repertoárt amerikai herkenyű és kínai halászlé is gazdagította. Minden év szeptember első hétvégéjén a rakparton a kitelepült halászcárdák, míg a másik oldalon, a fesztiváli halfőzők sorakoznak fel. A fesztivál egyeseknek családi ünnep, a cégeknek pedig lehetőség, hogy megvendégeljék a dolgozóikat, üzletpartnereiket, sőt a bográcsok felett köttenek barátságok vagy akár új üzletek is. Megfordulnak itt a város prominens személyei, politikusok, cége-

zetők, művészek, sportolók vagy éppen a közélet szereplői.

Néhányan mindent bevetnek a siker érdekében. Az energiatakarékosság jegyében volt már, aki napenergiával fűtött alá a bográcsnak. Kondé Lajos a Dóm plébánosa, kedvenc ételének pikáns ízét úgy adja meg, hogy egy kis misebort csempész bele. Tálalás előtt természetesen minden alkalommal megáldja az ételt. Vannak, akik különleges nevű specialitással próbálják a zsűrit levenni a lábáról. 2006-ban például a “hattyasi tíz ujjas” elragadtatta a bírakat. Ugyanis aki megkóstolta a vegyes halászlévet, az megnyalta mind a tíz ujját.

A különlegesen ízletes szegedi halászlé hagyományainak megőrzése, a hal – mint egész-

séges táplálék – népszerűsítése érdekében alapított érdemrend elnyeréséhez a résztvevőknek hét éven át kell halat sütni-főzni. Első évben minden halfőző vasbogrács érdemrendet kap, majd a réz-, bronz-, ezüst-, arany-, gyémántbogrács fokozatokon keresztül jut el az ÖRÖKÖS HALFŐZŐ címig. A bankártya méretű érdemrenden egy gyémánszemű ezüst hal, arany bogrács és rubin kövekkel kirakott lángnyelvek találhatók, mely méltó, ékszer értékű elismerése a hét éves kitartó részvételnek.

2006-ban négy nevezőnek került átadásra az örökös halfőző érdemrend, és 53 új nevező tűzte célul a megtisztelő cím elérését. Az újszegedi parton 142 csapat vállalta a szegedi halász-

Halfőző verseny - készül a halászlé

lé hagyományainak öregbítését, a szegedi oldalon a rakpartra kitelepült halászcárdák, vendéglátósok várták a halételekre éhes vendégek áradatát. A természet teljesen új arculatot adott a rendezvénynek, mivel a Tisza szokatlanul magas vízálása miatt a halfőzők korábban megszokott helye víz alatt volt. Mivel az új helyszín mindenki tetszését elnyerte, ezért a bográcsok az idén is az Újszegedi Partfürdőn kerülnek kijelölésre. A reményeink szerint ismét verőfényes napsütésben a ligetes, füves Tisza-part ideális környezet, ha valakinek kedve támadt „pancsolni” ezt szombaton belépő nélkül megteheti. Sétahajó és a két part között estig működő kishajók szállítják ide-oda a vendégeket a gyerekek és a kényelmesek nagy örömére. Több mint 200 mázsa ízletes ponty, sokaknál harcsa, süllő, pisztráng kerül a bográcsokba. A napfény és a vizek városában napenergiát használva is főznek majd halászlévet.

Már csütörtök este „A szegedi híd alatt, lányok sütik a halat...”. A felejthetetlen illatok és lenyűgöző látvány hatására kiéhezett több tízezer járókelő vendégül látásáról a rakpartra kitelepülő halászcárdák gondoskodnak, de nem maradhatnak el a cukorkák, a mézes kalács, a kürtös kalács sem. Tíz órakor a figyelem a magasba összpontosul majd, ahonnan **Torba Csilla** személyében egy „szögedi boszorkány” repülve hozza az óriás bogrács halászlébe való paprikafűzért.

A rendezvény szervezője a Roosevelt Téri Halászcárda a vízi bástyára felállított 7000 adagos óriás bográcsban szombaton és vasárnap naponta főz, így csupán itt közel 14000 adag halászlé készül a Szegedre látogató vendégeknek. Az Algyői Halászcárda sátrában „gyevi filézett halászlé” fő, másutt ínycsiklandozó süllő, harcsa, pisztráng, keszeg sült.

A családfők a sziesztát a Stefánia borozóban néhány pohár jó bor mellett tölthetik, miközben a Korányi fasor árnyékában kézműves kirakodó vásáron a gyerekek kaphatnak vásár fiát.

Az érdeklődők és különdíjak átadása után a Szerencsejá-

Az óriáshalászlé elkészítése műszakilag is komoly feladat

ték Rt. autó-nyeremény sorsolására kerül sor. A műsorokban neves együttesek lépnek fel, és pedig: DRINK PANTHERS, IRIGY HONALJMIRIGY, MOLNÁR DIXILAND BAND, ZSOMBOYS, Ivánovics Tünde, Fábri Géza, az Algyői Citerazenekar... A színpadi műsorokat vízi bemutató egészíti ki, majd a vasárnap estét a szegedi cigányzenekarok együttes műsora és tűzijáték zárja. A vállalkozó kedvűek a szegedi panorámát madártávlatból hőlégballonból és repülőgépből is megtekinthetik.

Ezt a fesztivált tekintik sokan Magyarország egyik legszínvonalasabb gasztronómiai fesztiváljának. A négy napos Nemzetközi Tiszai Halfesztiválra 2007-ben rekord számú halfőző vett részt és több mint 200000 látogató „kóstolt bele” a programba.

Ízelítő: Boszorkány-szigeti batyus halászlé

Hozzávalók (10 személyre) a léhez: 2 kg ponty (csontos), 2 kg harcsa (csontos), 80 dkg vöröshagyma, 2 db zöldpaprika (csípős), 1 db paradicsom, 8 dkg piros paprika, 5 dkg só, fehérbors, ételízesítő, *a batyuhoz:* 30 dkg liszt, 4 db tojás, 5 dkg só, 5 dkg fehérbors, 50 dkg vöröshagyma, 5 dkg vaj, 30 dkg halbelsőség.

A lé elkészítése: A pontyot és a harcsát kifilézzük (kicsontozzuk) és a halcsontot az apróra vágott hagymával, paradicsom-

mal, paprikával, sóval, kevés őrölt paprikával - mintegy 3 liter vízben - felrakjuk főni. Az alaplevet, kb. másfél óráig főzzük. A vegyes halfilétet 4-5 dkg-os nagykockákra vágjuk, sóval, fehérborssal, kevés Vegeta ételízesítővel, tört paprikával fűszerezzük, és a befőzésig hűtőben tároljuk. Az elkészült alaplevet alaposan átpasszírozuk (turmixoljuk), és visszarakjuk a tűzhelyre. A forrásban lévő halászlébe helyezzük a fűszerezett haldarabokat és a boszorkányszigeti batyukat. Meghintjük jóféle szegedi paprikával, és kb. 10-15 percre főzzük; ha szükséges utánízesítjük.

A batyu elkészítése: A finomra vágott hagymát vajon üvegre pirítjuk, hozzáadjuk a borsószem nagyságúra darabolt halbelsőséget és sóval ízesítve, fehérborssal fűszerezve, kevés liszttel meghintve, s kevés halalaplével felengedve töltelek sűrűségűre forraljuk. Kissé hűlni hagyjuk, majd egy egész tojással elkeverjük. A lisztből és a többi tojásból tésztát gyúrunk, majd vékonyra nyújtjuk, s 5-6 cm-es kockákra szabjuk. A tésztakockák közepére rakunk egy-egy evőkanálnyi tölteleket, a négy sarkát felhúzza (evővilla segítségével) a tésztaszéleket összenyomjuk, batyu formát alakítunk ki. Tálaláskor előmelegített levestálba adagoljuk a halászlévet, óvatosan, hogy össze ne törjük a halhúst. (Ocskó Miklós receptje a Roosevelt téri halászcárda specialitása.)

TANDI LAJOS

Értékek tárháza

A Szeged folyóirat évtizedei

Nagy kaland manapság folyóiratot indítani, még nagyobb működtetni. Van abban valami különös ellentmondás, hogy az elektronikus kommunikáció hatalmas térnyerése mellett a nyomtatott sajtó is virágkorát éli. A számítógépek, világháló, SMS-sek korszakában is él Gutenberg mester zseniális találmánya, s a szellem ereje nem hagyta cserben a betűt. Soha annyi újság, folyóirat, kiadvány, könyv nem látott napvilágot, mint napjainkban. És soha annyi nem ítéltetett kudarcra, megszűnésre. De jelentkezik a következő, az újabb és újabb vállalkozás. Természetesen a struktúra megváltozott, óriási attakja van a bulvársajtónak, a magazin-világnak, a pletykakiadványoknak. Ebben a folyton változó, felgyorsult médiavilágban minőséget őrizni, értéket teremteni egyre nehezebb és felelősségteljesebb feladat. Ezt vállalta a SZEGED című folyóirat, amikor 1988-ban útjára indult első számával.

Húsz évvel ezelőtt már érezni lehetett a változás szeleit. Mind többen és mind szabadabban mertek kérdezni, véleményt nyilvánítani, múltbéli fehér foltokra rámutatni. A szegedi városházán dolgozva - a helyi televíziótól való elmozdításom követően - egyre jobban éreztem a szellemi igényt, hogy olyan fórumot kell teremteni, mely nyíltabban, őszintebben, ugyanakkor igényesen és az értékek iránti elkötelezettséggel beszél Szeged város múltjáról, jelenéről, jövőjéről. És megszületett a folyóirat. Pedig akkor még nem volt egyszerű dolog a lapindítás, a Tájékoztatási Hivatal engedélyére hónapokat, éveket is várni kellett. Mi ezt egy huszárvágással oldottuk meg - a SZEGED a Szeged Megyei Város Hivatalos Közleményeinek várospolitikai mellékleteként jelent meg egy ideig.

Már az első számokban olyan problémákról szóltunk, amelyek évtizedekig tabu-témának számítottak. Miért áll a Széchenyi téren két szovjet emlékmű, micsoda demokratikus hadsereg az,

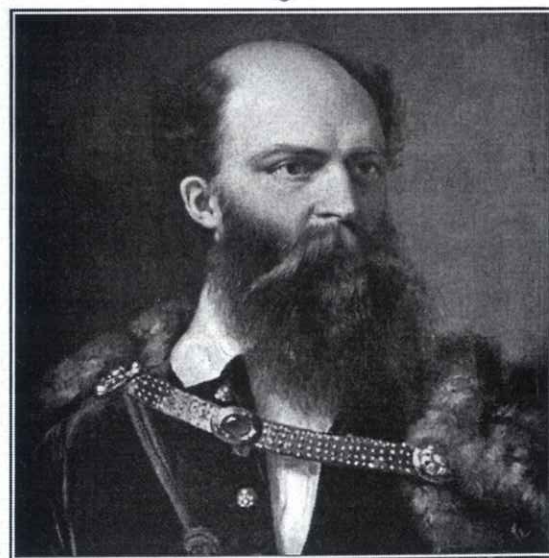
amely külön temeti el tisztjeit és közlegényeit? (Ma a téren, kezdeményezésünkre Szent István és Gizella kétalakos szobra áll.) Valóban elenyészett-e a Hősök kapuja híres Aba-Novák Vilmos készíttette freskója a durva lefestés alatt, vagy valóban Horthy alakja a restaurálás gátja? (Azóta a freskó teljes pompájában látható.) Az egyetemalapítók emlékére készült dombormű azért árválkodik és pusztul a múzeum várkertjének udvarán, mert a korabeli figurák nem szalonképesek a mai hatalomnak? (Az emlékmű ma eredeti helyén, az Aradi vértanúk terén látható.) És sorolhatnám... Vállalkozásunk mögé állt Szeged szellemi élete,

SZEGED

A város
folyóirata

19. évfolyam 10. szám
2007. október

munkatársaink között tartjuk számon akadémi-
sainkat, egyetemi oktatóinkat, muzeológusainkat,
könyvtárosainkat, pedagógusainkat, helytörté-
nzeinket, művészeinket, mintegy kétszáz munka-
társat. Első dolgaink egyike volt bebizonyítani,
hogy Szeged egyik legprosperálóbb időszaka a két
világháború közötti negyedszázad, amiről akkor-
tájt beszélni sem volt ildomos. Pedig akkor lett
egyeteme Szegednek - éppen a kolozsvári „repatri-
álásával” -, akkor szentelték fel a Dómot, akkor
indult a szabadtéri játékok sorozata, akkor műkö-
dött itt Móra Ferenc és Juhász Gyula, József Attila
és Radnóti Miklós, Sík Sándor és Vinkler László,
a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma, és ak-
kor kapta Nobel-díját Szent-Györgyi Albert.

Közhely, de igaz, a téma az utcán hever. Nem
hiszem, hogy lesz olyan időszak, amikor téma-
hiányban szenvednénk. Ennek a városnak van
annyi lappangó értéke, most születő alkotása,
vannak olyan lokálpatriótái, olyan minőségcentri-
kus vezetői, olyan nemzetközileg is jegyzett tudó-
sai, akik biztos háttérrel, folyton megújuló szelle-
mi izgalmakat és tartást tudnak adni a folyóirat-
nak. Természetesen nem gondolkodhatunk a kör-
töltésen belül. Minden olyan jelenségre igyek-
szünk fókuszálni, mely Szeged vonzerejét és ki-
sugárzó hatását bizonyítja. Nagyszerű kapcsolato-
kat alakítottunk ki szabadkai és újvidéki, temes-
vári és aradi kollégákkal, így számainkban rend-
szeresen megjelennek azok az írások, tanulmány-
ok, kritikák, melyek ezt a nemzetközi regioná-

SZEGED

A város
folyóirata

19. évfolyam 12. szám
2007. december

lis gondolkodást reprezentálják. A regionalitás
mint európai megközelítése a közeljövő szinte
minden kérdésének, sokkalta inkább természetes
vizsgálódási mód, hiszen természeti, geológiai,
néprajzi, történelmi egységről lévén szó, erőtelje-
sebb és genetikusan kódolt működik, mint a hatal-
mi játszmák által mesterségesen kijelölt határok,
megkívánt eszmék, kötelezően előírt penzumok.
Ennek a szellemi regionalitásnak, ennek a termé-
szetes együttműködésnek is komoly műhelye lett
a SZEGED.

Az elmúlt évben jónéhány nagyobb összeál-
lítást közöltünk - első sorban jelentős évfordu-
lókhöz kapcsolódva. Ilyen volt Buday György
születésének 100., Szent-Györgyi Albert Nobel-
díjának hetven éves, Batthyány Lajos születésé-
nek 200.-ik, Kodály Zoltán születésének 125. év-
fordulója. Ez az év is ad feladatot bőszegél.
Mátyás király megkoronázásának 500. évfordu-
lóját Magyarországon a Reneszánsz Événél nyil-
vánították. A mi felfogásunk szerint a magyar re-
neszánszra emlékezni annyi, mint a mai meg-
újulást elősegíteni, egy új, huszonegyedik századi
reneszánsz követének vállalkozni. Aztán ez az
esztendő a Biblia Éve is, szembesülnünk kell az-
zal, mit jelent ma a Könyvek Könyve, milyen ha-
tással van a mai olvasóra, művészre, a közéletre?
Juhász Gyula 125 éve született, Dankó Pista szü-
letésének 150. évfordulóját is ez idén ünnepeljük.

Van teendő bőven, s ez így van jól!

SZEGED

A város
folyóirata

19. évfolyam 11. szám
2007. november

LAPSZÁMUNK SZERZŐI:

Bodó Barna – Temesvár
Bodó Mária – Temesvár
Botka László – Szeged
Győri Ferenc – Szeged
Károlyi Attila – Szeged
Mészáros Ildikó – Temesvár
Papp Katalin – Szeged
Petrusan György – Szeged
Tandi Lajos – Szeged
Venetianer Pál – Szeged

régi(j)óvilág

REGIONÁLIS HONISMERETI SZEMLE

Szerkesztőtanács: Jancsó Árpád, Illés Mihály, Károlyi Attila (Szeged), Kiss Ferenc, Mészáros Ildikó (felelős szerkesztő), Miklósi Ilona, Szekernyés János, Ujj János (Arad), Vicze Károly

Tördelőszerkesztő: Lázár Ildikó

Tördelés: a *Heti Új Szó* műhelyében

Grafikai szerkesztő: Könczey Elemér

Kiadó: dr. Bodó Barna, a Szórvány Alapítvány elnöke

Szerkesztőség: 300593 Temesvár, Putna u. 7 • Tel/fax: 0356 446 516

Drótposta: diasporatm@rdstm.ro

A lapszám megjelenését Szeged Polgármesteri Hivatala támogatja.

TÁMOGATÓINK:

Ihász János
Herczeg András
Kaba Gábor
Pozsár József
Szilágyi Géza
Vajda Pál

ELŐFIZETŐINK:

Dr. Albert Ferenc
Albert László
Anavi Ádám
Dr. Bárányi Ferenc
Dr. Bárányi Ildikó
Béres Margit
Dr. Bodó Mária
Dr. Bogáthy Zoltán
Bojtos Tünde
Borbély Imre
Dr. Borbély Zsolt Attila
Dudás József
Dr. Delesega Gyula
Egeressy Katalin
Erdei Ildikó
Erdei Lajos
Erdély István
Erdély Rita
Fazakas Csaba
Fodor Enikő
Fórika Éva
Gazda István
Gyurka Teréz
Halász Ferenc
Dr. Hatvany Csaba
Ft. Heinrich József
Higyed Imre
Dr. Higyed István
Illés József
Kása József
Kása Zsolt
Kenyeres András
Kerekes Irén
Kertész Éva
Kertész Katalin
Király Rozália
Király Zoltán
Ft. Kocsik Zoltán
Dr. Kovács Adalbert
Kovács Katalin
Kovács Zoltán
Kubán Mátyás
Küttel István
Lázár István
Magyari Etelka
Dr. Matekovits György
Pál Krisztina
Păștean Erika
Pataky Adél
Pataky Lehel Zsolt
Péter László
Dr. Salló Ervin
Schwarz Ida
Szabó Adalbert
Szabó Ferenc
Ft. Szabó Péter
Szász Enikő
Szathmáry Ibolya
Szegedi Lajos
Ft. Szilágyi Zsolt
Telegdy Gyöngyvér Eszter
Dr. Toró László
Toró T. Tibor
Toró Tibor
Ungor Ilona
Valdman Ferenc
Vigdorovics-Gyuritza Adél
Vigdorovics-Gyuritza Györgyi
Vinczeffy Kinga
Virginás-Tar Judith

Juhász Gyula

Szonett Szegedhez

A magyar Alföld legszebb délibábja
Te vagy, szülőtte városom, Szeged,
De nem csalóka nyári fény varázsa,
Hanem valóság bús puszták felett.

Az égbe törnek tornyaid kevélyen
S a szőke magyar vízben rengenek
A palotáid és a magyar éjben
Virrasztó lángod nagy-messze remeg.

Dugonics András nézi, hogyan épül,
Magasba hogy tör házad, szellemed,
Hogy szebb lettél, mint voltál, nagy Szeged!

Magyar emlékül és magyar reményül
Állj boldogan és büszkén, ősi város,
Símulj szerelmes szívvel a Tiszához.